ADLİYE CERİDESİ

Sene : 10 Mayıs 1932 Sayı : 118

RESMÎ KISIM

ADİYE TEVCİHATI

Karar numarâsı:

1 — Açık bulunan Adliye Vekâleti Hukuk İşleri Müdürlüğüne İzmir Ticaret Mahkemesi Reisi Yusuf Kemal Beyin tayini tensip edilmiştir.

2 — İşbu kararnamenin icrasına Adliye Vekili memurdur.

11-4-1932

KÜTÜPHANE-ANKARA

KANUNLAR

Ağıllar kanununun 1 inci maddesini tadil eden

Kanun

Kanun Numarası: 1948
Neşri tarihi: 25-4-1932

Madde 1 — 1423 numaralı ağıllar kanununun 1 inci maddesinde yazılı mecburî müddet üç sene daha temdit edilmiştir.

Madde 2 — Bu Kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 3 — Bu kanunu icraya Adliye, Dahiliye, Ziraat Vekilleri memurdur.

21/ 4/ 1932

* * *

10 mart 1296 tarihli İhtira Beratı Kanununa bir madde ilâvesi hakkında

Kanun

Kanun Numarası: 1939
Neşri Tarihi: 7-4-1932

Madde 1 — Senelik resim taksitleri dördüncü madde ile tayin olunan tarihlerde tediye edilmediğinden dolayı hükümden düşen ihtira beratlarının, vadesi geçmiş seneler taksitleri iki misli ceza ile birlikte verildiği takdirde hükümleri iade olunur.

Ancak bu suretle hükümleri iade olunan beratların muayyen olan müddetleri hiç bir suretle değiştirilemez. Bu kanunun hükmünden istifade için berat müddetinin bitmemiş olması ve kanunun neşri tarihinden itibaren bir sene zarfında müracaat edilmiş bulunulması lâzım gelir.

Madde 2 — Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 3 — Bu kanunun tatbikına İktısat Vekili memurdur.

2/4/1932

Tâbiiyet muamelelerinden alınacak harçlara dair 15 mayıs 1928 tarih ve 1260 numaralı kanuna müzeyyel

Kanun

Kanun Numarası: 1942
Neşri tarihi: 13-4-1932

Madde 1 — Tâbiiyet muamelelerinden alınacak harçlara dair olan 15 mayıs 1928 tarih ve 1260 numaralı kanuna aşağıdaki fıkra ilâve olunmuştur.

« Türkiyeye muvasalâtları tarihinden itibaren bir sene müddeti geçirmiş olan muhacır ve mültecilerden, fakirliklerini bulundukları vilâyet veya kaza idare heyetlerine tasdik ettirenler, birinci ve üçüncü maddelerdeki harçlara tâbi değildir.»

Madde 2 — Bu kanun neşri tarihinden itibaren üç sene müddetle mer'idir.

Madde 3 — Bu kanunun hükümlerini icraya İcra vekilleri heyeti memurdur. 7/ 4/ 1932

* * *

Mazbut emlâk, yurtluk ve ocaklık maaşı mukabili verilecek emlâk ve arazi hakkında

Kanun

Kanun Numarası: 1943
Neşri tarihi: 13-4-1932

Madde 1 — Mazbut emlâk, yurtluk ve ocaklık maaşlarına mukabil 1341 senesi Muvazenei Umumiye Kanununun 45 inci maddesinin mer'i bulunduğu müddet zarfında mal almamış olanların istihkakları atideki şekilde te'min olunur:

A) İstihkak sahiplerine maaşlarının on senelik bahâsına tekabül edecek miktarda esasen Devlete ait veya muhtelif kanunlarla hazine uhdesine geçen emvalden, resmen bir yere tahsis edilmiş olanlar müs-

teşna olmak ve Ankara, İstanbul, İzmir, Trabzon, Mersin, Adana ve Samsun şehirlerindeki binalar haricç bulunmak üzere emlâk ve arazi verilir.

B) Verilecek emlâk ve arazinin hesaba esas olacak kıymeti 1331 senesinde vergide mukayyet kıymetidir.

C) Verilecek emlâk ve arazinin kıymetleri, maaşın on seneliğinden fazla olduğu takdirde fazla miktarın bedeli, maaşı aslisinin bir seneliğinin baliğini tecavüz etmemek şartile, maaş sahibinden nakten istifa olunur. Noksan olduğu takdirde noksanı diğer emval ile ikmal olunur.

Madde 2 — Bu kanunun hükmü, maaş sahiplerinin halen Türkiye tâbiiyetinde ve Cumhuriyet mıntakaları dahilinde mukim olanlarına mahsustur.

Madde 3 — Bu kabil maaş sahiplerinden bir kaçı birleşerek hisselerini tâyin ve müştereken emlâk ve arazi talep ederlerse istihkaklarının mecmuuna göre haklarında birinci maddenin (C) fıkrası hükmü tatbik olunur.

Madde 4 — Bu suretle verilecek emlâk ve arazi kıymetleri maliye bütçesinde açılacak bir fasla mevzu tahsisattan mahsup olunur.

Madde 5 — 1931 malî senesi düyunu umumiye bütçesinin 241 inci faslından 8,000 lira tenzil edilerek Maliye Vekâleti bütçesinde (Mazbut emlâk, yurtluk ve ocaklık maaşı mukabili verilecek emlâk ve arazinin mahsubu karşılığı) namile açılan 232 inci fasla tahsisatı fevkalâde olarak konulmuştur.

Madde 6 — Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 7 — Bu kanunun icrasına Maliye Vekili memurdur.

7/ 4/ 1932

* * *

1331 Numaralı kanuna tevfikan verilen tapu senetleri harçlarının bakiye taksitlerinin affına ve gayri mübadillere verilecek gayri menkul emvalin tapu harcından istisnasına dair kanun

Kanun Numarası: 1944
Neşri tarihi: 13-4-1932

Madde 1 — Mubadil, gyarı mubadil, muhacir ve saireye kanunlarına tevfikan tefviz veya adiyen tahsis olunan gayri menkul emvalin tapuya

raptı hakkındaki 28 mayıs 1928 tarih ve 1331 numaralı kanunun 8 inci maddesi mucibince taksite raptolunan tapu harçlarından henüz alınmamış bulunan taksitler affolunmuştur.

Madde 2 — Mevcut kanun ve itilâfnamelere göre gayri mübadil addi lâzımgelen Türklerin Türkiyede alacakları gayri menkul mallardan istihkak mazbatalarındaki miktarı tapu harcından müstesnadır.

Madde 3 — Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 4 — Bu kanun ahkâmını icraya Maliye Vekili memurdur.

7/ 4/ 1932

KARARLAR VE TEFSİRLER

1683 numaralı Askerî ve Mülkî Tekaüt Kanununun altıncı maddesine dair

Karar No. 697

1683 numaralı Askerî ve Mülkî Tekaüt Kanununun altıncı maddesi tahdidî bir hükmü ihtiva ve tazammun etmek dolayısile:

1 — Son memuriyet maaşını iki sene müddetle alamamış bir memurun, bundan evvelki memuriyet maaşı son maaşına müsavi ise son memuriyet maaşını iki sene müddetle almış bulunup bulunmamasına bakılmaksızın mezkûr maddenin (iki sene almayanların tekaüt maaşları bu son maaşlara tekaddüm eden evvelki maaşları üzerinden tahsis olunur) mutlak hükmü muvacehesinde evvelki memuriyet maaşı üzerinden tekaüt edilmesi zaruridir.

2 — Evvelki memuriyet maaşı son memuriyet maaşından dun olan memurlar hakkında dahi birinci fıkradaki hükmün cari olması lâzım gelir.

3 — Evvelki memuriyet maaşı son memuriyet maaşından yüksek olan ve maaşatın tevhit ve teadülüne dair olan kanunun dördüncü maddesinde tasrih edilmiş bulunan halâtın haricinde kalan memurlar hakkında yapılacak muamele, altıncı maddenin tahdidî hükmü muvacehesinde, tefsir değil tadil tarikile halledilebilecek bir mevzudur.

9/4/1932

HEYETİ VEKİLE KARARLARI

Türk parasının kıymetini koruma hakkındaki kararnamenin meriyete vaz'ı hakkında

Kararname No: 12565

Türk parasının kıymetini korumak üzere İktisat Vekâletince tanzim olunan merbut 5 numaralı kararın mer'iyete vaz'ı; Vekâleti müşarünileyhanın 9-4-1932 tarih ve 2385-76 numaralı tezkeresile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 20-4-1932 tarihli içtimaında tasvip ve kabul olunmuştur.

Türk parasının kıymetini koruma hakkında « 5 » numaralı kararname

Madde 1— Döviz mürakabesi ikame etmiş olup ta ülkesine Türkiyeden ithal edilen Türkiye eşyasına ait dövizlerin tedarik ve ihracına müsaade etmiyen veya bu müsaadeyi tehir eden memleketlerin Türkiyeye vaki ithalâtı için talep edilen dövizlerin itası talep tarihinden itibaren bir sene müddetle tehir olunur. Bu hususta yapılacak müracaatlar mukabili türk lirası olarak Merkez Bankasına yatırılmış olmak şartile tarih sırasile nazarı itibara alınır.

Madde 2 — Türkiyeye mal ithal eden tacirlerden ticaret plânçoları Türkiyeye karşı alacaklı olup ta Türkiye ile ticaret muahedesi yapmamış olan memleketler malı getirenler ithal ettikleri emtia esmanını Cümhuriyet Merkez Bankası emrine yatırırlar. Merkez Bankasında bu memleketlerin her biri için ayrı ayrı hesabı cariler açılır.

İşbu hesaplara yatırılan paralar alâkadar memleketlerin memleketimizdeki ashabı matlûba yapacakları tediyat nisbetinde ve tarih sırasile müstehiklerine verilir.

Biridci fıkra mucibince mal ithal etmek isteyen tacirlerden malların esmanını Cümhuriyet Merkez Bankasına yatırmayanların malları memlekete ithal olunmaz.

Madde 3 — Geçen iki maddenin hükümleri Türkiye ile Kliring mukavelesi yapmış olan devletler müvaridatına tatbik olunmaz.

Madde 4 — Cümhuriyet Merkez Bankası, Türkiye ile münasebetleri olan ecnebi devletlerle veya bunların müsaadelerini haiz olmak şartile

ihraç bankaları veya diğer malî müesseselerle iki memleket arasındaki nakit muamelâtını Kliring usulü ile tanzim edecek itilâflar akit ve icra vekilleri heyetinin tasdikine arzeylemeğe mezundur.

Madde 5 — Dördüncü madde mucibince bir memleketle Kliring itilâfı yapıldığı takdirde itilâfname hükümlerinin tesbit ettiği tediyat itilâfnamenin mer'iyete girdiği tarihten itibaren bu hükümlere göre yapılır.

Madde 6 — 1 numaralı kararnamenin 14 üncü maddesi mucibince bankaların muamele vergisi makbuzu mukabilinde döviz satması memnu olup alelûmum ithalâta müteallik döviz ihtiyaçları için eshabı tarafından kambiyo mürakipliğine müracaat ve mezuniyet istihsal edilir. Maliye Vekâleti lüzum gördüğü takdirde bu memnuiyeti ref'e salâhiyettardır.

Madde 7 — Türkiyede mukim hakikî ve hükmî şahıslar ellerinde bulunan dövizleri işbu kararnamenin neşri tarihinden ve badema ellerine geçecek dövizleri bunların ellerine geçtikleri günden itibaren on beş gün zarfında bir beyanname ile Cümhuriyet Merkez Bankasına bildirmeğe mecburdurlar.

Madde 8 — Ecnebi memleketlere eşya ihracında elyevm gümrüğe verilmekte olan beyannameler bundan böyle malların nevini, miktarını, kıymetini, ihraç olunacakları memleketleri ve mal sahibinin ismini vazıhan gösterir şekilde tanzim ve mal sahibi veya vekili tarafından hakikata mutabakatını teyiden imza edilir.

İşbu beyannameler dört nüsha olacaktır. Bunlardan biri gümrükçe tasdik olunarak hıfzedilmek üzere sahibine iade edilir ve diğer biri keza tasdikli olarak İktısat Vekâletine veya bildireceği makama gönderilir.

* * *

Veraset ve intikal vergisi kanununun sureti tatbiki hakkındaki nizamnamenin mer'iyete vazına dair

Kararname No: 12567

Veraset ve İntikal Vergisi Kanununun sureti tatbiki hakkında Maliye Vekâletince bittanzim 11-4-932 tarih ve 68 numaralı tezkere ile teklif olunan ve Şûrayı Devlet Heyeti Umumiyesince tetkik edilen merbut (Veraset ve intikal Vergisi Nizamnamesi) nin mer'iyete vaz'ı; İcra Vekilleri Heyetinin 20-4-932 tarihli içtimaında tasvip ve kabul olunmuştur. 20-4-932

(Merbut nizamname kısmı mahsusundadır)

NİZAMNAME VE TALİMATNAMELER

Veraset ve İntikal Vergisi Nizamnamesi

Fasıl: 1

Verginin Mevzuu

Madde 1 — Hakikî veya hükmî bir şahıstan, diğer hakikî veya hükmî bir şahsa,

1 - Veraset ve vasiyet tarikile veya her hangi bir tarzda bedelsiz ve ivazsız olarak intikal eden menkul ve gayri menkul mallardan.

2 - Veraset ve vasiyet tarikile intikal eden intifa haklarından.

3 - Veraset ve vasiyet tarikile intikal eden ve kanunlarına göre tescile tâbi bulunan bütün hukuk ve menafiden.

12/7/1931 tarihli ve 1836 numaralı kanuna tevfikan alınacak veraset ve intikal vergisine müteallik muameleler bu nizamname hükümlerine tâbidir.

Madde 2 — Birinci maddenin «1» numaralı fıkrasına dahil olan veraset tarikile intikaller, kanunî veya mansup mirasçılara vaki olur.

A - Kanunî mirasçılar.

Kanunî mirasçılar ölen kimsenin ölüme bağlı bir tasarrufu neticesi olmayarak sırf kanunî hükümlere istinaden mirasçı olan kimselerdir.

Kanunî mirasçılar şunlardır:

1 - Ölen kimsenin füruu «evlâdı, evlâdının evlâdı, ilâ»

2 - Ölen kimsenin anası, babası veya bunların füruu «erkek ve kız kardeşi veya bunların çocukları, ilâ»

3 - Ölen kimsenin büyük ana ve büyük babaları veya bunların füruu «Amca, Hala, Dayı ve Teyze veya bunların çocukları gibi»

4 - Ölen kimsenin yukarıki derecelerle birlikte hisse alan karı ve ya kocası,

5 - Devlet

Kanunî mirasçıların miras dereceleri, Kanunu Medenînin 439-448 inci maddelerinde yazılıdır.

B - Mansup mirasçılar.

Mansup mirasçılar, müteveffa tarafından ölüme bağlı bir tasarrufa müsteniden vasiyet şekli ile, veya miras mukavelesi tanzimi ile mirasçı nasbedilmiş olan kimselerdir.

Madde 3 — Birinci maddenin «1» numaralı fıkrasına dahil olan vasiyet, muayyen bir şeyin veya intifa hakkının ölüme bağlı tasarrufla birine terkolunmasıdır; vasiyet resmî senetle veya vasiyet edenin el yazısile veyahut şifahen olabilir. Şu kadar ki bu suretle yapılan vasiyetler mirasçı nasbı mahiyetinde olursa vasiyet tarikile intikal şeklinden çıkar ve ikinci maddede yazılı mirasçılar gibi muameleye tâbi tutulur.

Madde 4 — Birinci maddenin «1» numaralı fıkrasına dahil olan her hangi bir tarzda bedelsiz ve ivazsız olarak vaki intikaller aşağıki şekillerde olur.

A - Muayyen bir malda tasarruf:

Muayyen bir maldan tasarruf, bir kimsenin ölüme bağlı bir tasarrufla diğer bir kimseye, mirasçı nasbını ifade etmeyen muayyen teberrularda bulunmasıdır. Bu teberruun mevzuu terekenin tamamı veya şayi bir cüzü olmayıp ancak muayyen bir şey olabilir.

B - İkame:

İkame, tasarrufu yapan kimsenin, mirasçı veya lehine vasiyet edilen şahsın kendisinden evvel vefatı veya bunlardan biri tarafından ret vukuu halinde miras, yahut vasiyet olunan muayyen mal kendilerine intikal etmek üzere bir veya bir kaç şahsı tayin etmesi demektir.

İkame, alelâde ikame veya fevkalâde ikame şeklinde de olsa vergi mevzuu dahilindedir.

C - Bağışlama;

Bağışlama, mukabilinde ivaz taahhüt edilmeksizin bir kimsenin, malının tamamını veya bir kısmını diğer kimseye temlik etmesi demektir.

Henüz iktisap edilmemiş bir haktan ferağat veya mirası ret bağışlama sayılmaz.

Menkulâtta, teslim edilmedikçe, gayri menkulâtta gayri menkulün veya gayri menkulün üzerindeki aynî hakların tapu siciline kaydi icra olunmadıkça bağışlama tamam olmuş addedilmez.

220

İcrası, bağışlayanın ölümüne bağlı olan bağışlama, vasiyet hükmündedir.

D - Sair bedelsiz ve ivazsız intikaller.

Ancak mesbuk bir hizmet mukabili verilen ikramiyelerle, maddî ve manevî bir zarar mukabili verilen tazminatlar, ivazsız intikal mahiyetinde değildir.

Madde 5 — Birinci maddenin «2» numaralı fıkrasına dahil olan intifa hakları, veraset veya vasiyet tarikile vaki olur.

A - Veraset tarikile vaki olanlar:

Kanunu Medenînin miras faslında, kanunî mirasçılar tadat edilirken 442 inci maddesinin 2 ve 3 üncü fıkralarile 444 üncü maddelerinde mevzubahs intifa hakları, veraset tarikile vaki intifalardır.

B - Vasiyet tarikile vaki olanlar:

Vasiyet eşkâlinin birile vukubulan intifa hakları bu kısma dahildir.

Gerek veraset gerek vasiyet tarikile intikal eden intifa hakları tecil edilmiş olsun olmasın bu vergiye tâbidir.

Madde 6 — Birinci maddenin «3» numaralı fıkrasına dahil olan ve kanunlarına göre tescile tâbi bulunan bütün hukuk ve menafiin başlıcaları şunlardır:

A - İrtifak hakları:

İrtifak hakkı bir gayri menkul üzerine diğer bir gayri menkulün lehine tahmil edilen bir külfettir ki tahmil edilen gayri menkulün sahibi, irtifak hakkına malik olan kimse tarafından istimale ait bazı tasarruflara riza göstermeğe veya mülkiyete has olan bazı hakları istimalden ictinap etmeğe mecbur olur.

İrtifak hakkının mevcudiyeti için, bu hususta yapılan akdin resmî olması ve tapu siciline kaydedilmiş bulunması şarttır. Tapu sicillinde müstakil ve daimî olmak üzere tescil edilen sükna hakkı, inşaat hakkı başkasının arazisinde bulunan kaynaktan istifade hakkı bu meyandadır.

B - Gayri menkul mükellefiyeti:

Gayri menkul mükellefiyeti bir gayri menkul malikinin, mülkü dolayisile, o gayri menkul karşılık olmak üzere, diğer bir kimse lehine bir şey yapmağa veya vermeğe mecbur bulunması demektir.

Gayri menkul mükellefiyetinde, mükellefiyetin kıymeti olmak üzere türk parasile muayyen bir miktar gösterilmiş ve bu muamele tapu sicilline kaydedilmiş bulunur.

C - Mülkiyeti sınaiye ve edebiye ve bu kabilden olan haklar:

Mucit ve muhterilerin haklarının ihtira beratı ile tanınması, sanayi ve ticaret erbabının mamulât ve masnuatı için alâmeti farika hakları; telif hakkı, her nevi imtiyazlar, bunlar arasındadır.

Madde 7 — Madenler, gerek veraset gerek vasiyet tarikile ve gerek her hangi bir tarzda bedelsiz ve ivazsız olarak bir şahıstan diğer şahsa intikal ettiği takdirde, bu vergiye tâbi tutulur.

İstisnalar

Madde 8 — Aşağıda yazılı intikaller veraset ve intikal vergisinden müstesnadır:

1 - Umumî, mülhak ve hususî bütçelerle idare edilen devlet daire ve müessesatile belediyelere ve köylerin manevî şahsiyetlerine intikal eden menkul ve gayri menkul emval ve bilûmum hukuk ve menafi,

2 - Umumun menafiine hadim cemiyetlere; umuma mahsus ibadethanelere «cami, kilise, sinagon gibi»; meccanî hastane, darülâceze ve yetimhanelere intikal eden menkul mallar ile menkul mallara ait haklar:

3 - Ölen kimsenin kanunî mirasçılarına veraset tarikile intikal eden bütün ev eşyası,

4 - Ölen kimsenin füruuna, karı veya koca ve ana ve babasına intikal eden ve her birinin hissesi üçyüz lirayı geçmeyen kanunî mirasçı hisseleri,

5 - Karâbet derecesi ne olursa olsun akraba ile ahibba gibi şahıslar arasında alınıp verilen ve sulh hâkimi, noter gibi resmî bir daire tarafından tescili kanunen lâzım gelmiyen ve mutat olmıyan ve tescil de edilmemiş bulunan, miktarı neden ibaret bulunursa bulunsun menkul hediyeler,

6 - Yabancı hükûmetlerin sefirlerile, Türk vatandaşlarından olmamak şartile sefarethane memurlarına ve bunların aileleri efradına intikal eden menkul ve gayrı menkul emval ile bunlara müteallik haklar ve menfaatlar «mütekabiliyet şartile»,

7 - Harpte ve eşkıya müsademelerinde, manevra ve talimler esnasında veyahut bunlarda aldığı yaralar neticesinde ölen asker ve jandarma efradının ve vazife esnasında ölen polislerin mirasçılarından füru ve karılarına ve ana ve babalarına intikal eden bütün menkul ve gayrı menkul mallar ve bunlara müteallik hukuk ve menafi,

8 - Türk Tayyare Cemiyeti piyango ikramiyeleri,

322

9 - Bilûmum sadakalar «ibadethanelere sadaka kesesi veya sandığı gibi sureti mahsusada ihzar olunmuş yerlere tathirat, mum parası veya mümasili maksatlarla bırakılan mebaliğ bu hükme dahildir.

Fasıl : 2

Mükellefler ve verginin tarh olunacağı mahaller

Madde 9 — Kendilerine, menkul, gayrı menkul emval, hukuk ve menafii intikal eden şahıslar, kanunun hükümleri dairesinde beyanname vermek ve namlarına tarhedilip alelûsul tahakkuk edecek veraset ve intikal verğisini tediye etmekle mükelleftirler.

Velâyet ve vesayet altında bulunanlara ait mükellefiyetler, bunların veli ve vasileri tarafından ifa olunur.

Gaip ve mefkut olanlara ait mükellefiyetler 17 inci madde mucibince, bunların emvaline vaz'ıyet etmiş olanlar tarafından ifa olunur.

Henüz kendi namına vergi tarhedilmeden ölen mükellef, mirası kabul etmiş olan mirasçıları tarafından temsil ve ölene ait mükellefiyetler bunlar tarafından ifa olunur.

Madde 10 — Veraset ve intikal vergisi, veraset ve vasiyet tarikile vaki intikallerde ölen kimsenin, diğer suretlerle vukubulan intikallerde, yaptığı tasarruf neticesi olarak kendisine ait hukuk ve menafii başkasına bırakmış olan kimsenin ikametgâhının bulunduğu mahal varidat tahakkuk memuru tarafından tarholunur.

İkametgâhtan maksat :

A - Hakikî şahıslarda,

Bir kimsenin yerleşmek niyetile oturduğu yerdir.

Bir kimsenin evvelce bir ikametgâhı tâyin edilmediği yahut ecnebi memleketlerdeki ikametgâhını terketmekle beraber Türkiyede henüz yeni ikametgâh sahibi olmadığı takdirde, elyevm sakin olduğu yere, ikametgâhı nazarile bakılır.

Kocanın ikametgâhı karının, ana ve babanın ikametgâhı velâyetleri altındaki çocuğun ve vesayet işine bakan mahkemenin bulunduğu yer vesayet altındaki kimsenin ikametgâhı addolunur.

B - Hükmî şahıslarda,

Hükmî şahısların ikametgâhı, bu hususta nizamnamelerinde zikir ve tasrih varsa orası, bulunmadığı takdirde muamelelerinin tedvir olunduğu mahaldir.

Madde 11 — Bir kimsenin ikametgâh ittihaz ettiği mahalden başka

323

yerde ticarî ve sınaî bir teşebbüsü bulunacak olursa, veraset ve intikal vergisi tatbikatında bu mahallin varidat tahakkuk idaresi de, intikal hadiseleri ile alâkadar olarak ikametgâh tahakkuk idaresini aramağa ve bulamadığı takdirde, o tahakkuk idaresi yerine geçerek tarhiyatı icraya mecburdur.

Madde 12 — Veraset ve vasiyet tarikile vaki intikallerde ölen kimsenin, diğer suretle vukubulan intikallerde tasarrufu yapan şahsın ikametgâhı, yabancı bir memlekette ise vergi mevzuuna giren intikaller dolayısile tarhiyat, Türkiyedeki son ikametgâhının bulunduğu yer varidat tahakkuk idaresi tarafından, ölen veya tasarrufu yapan şahıs Türkiyede hiç ikamet etmemiş, veya ikametgâh tâyin edilmemiş ise Ankara Vilâyeti Varidat Müdürlüğünce icra kılınır.

Fasıl: 3

Verginin matrahı

Beyanname

Madde 13 — Vergi, mükellef tarafından verilecek beyanname üzerine tarholunur.

Bu beyanname:

1 - Veraset tarikile vukubulan intikallerde mirasçıların isimlerini ve şöhretlerini, san'at ve ikametgâhlarını, yaşlarını, ölen kimsenin öldüğü yeri ve öldüğü tarihi, mirasçılarla olan nisbet ve karâbet derecesini, intikal eden malların ve hakların ve menfaatların nevi ve cinsini ve mirasın açıldığı gündeki kıymetlerini ve nerede bulunduklarını ve ölen kimsenin, varsa alacak ve borçlarının miktarını ve bu alacak ve borçların ölen kimsenin hayatında mahkemeye intikal etmiş ve henüz bir karara bağlanmış olup olmadığını ihtiva eder.

Ölen kimsenin hali hayatında mahkemeye intikal etmiş olan alacak ve borçları hakkında beyanname itasile mükellef olanlar, her altı ayda bir defa vaziyetlerini varidat tahakkuk idaresine bildirmeğe mecburdurlar.

Mansup mirasçılarda, mirasçı nasbına dair olan mukavele ile tevarüs edilen emval, hukuk ve menafi için yukarıda yazılı malûmattan başka, mevcut ise bu baptaki mukavelenin veya resmî evrakın tarihi ile akit ve tanzim edildiği mahallin veya dairenin ismi ayrıca beyannameye derç edilmek icabeder.

2 - Vasiyet ve bağışlama tarikile vaki intikallerde vasiyet edenin

324

veya bağışlayanın isim, şöhret, san'at ve ikametgâhlarını ve vasiyet olunan veya bağışlanılan malın bulunduğu yeri ve mevkii ve vasiyet olunan veya bağışlanan malın cinsi ve nev'i ile hukukan tesahüp edildiği gündeki kıymetlerini muhtevi bulunur.

Vasiyet olunan malın hukukan tesahüp edildiği gündeki kıymeti mirasın açıldığı gündeki kıymetidir. Bağışlamada tesahüp, dördüncü maddenin «C» fıkrasında yazılı vaziyetin vücudu ile tahakkuk eder.

3 - Sair ivazsız ve bedelsiz intikallerde intikal sahiplerinin isim, şöhret, san'at ve ikametgâhlarının ve intikal eden mallar, haklar ve menfaatlerin cinsi ve nevini ve hukukan tesahüp edildiği gündeki kıymetlerini ve bulundukları yeri ve ne suretle temellük edildiğini muhtevi olur,

Madde 14 — Beyannamede, intikal eden gayri menkullerin yalnız bulundukları yer ve mevkii ve umumî evsafı ve hangi kaza varidat tahakkuk idaresinde kaydı bulunduğu yazılır.

«Gayri menkuller» üzerindeki aynî haklar icin beyannamede bunların tesisleri için tapu sicillinde kayıtlı bedeller varsa bu bedeller ile, hangi kaza tapu sicilline kayıtlı olduğu; şayet bedel tayin edilmemiş ise bunların yalnız hangi kaza tapu sicilline kayıtlı bulunduğu ve kayıt muamele tarihi zikredilir.

Ecnebi memleketlerde bulunan gayri menkulât için, ölen kimse eğer Türkiye Cümhuriyeti vatandaşlarından ise bu gayri menkulâtın kıymeti ve bu gayri menkulâttan bulunduğu memlekette veraset ve intikal dolayısile alınmış vergı varsa bu vergi miktarı dercedilir.

Ölen kimse, eğer ecnebi devletler tebaasından ise, bu takdirde hukuku hususiyei düvel kaidelerine nazaran gayri menkuller bulundukları memleketler kanunlarına göre muameleye tâbi tutulacaklarından beyannamede bunlar hakkında bir malûmat verilmesine ihtiyaç yoktur.

Madde 15 — Kanunu Medeninin 533 üncü maddesi mucibince terekenin resmen idaresi halinde ve 572 inci maddesi mucibince mirasçının resmî tasfiyesini talep ettiği terekelerde mükellef tarafından verilecek beyannamede, yalnız bu cihetlerin kaydile iktifa olunur. Bu hallerde vergi matrahı, sulh hâkimi tarafından varidat tahakkuk idaresine bildirilecek muamele neticesine göre tesbit olunur.

Madde 16 — Mükellef beyannamesini:

1 - Veraset tarikile vukubulan intikallerde;

A - Ölüm Türkiyede vukubulmuş ise, ölüm tarihini takip eden dört ay içinde.

B - Ölüm ecnebi bir memlekette vukua gelmiş ise, ölümün mirasçıları tarafından haber alındığını takip eden dört ay içinde,

2 - Diğer suretlerle vaki intikallerde,

Malların, hak ve menfaatların hukukan tesahüp edildiği tarihten itibaren bir ay içinde, vergi tahakkuk ettireçek varidat tahakkuk memurluğuna makbuz mukabilinde vermesi lâzımdır. Beyannamenin, mahallinin en büyük mülkiye memuruna veya en büyük mal memuruna verilmesi de caizdir.

Beyannamelerin taahhütlü olmak şartile posta ile gönderilmesi de kabul olunur. Bu takdirde postahaneye teslim tarihi varidat tahakkuk idaresine veya mahallinin en büyük mülkiye memuruna veya en büyük mal memuruna teslim itibar olunur.

Beyannamenin, her mükellef için ayrı ayrı veya müştereken verilmesi caizdir. Ayrı ayrı beyanname verilmesi halinde, her mükellef diğer mirasçıların veya alâkadarların kimler olduğunu ve nerede bulunduklarını ve alâkaları derecesini, beyannamesine ilâve etmek icabeder. Müştereken beyanname verildiğ takdirde her nükellefin ayrı ayrı beyannameyi imza etmesi lâzımgelir.

Mükelleflerin cümlesi namına beyannameye imza koyabilmek için imza sahibinin salâhiyeti olması şarttır.

Madde 17 — Kanunu Medeninin 31 inci maddesi mucibince gaip veya mefkut olduğu hükmen tahakkuk eden şahsın menkul ve gayri menkul mallarile, bunlara ait haklar ve menfaatlara muvakkaten vaz'ıyet edenler, mahkemece verilen hüküm tarihinden veyahut vaz'ıyet tarihinden hangisi muahhar ise o tarihten itibaren, iki ay içinde gaip veya mefkudun vefatı vukubulmuş gibi beyanname vermeğe mecburdurlar.

Madde 18 — Mirası iktisap etmiş olmakla beraber filen vazı'ülyet bulunmamaları dolayısile haizi malûmat olmayanlar veyahut uhdelerine intikal eden haklara ve menfaatlara dair lâzımı veçhile malûmat alamamış bulunanlar keyfiyeti 16 ıncı maddede yazılı müddetler içinde alâkadar varidat tahakkuk idaresine tahriren ihbar ettikleri takdirde beyanname vermiş addolunur.

Borçlar ve Masraflar

Madde 19 — Veraset tarikile intikal eden malların vergiye tâbi kıymetinden, ölen kimsenin vesaika müstenit borçları tenzil olunur. Tahrirî şekle tâbi vesaikın kanunen muayyen olan veya tarafeynce hu-

susî bir şekilde yapılması kararlaştırılmış bulunan akitlerde takarrür eden şekilde olması lâzımdır. Bunun haricinde bulunan vesaik, Borçlar Kanununun 12, 13 ve 15 inci maddeleri ahkâmına mutabık ise kabul olunur.

İkametgâhı yabancı memlekette bulunan borçlardan, yalnız Türkiyede vergiye tâbi menkul ve gayri menkul mallarına taallûk edenler, «merhun menkul ve gayri menkul emval gibi» kabul edilir.

Ölen kimsenin ticarî borçları varsa, bunların ticarî defterler ve bunlara ait muhaberat ve vesaik ile tevsik edilmesi lâzımgelir.

Madde 20 — İntikal eden kıymetlerden, ölen kimsenin hali hayatında tesviye edilmemiş olmak şartile, aşağıda yazılı mebaliğ tenzil olunur.

1 - Bilûmum hizmetkâr ve işçilerin ücret ve maaşları, kira bedelleri, hastalık esnasında gelen doktor ve hastabakıcıların ücretleri ve eczacıların ilâç paraları,

2 - Cenazenin teçhiz ve tekfini için sarfolunan mebaliğ,

3 - Ölen kimsenin müruru zamana uğramış olan matlûbatından vereseye intikal eden senedat muhteviyatı.

Yukarıda «1» ve «2» inci fıkralarda yazılı masraflar için varisler tarafından vesaik ibrazı mecburî değildir. Bunların miktarı varislerin beyanına ve varidat tahakkuk idaresince yapılacak idarî tahkikata göre tesbit olunur. Bu hakikat sırasında ölen kimsenin hal ve şanı bilhassa nazarı itibara alınır. Vesaik ibraz edildiği takdirde tahakkuk idaresi bunların muhteviyatını kabul ederler.

Madde 21 — Aşağıda yazılı borçlar intikal eden kıymetlerden tenzil edilmez:

1 - Ölen kimsenin mirasçılarına karşı kabul etmiş olduğu borçlar, «şu kadar ki bu borçlar, ölen kimsenin hayatında alacaklılarile tanzim edilmiş muvazaadan âri bir vesika ile isbat ve tevsik edilmiş bulunursa kabul olunur».

2 - Ölen kimse tarafından ister varislerine ister diğer eşhasa karşı vasiyet eşkâlinin birile kabul olunan borçlar.

3 - Ölen kimsenin müruru zamanı kat'ı esbap mevcut olmaksızın müruru zamana uğrayan borçlarının re'sülmal ve faizleri.

Madde 22 — Tenzili talep olunan adî ve ticarî borçlara ait vesikaların asılları veyahut musaddak suretleri beyannameye raptolunmak lâzımdır. Varisler tarafından müddeti zarfında beyanname verilmemiş veya

3LX

verilen beyannameye, borçlar ve masraflar için raptı lâzımgelen evrak ve vesaik raptedilmemiş ise, varidat tahakkuk idaresince bu suretle tevsik edilmiyen borçlar ve masraflar kabul olunmaz.

Şu kadar ki, yapılacak tarhiyatı müteakip, mükellefler tarafından bu borçlardan dolayı itiraz edilir ve lâzımgelen evrak ve vesaik te itiraz arzuhaline raptolunursa, itiraz ve temyiz komisyonlarınca bu borçlara isabet eden verginin tenziline karar verilir.

Varislerin verecekleri beyannameye raptedilmek üzere bir makbuz mukabilinde talep edecekleri evrak ve vesaikin asıllarını veya musaddak suretlerini vermekten alacaklı kimseler imtina edemez. Aksi takdirde varisler borçların varidat tahakkuk idaresine karşı isbat edilmemesinden tevellüt edecek tarhiyat farkını ve mevcut ise zarar ve ziyanı bunlardan usulü dairesinde iddia ve talep edebilirler.

Beyannamelerin tetkiki

Madde 23 — Varidat tahakkuk idaresi, beyannameler muhteviyatının hakikata muvafık olup olmadığını tâyin için, ibraz ve tevdi olunan evrak, defatir ve vesaik münderecatı hakkında lüzumlu gördüğü malûmatı, alâkadarlardan talep etmek hakkını haizdir. Ölen kimsenin düyunu ticariyesi varsa, varidat tahakkuk idaresi, ölen kimsenin ticarî defterlerini talep edebilir.

Bu suretle talep vaki olup ta, lâzımgelen evrak ve vesaik veya malûmat verilmiyecek olursa 22 inci madde mucibince muamele olunur.

Madde 24 — Varidat tahakkuk idaresi, beyanname tetkikatı sırasında lüzum ve ihtiyaç gördüğü takdirde beyannamede münderiç borç miktarının mevcudiyeti ve hakikî miktarı hakkında alacaklıdan bir tasdikname talep edebilir. Bu tasdiknameyi verginin tarhı müddetinde vermeyen alacaklılar hakkında kanunun muaddel 45 inci maddesi mucibince cezaî tâkibat icra olunur.

Madde 25 — Muvazaa eseri olduğu hükmen sabit olmadıkça, muteber bir vesikaya müstenit borçlar varidat tahakkuk idaresince kabul olunur.

Muvazaa suretile tanzim edildiğine dair deliller mevcut olan vesikalara müstenit borçlar, intikal eden kıymetlerden tenzil olunmaz. Ancak bu kabil borçlara mukabil vergi miktarı, muvazaanın hükmen halline kadar teminata rapten tecil olunur. Bu kabil borçlardan dolayı muvazaa mevcut olmadığı ve borcun tenzili lâzımgeldiği hakkındaki iddianın varisler tarafından beyanname tarihinden itibaren altı ay zarfında mahkemeye müracaat suretile isbatı lâzımdır.

Kıymet takdiri

Madde 26 — Her kaza ve vilâyet merkezinde ticaret odalarınca, ticaret odası bulunmayan yerlerde belediye meclislerince kendi azaları arasından veya hariçteki erbabı vukuftan intihap edilecek üç kişilik bir takdiri kıymet hey'eti bulunur. Bu hey'etler her malî sene iptidasında mahallinin en büyük malmemurunun talebile yeniden intihap edilir.

Beyannamelerde münderiç olup veraset ve intikal vergisine matrah ittihaz edilecek kıymetler, aşağıda yazılı maddelerdeki hususî hükümler hariç olmak üzere, takdiri kıymet hey'etlerince takdir olunur. Bu hey'etlere 29 uncu maddede yazılı muamelelerde mütahassıslar iltihak eder. Takdiri kıymet hey'etleri icabında meslekî eksperlerin mütaleasına da müracaat edebilir.

Madde 27 — Gerek veraset tarikile gerek sair suretlerle bir şahıstan diğerine intikal eden menkul malların kıymetlerile ölen kimsenin mirasın açıldığı tarihte müruru zamana uğramamış bulunan matlûp senetlerinin 26 ıncı maddede yazılı hey'et tarafından kıymet takdir olunur. Matlûp senetlerinin kıymetini takdirde, bunların ne dereceye kadar ve ne nisbette tahsili mümkün olduğu tetkik olunarak ona göre hakikî kıymetleri tesbit olunur.

Madde 28 — Veraset tarikile vaki intifa haklarından maada, tapu idarelerince tescile tâbi intikal eden diğer hukuk ve menafi kıymetlerinin tâyininde bunların tesisleri sırasında tapu sicilinde kayıtlı bedelleri varsa bu bedeller esas tutulur. Şayet tescil sırasında bedel tâyin edilmemiş ise bunların kıymetleri 26 ıncı maddedeki hey'etler tarafından takdir olunur.

Madde 29 — Maden işletme imtiyazlarına ait hukuk ve menafiin ve çıkarılmış olan madenî cevherin, edebî ve sınaî mülkiyet ve diğer hukuk ve menafiin kıymetleri biri İktisat Vekâletince diğeri alâkadarlarca intihap olunacak iki mütahassıs zatın iltihakile 26 ıncı maddede yazılı hey'etler tarafından takdir olunur.

Vergi tarh etmekle vazifedar varidat tahakkuk idaresinin merbut bulunduğu vilâyet defterdarı bu kabil hukuk ve menafie kıymet takdir edecek hey'ete iltihak etmek üzere mütehassıs bir zatın intihabile varidat tahakkuk idaresine müracaat ettirilmesi hususunu Maliye Vekâleti vasıtasile İktisat Vekâletine iblâğ ve aynı zamanda alâkadarlara tebliğ eder. Alâkadarlar tarafından mütehassıs intihap edilmediği takdirde, takdiri kıymet hey'eti ekseriyetle ittihazı karar eyler.

Madde 30 — Borsa bulunan yerlerde alım ve satımı borsaya tâbi

malların kıymetlerine vefat veya intikal tarihlerindeki borsa vasatî fiyatı; esham ve tahvilât gibi menkul kıymetlerle ecnebi paraları kıymetlerine esham ve tahvilât ve nukut borsasının vefat veya intikal tarihindeki fiat cetvellerinde yazılı vasatî fiatlar esas tutulur.

Madde 31 — Tereke tahrir edilir veya defter tutma veya resmî tasfiye talepleri vuku bulursa mahkemece menkul mallara tâyin ve kabul edilecek kıymetler, veraset ve intikal vergisine esas ittihaz olunur.

Kanunu medeninin 532 inci maddesinde muayyen olan ahvalde, tereke tahririnden üç gün evvel, sulh hâkimi mahallî varidat tahakkuk memurunu tahriren haberdar etmeğe ve tereke cetvelinin bir suretini tahakkuk memuruna göndermeğe mecburdur.

Ölen kimsenin, ikametgâhının gayrı bir mahalde vefat etmesi veya metrukâtının, ikametgâhının gayrı mahallerde bulunması dolayısile, bu mahallerdeki sulh hâkimleri, kendi dairelerindeki malların muhafazası için tedabir ittihaz ettikleri takdirde o mahallin varidat tahakkuk memurlarını kezalik tahriren haberdar etmekle mükelleftirler.

Madde 32 — Gayri menkul malların kıymetleri veraset tarikile intikallerde mirasın açıldığı, sair suretlerle intikallerde gayrı menkulâta tesahup edildiği tarihte;

1 - Arazide, arazi vergisine matrah ittihaz edilen kıymet.

2 - Binalarda, bina iratları vergisine matrah ittihaz edilen safi iradın on misli, veraset ve intikal vergisi için aranılan kıymet itibar olunur.

Eğer binalar, 1302 tarihli Emlâk Nizamnamesi cari olan yerlerde ise, bina vergisine matrah ittihaz edilen kıymet, veraset ve intikal vergisi için de kıymet itibar olunur.

Arazide, eğer arazi vergisi kanunu mucibince ölen kimsenin hali hayatında hususî tadilât talebi yapılmış ise bu tadilâtın kat'iyet iktisap eylemesine intizar olunur. Bu takdirde hususî tadilât talebinde bulunulmuş olan araziden maada diğer emval hukuk ve menafi de intikal eylemişse bunlardan dolayı vergi tarh edilir ve hususî tadilâtın kesbi kat'iyet eylemesi üzerine buna ait vergi, Veraset ve İntikal vergisi Kanununa merbut «1» ve «2» numaralı cetvellere göre hesap ve tâyin olunur.

Gayri menkullerin mirasın açıldığı veya tesahübün vukubulduğu tarihte varidat tahakkuk idarelerinde kayıtlı kıymet veya gayri safi iratları mevcut değil ise, veraset ve intikal vergisine matrah ittihaz edilecek kıymetler, 26 ıncı maddede yazılı heyetler tarafından takdir olunur.

Fasıl: 4

Verginin Nisbeti

Madde 33 — Verginin nisbeti, veraset tarikile intikal vukuunda her mirasçıya ayrı ayrı isabet eden hisseler miktarı üzerinden kanuna merbut « 1 » numaralı cetvel mucibince vasiyet, bağışlama veya sair suretle vaki ivazsız intikallerde lehine tasarruf yapılmış olan kimselerin her birine ayrı ayrı intikal eden miktar üzerinden kanuna merbut « 2 » numaralı cetvel mucibince hesap ve tayin olunur.

Cetvellerde, intikal eden kıymetlerin vergi nisbetlerine ait hatleri gösteren grupların bir evvelki ğruba dahil bulunan kısmından o grup için muayyen olan nisbette vergi alınır.

Madde 24 — Veraset tarikile intifa hakkının intikalinde vergi, tereke üzerindeki intifa hakkının miktarile sahibinin ismi ve ölen kimseye olan nisbet ve karabeti zikredilmek şartile, mülkiyete tevarüs eden varisler namına mülkiyet kıymeti üzerinden tarholunur. Bu takdirde, intifa hakkını ihtiyar eden veya kanunen mecburî bir şekilde intifa tevarüs eyleyen mirasçı:

1 - Elli veya daha aşağı yaşta ise tarholunan vergiden terekede intifa hakkının taallûk ettiği mülkiyet hissesine isabet eden miktarın yarısını,

2 - Elli ile altmış yaş arasında ise bu miktarın üçte birini,

3 - Altmış ile yetmiş yaş arasında ise bu miktarın dörtte birini,

4 - Yetmiş yaşından fazla ise bu miktarın sekizde birini vermekle mükelleftir.

Yukarıda yazılı nisbetlerin tayininde, intifa hakkına tevarüs edenlerin muayyen yaşları doldurmuş olmaları esas tutulur.

Madde 35 — Veraset tarikile intifa hakkının intikalinde mülkiyet sahibi 33 üncü maddede yazılı suretlerden:

Birinci halde: Terekede intifa hakkının taallûk ettiği mülkiyet hissesine isabet eden vergi miktarının yarısını.

İkinci halde: Bu mıktarın üçte ikisini.

Üçüncü halde: Bu miktarın dörtte üçünü.

Dördüncü halde: Bu miktarın sekizde yedisini vermekle mükelleftir.

Veraset tarikile vaki intifa hakkının taallûk ettiği mülkiyet hissesine ait vergi, vefat veya intikali müteakip tahakkuk ettirilir. Şu ka-

331

dar ki bu vergının tahsılı, mülkıyet sahibının, ıntıfa hakkı sahibinin ölümü veya intifa hakkının diğer bir suretle ortadan kalkması neticesinde mülkiyetle beraber intifaa da sahip olduğu tarihe kadar tecil olunur.

Kanunu Medeninin 442 inci maddesi mucibince intifa hakkına nail olan büyük analar ve büyük babaların ana ve babaları ve bunların bir dereceye münhasır feri'leri intifa hakkına tevarüs eyledikleri takdirde de tahakkuk ettirilecek verginin sekizde birini tediye ile mükelleftirler.

Fasıl: 5

Verginin Matrahı

Madde 36 — Mükellefler tarafından, müddeti içinde verilen beyannamelerin varidat idaresine vürudunu müteakip, bunların mündericatı hakkında, mal memurları tarafından derhal idarî tahkikat icra olunur.

İdarî tahkikatı vergiyi tarhetmekle vazifedar tahakkuk memuru veya tevkil edeceği diğer bir malmemuru icra eder. Şu kadar ki diğer varidat tahakkuk memurları, vergiyi tarhetmekle vazifedar olmasalar bile, kendi mıntakaları dahilinde vukua gelen bir intikalden dolayı idarî tahkikat icrasile neticesini vergiyi tarhedecek olan varidat tahakkuk idaresine bildirmeğe mecburdurlar.

İdarî tahkikat neticesi malmemurları ve alâkadarlar tarafından tanzim ve imza edilecek olan bir zabıtname ile tesbit ve tevsik olunur. Alâkadarların imzadan istinkâfı halinde bu keyfiyet zabıtnameye derc edilerek ziri o mahallin ihtiyar meclisi azasından birine veya bir zabıta memuruna tasdik ettirilir.

Müddeti zarfında verilen beyannamelerin hakikata uygun bulunduğu idarî tahkikat neticesinde sabit olduğu takdirde ayrıca zabıtname tanzim edilmez. Keyfiyetin, beyannamenin arkasına şerhi suretile iktifa olunur.

Madde 37 — 36 ıncı maddede yazılı idarî tahkikat neticesinde; intikal eden mallardan ve haklar ve menfaatlardan bir kısmının beyannameye ithal edilmemiş veya cins ve mahiyetleri vergi zıyaına sebep olacak surette yanlış veya miktarları noksan gösterilmiş olduğu muhbirlerin kanaatbahş ifadelerine veya resmî müessese kayıtlarına veya gayri resmî müesseselerin kanunen muteber vesaikına müstenit olmak şartile, meydana çıkarıldığı takdirde bu suretle zuhur eden noksana isabet eden vergiye bir misil zammolunur.

Vergiye yapılacak bir misil zam; beyannamede gösterilen emval, hukuk ve menafi kıymetlerinden her mükellefe ayrı ayrı isabet eden

kıymetler, kanunun 18 inci maddesine merbut cetvellere göre hesap ve istifa olunur.

Madde 38 — Mükellefler tarafından; müddeti içinde beyanname verilmediği takdirde beyanname müddetinin hitamını müteakip mal memurluğunca derhal kendilerine müracaat edilerek intikal eden mallar, haklar ve menfaatların neden ibaret bulunduğu sorulur. Mükellefler tarafından doğru malûmat verilirse vergilerine ceza olarak % 20 zammile iktifa olunur. İstenilen malûmatı noksan veya yanlış verdikleri tebeyyün edenler hakkında 37 inci madde mucibince muamele olunur.

Kendilerine şifahen müracaat olunduğu halde matlûp malûmatı vermiyen mükelleflere tahriren müracaat edilir. Tahriren müracaat tarihinden itibaren resmî tatil günleri hariç olmak üzere, sekiz gün içinde istenilen malûmatı vermiyenlerin vergisine % 50 zammolunur.

Kezalik istenilen malûmatı noksan ve yanlış verenler hakkında 37 inci madde mucibince muamele olunur.

Madde 39 — Yapılan idarî tahkikat neticesinde, mevcut olmıyan bir deyni mevcut gösterdiği sabit olan mükellefler hakkında 24 üncü madde mucibince Türk Ceza Kanununa tevfikan cezaî takibat yapılmakla beraber, bu suretle ketmolunan vergi de beş kat olarak tahakkuk ettirilir.

Bu kabil ahvalde beş kat olarak tahakkuk ettirilecek vergi, ketmedilen kıymetlerden her mükellefe ayrı ayrı isabet eden kıymetler üzerinden kanunun 18 inci maddesine merbut cetvellere göre hesap olunur.

Madde 40 — Mükellefler tarafından verilen beyannamelerde yazılı olanlarla mal memurları tarafından yapılacak idarî tahkikat neticesinde meydana çıkarılan mallar, haklar ve menfaatların kıymetleri 27, 28, 29, 30 uncu maddelerde gösterilen şekiller dairesinde takdir ve tesbit edildikten ve bu kıymetlerden tenzili icap eden borçlar ve masraflar tenzil olunduktan sonra vergi tarh ve her mükellefe ayrı ayrı ve tahriren tebliğ olunur.

Birden ziyade mükellefler için vekili umumileri tarafından yalnız bir beyanname verilmiş ise tarhedilen verginin vekili umumiye tebliğile iktifa olunur.

Mükelleflerin ikametgâhı meçhul bulunduğu takdirde, tebliğat, vergiyi tarhetmekle vazifedar varidat tahakkuk idaresinin kapısına tebliği muhtevi ihbarnamenin talıkı suretile icra olunur. Talik keyfiyeti o mahallin, ihtiyar meclisince musaddak bir zabıtname ile tesbit edilir.

İhbarnamelerin; ölen veya tasarrufu yapan şahıs ile varisin veya lehine tasarruf yapılan kimsenin isimlerini ve nisbet ve karabetlerini ve intikal hadisesinin nevi ve mahiyetini ve menkul ve gayrı menkul emval kıymetlerile haklar ve menfaatların kıymetlerini ve kanuna merbut «1» ve «2» numaralı cetvellerde yazılı hangi nisbetler üzerinden vergiye tâbi tutulduğunu ve vergi miktarını ihtiva etmesi lâzımdır.

Fasıl: 6

İtiraz

Madde 41 — Mükellefler tarafından, tarholunan vergiye ihbarnamenin kendilerine tebliği tarihinden itibaren resmî tatil günleri hariç olmak üzere 15 gün zarfında itiraz olunabilir.

Bu itiraz, her kaza ve vilâyet merkezinde en büyük mülkiye memurunun veya tevkil edeceği memurun riyaseti altında en büyük mal memuru ile biri belediye meclisince kendi azası arasından ve diğeri ticaret odası bulunan yerlerde ticaret odasınca yine kendi azası arasından intihap olunacak dört zattan mürekkep itiraz komisyonunca tetkik olunur.

Ticaret odası bulunmayan yerlerde, intihabı odaya ait bulunan aza dahi belediyece intihap edilir.

İtiraz komisyonları kendilerine tevdi olunan itiraznameleri tetkik ve muterizler tarafından arzu edilir veya komisyonca lüzum görülürse bizzat onları veya her hangi bir suretle tevkil edecekleri kimseleri istima ile iki ay zarfında karara rapteder

İtiraz komisyonu mürettep azasının ekseriyetile içtima eder ve içtimada mevcut azanın ekseriyetile karar verir. Âranın tesavisi halinde reisin bulunduğu taraf tercih olunur.

Madde 42 — İtiraz komisyonu kararları, gerek mükellefler ve gerekse vergiyi tarheden varidat idaresi tarafından kararın kendilerine tebliği veya vürudu tarihinden itibaren bir ay zarfında temyiz olunabilir. İtiraz komisyonu kararları, varidat idaresi tarafından temyiz olunduğu takdirde bunun bir hafta zarfında hülâsaten ve tahriren mükelleflere bildirilmesi mecburidir.

Temyiz talepleri, Maliye Vekâletinde müteşekkil «Vergiler Temyiz komisyonu» tarafından tetkik olunur. Bu komisyon temyiz taleplerini, komisyona vürudu tarihinden itibaren bir ay zarfında karara raptetmeğe mecburdur.

Temyiz komisyonu kararları kat'idir

Fasıl: 7

Tahsilât

Madde 43 — Tarholunan vergi, müddeti zarfında itiraz edilmediği takdirde itiraz müddetinin hitamını ve itiraz edildiği halde itiraz komisyonunun kararını müteakip vacibüttahsil olur. İtiraz müddeti hitam bulmadan ve mükellef itiraz etmiş ise, itiraz komisyonunca karar verilmeden evvel tahsilât yapılamaz.

Temyiz talebi tahsilâtın tehirini istilzam etmez. Şu kadar ki Temyiz Komisyonu, evrakı itiraziyenin tetkikına veya mütemmim malûmat almağa lüzum gördüğü takdirde temyiz olunan kararın icrasının tehirini emredebilir.

Tahsili vacip bir hale gelen vergiler için, varidat tahakkuk idaresince, tahakkuk bordrosu tanzim edilerek tahsilât idaresine tevdi olunur.

Madde 44 — Menkul emvalin ve menkul emvale müteallik haklar ve menfaatların veraset ve intikal vergisi, 43 üncü madde mucibince vacibüttahsil bir hale gelmesini müteakip defaten tahsil edilir. Tapu sicilline müstakil ve daimî olarak tescil edilen hakların ve menfaatların vergileri hakkında da aynı suretle muamele olunur.

Gayri menkul emvalin ve gayri menkule müteallik haklar ve menfaatların veraset ve intikal vergisi, üç sene zarfında ve müsavi taksitlerle bu gayri menkule ait arazi veya bina vergisile birlikte tahsil olunur.

Bir taksitin miadında tesviye edilmemesi halinde, vergi muacceliyet kesbeder ve arazi veya binanın senelik taksitleri nazarı itibara alınmaksızın bir seneliği def'aten istifa olunur. Müteakip senelerde de aynı vaziyet tahaddüs ederse vergi daima senelik olarak ve muaccelen tahsil olunur.

Madde 45 — Varisler, ölen kimsenin vergi idaresince tenzili kabul edilmiyen borçlarının doğruluğunu, beyanname tarihinden itibaren bir sene zarfında mahkemeye müracaat edilmiş olmak şartile hükmen isbat ettikleri takdirde, bu suretle tahakkuk eden vergi fazlası, eğer tahsilât yapılmış ise iade, yapılmamış ise alelusul terkin olunur

Madde 46 — Veraset ve intikal vergisinin tediyesinden sonra, bir varise ait herhangi bir mal, vergiyi tediye edenden gayri kimsenin malı olduğu mahkeme kararile sabit olur ve mahkeme kararı tarihinden itibaren bir sene zarfında tahsil olunan verginin reddi için alâkadar varidat tahakkuk idaresine tahriren müracaat vukubulursa bu suretle tahsil edilmiş bulunan vergi, verene ret ve alâkadarından derhal tahsil olunur.

Madde 47 — Bağışlama muamelesi tamam olduktan ve intikal vergisi de tahsil edildikten sonra, bağışlanan şeyin bağışlayana iadesi takdirinde tahsil edilmiş vergi iade olunmaz.

Madde 48 — Gaip veya mefkut olan varisin vergisi tahsil edildikten sonra, bir varis zuhur edecek olursa, tahsil edilmiş bulunan vergi kaydı, evvelce gaip ve mefkut olan varis namına tashih olunur.

Madde 49 — Veraset ve İntikal Vergisi Kanunu mucibince tahakkuk ettirilerek tahsil edilmiş bulunan vergilerle cezaen tarh ve tahsil olunan vergi zamları, kanunen muayyen olan miadında tediye edilmediği takdirde Tahsili Emval Kanununa tevfikan tahsil olunur.

FASIL: 8

Müruru zaman

Madde 50 — Menkul emvale, mükellefin tesahubu tarihinden itibaren üç sene geçtikten sonra veraset ve intikal vergisi tarholunamaz. Ancak bu müddetin hitamından evvel varidat tahakkuk memurunun tesahuba ıttılaı ve keyfiyeti alâkadara tahriren tebliği halinde müruru zaman inkıtaa uğrar.

Veraset ve intikal vergisi sureti kat'iyede tahakkukundan itibaren beş sene zarfında tahsil edilmediği takdirde müruru zamana uğrayarak bir daha telep edilmez.

Madde 51 — 25 inci madde mucibince muvazaa iddiasından mütevellit ihtilâfat, beyanname tarihinden itibaren altı ay zarfında alâkadarlar tarafından mahkemeye müracaatla bertaraf edilmediği takdirde bu müddetin hitamile müruru zamana uğrar.

Fasıl: 9

Daire ve müessesata ve eşhasa ait vazife ve mecburiyetler ve bunların müeyyedeleri

Madde 52 — Her köy veya mahalle muhtarları, her ayın 15 ine kadar, geçen ay zarfında köy veya mahallelerinde vefat edenleri, mensup oldukları varidat tahakkuk idaresine tahriren bildirmeğe mecburdurlar.

Konsoloslar ve konsolosluk vazifesini ifa edenler, her ayın on beşinde memur oldukları mahalde vefat eden türk tabaasının isim, şöhret ve san'atlarını ve bunların türkiyedeki ikametgâhlarını re'sen Maliye Vekâletine bildirmeğe mecburdurlar.

Madde 53 — Noterler, icra memurları, nüfus ve tapu memurları vazifeleri dolayısile muttalı oldukları intikal hadiselerini ittilâ tarihinden itibaren 15 gün zarfında mahallî varidat tahakkuk idaresine tahriren bildirmeğe mecburdurlar.

Madde 54 — Veraset ve intikal vergisini tahakkuk ettirmekle mükellef varidat tahakkuk memurları, vergi miktarının tayini için devlet, idarei hususiye belediye dairelerinde ve müessesatı sairei resmiyede bulunan dosyalarla vesaikı tetkik ve bir suretini almak hakkını haiz ve bu daire ve müesseselerde talep olunan evrak ve vesaikı ibraz ve teslime mecburdurlar.

Hayat Türk sigorta şirketleri veya ecnebi şirketlerin Türkiyede müesses şubeleri veraset ve intikal vergisinin miktarını tayin için çalışmak ve Veraset ve İntikal Vergisi Kanunu ahkâmının icra edilip edilmediğini anlamak, evrak ve vesaikı lâzimeyi tetkik etmek üzere gelecek varidat tahakkuk ve tetkik memurlarını ve maliye müfettişlerini kabule mecbur ve talep edecekleri evrak, vesaik ve malûmatı vermekle mükelleftirler.

Madde 55 — Bankalar, bankerler ve şirketlerle emanet kabul eden bilcümle müesseseler ve şahıslar ve medyunlar, ellerindeki nukut, senedat ve emanatın sahiplerinden birinin vefatına muttali oldukları tarihten itibaren 15 gün zarfında, işbu nukut, senedat ve emanatın bir listesini idarehane veya ikametgâhlarının bulunduğu mahallin varidat tahakkuk idaresine tevdi ve tediyat sırasında 56 ıncı madde hükmünü tatbik etmekle mükelleftirler.

Bu listeler, matbu nümuneye muvafık olmak lâzım gelir.

Madde 56 — Hayat Türk sigorta şirketleri, yahut ecnebi şirketlerinin Türkiyede müesses şubeleri abonelerinin vefatından dolayı hak sahiplerine prim, sermaya, mükâfat, aylık veya sair bir ünvan ile para veya senet verebilmek için evvelemirde veraset ve intikal vergisinin tediye edilmiş olduğuna dair alâkadar varidat tahakkuk idaresinden verilmiş bir tasdikname talep ederler.

Bu suretle tasdikname ibraz etmeyen hak sahiplerinin istihkaklarından % 15 vergi mukabili olarak tevkif edildikten sonra mütebakisi alâkadarlara verilmek lâzımdır. Tevkif edilen mebaliğ de, tevkif edenler tarafından derhal, mensup oldukları varidat tahakkuk idaresine tahriren bildirilmekle beraber ayni günde teslim olunur.

Madde 57 — İşbu nizamnamenin 52 inci maddesinin birinci fıkrasında ve 53 üncü maddede yazılı hükümlere riayet etmeyenlerden 25 liradan 200 liraya kadar ve «55, 56» ıncı maddeler hükmüne riayet etmiyenlerden 100 liradan 1000 liraya kadar hükmen para cezası alınır.

Madde 58 — Mevcut olmayan bir deyni mevcut gösteren veya ha-

937

kikî miktarından ziyade borç tasdik eden dayinler ve varidat tahakkuk idaresine bilerek sahte evrak ve kayıt ibraz edenler hakkında Türk Ceza Kanununa tevfikan usulü dairesinde cezaî takibat yapılır.

FASIL: 10

Müteferrik hükümler

Madde 59 — Veraset ve intikal vergisi, sureti kat'iyede tahakkuk etmedikçe Tapu idaresince intikal muamelesi icra edilemez. Verginin bu suretle tahakkuku üzerine ve varidat tahakkuk idarelerinin keyfiyeti Tapu idarelerine iş'arının müteakip intikal meselesinin icrası mecburîdir.

Şukadar ki, uhdesine intikal muamelesi yapılmış olan şahıs, verginin tamamen tahsili icra edilmedikçe malını ahara devir ve ferağ edemez. Mütehakkak verginin, taksit müddetleri beklenilmeksizin derhal tesviyesi halinde devir ve ferağ muamelesi icra olunur.

Madde 60 — Belediye ve liman idareleri ve alelûmum resmî ve hususî müesseseler nezdinde tescili icap eden menkulât ve gayri menkulâta veya bilicap tescili talep olunan menkulâta veya bilâbedel intikalâta ait vergilerin tesviye olunduğunu nâtık mal dairelerinden alınmış resmî makbuz ibraz olunmadıkça, mezkûr daire ve müesseselerce tescil muamelesi icra olunmaz.

Madde 61 — Veraset ve İntikal vergisi Kanunu mucibince veraset ve intikal vergisinin tarhı ile mükellef memurlar, vazifeleri dolayısile muttali olacakları esrarı başkalarına ifşa etmemekle mükelleftirler. Hilâfında hareketi sabit olanlar, mahkeme kararile 100 liradan 500 liraya kadar para cezasile beraber bir haftadan üç aya kadar hapsolunurlar.

Bu memurların işbu cürmü tekerrür ettiği takdirde bir daha devlet hizmetinde istihdam olunmazlar.

Madde 62 — 3 nisan 1926 tarihli ve 797 numaralı veraset ve intikal vergisi kanununun mer'iyete girdiği 1 haziran 1926 tarihinden evvel hadis olup ta, mezkûr kanun ile veraset ve intikal vergisi mevzuuna dahil olan intikaller ve bağışlamalar, veraset ve intikal vergisine tâbi değildi.

Bu vukuata taalluk eden intikal hadiselerinden tapu harçları kanunu mucibince, yalnız kaydiye alınır.

Muvakkat madde

Madde 63 — Veraset ve İntikal Vergisi Kanununun muaddel ikinci maddesi mucibince veraset ve intikal vergisinden istisna edilen umumun menfaatine hadim cemiyetlerle umuma mahsus ibadethanelere ve meccanî hastahanelere, darülâceze ve eytamhanelere menkul malların intikali dolayısile, tarh edilip 1 haziran 1931 tarihinde henüz tahsil edilmemiş bulunan vergiler terkin olunur. Mezkûr tarihten evvel tahsil edilmiş bulunanlar iade olunmaz.

Madde 64 — Şûrayı Devletçe görülmüş olan bu nizamname neşri tarihinden muteberdir.

Madde 65—Bu Nizamnamenin hükümlerinin icrasına Adliye, Dâhiliye, Maliye ve Hariciye Vekilleri memurdur. [Neşri tarihi: 3 mayıs 1932]

T. T. TEVHİDİ İÇTİHAT KARARLARI

İkrarın kıymeti hukukiyesi

İkrar, tecezzi kabul etmez; kaidesinin hususî bir kanun olan Ticaret Kanununda mevzu bulunması hasebile ancak mevaddı ticariyede mabihüttatbik olan kaidei mezkûrenin ticarî hadisat ve muamelâtın istilzam eylediği hususiyetler nazara alınarak tecezzisi mümkün olamayacak ikrarlara da tatbiki ruhu kanuna muvafık olacağı ve şu itibarla müddeaaleyhin davayı ikrar mahiyetinde olan ifadesinin hitamından sonra tediyenin vukuunu ispat sadedinde vaki def'inin kendisine ispat ettirilmesi icap edeceği ekseriyetle tekarrür etmiştir.

Temyiz Mahkemesi Hey'eti Umumiyesinin 9-12-1931 tarih ve 18-45 numaralı Tevhidi İçtihat Kararı

* * *

Teşkili tarafeyn vücubu

«Mahkemei Asliyede 375 inci maddede yazılı muameleler bittikten sonra şifahî muhakeme ve hüküm için tayin olunacak günde mahkemede hazır bulunmak üzere iki taraf davet olunur» diye muharrer olan Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun 377 inci maddesinde tahkikatın hitamından sonra sureti mutlakada tarafların mahkemeye davet olunacağı tasrih edilmiş ve kanunda bu ıtlakı takyit eder bir kayıt ve delâlet bulunmamış olmasına ve tarafeynin iddia ve müdafaalarile bunlara müteallik delilleri cemi ve ihzardan ibaret olan tahkikatın gıyaben cereyanı halinde gaibin şifahî muhakemeye davet edilmemesi esası kabul edilse kanunun 218 inci maddesinde gösterilen hakkı itirazla 379 uncu madde mucibince ikmal ve itmam ve alelhusus bu sebeple tahkikat safahatının tebeddülü suretile gaibin müdafaa hakkı ihmal edilmiş olacağına ve şu hale nazaran mezkûr maddelerin hüküm ve icabı da 377 inci maddenin ıtlakını teyit eder mahiyette bulunmasına mebni tahkikat gıyaben cereyan etse dahi tarafların şifahî muhakeme ve hüküm için mahkemeye daveti iktiza edeceği ekseriyetle tekarrür etmiştir.

Temyiz Mahkemesi Hey'eti Umumiyesinin 9-12-1931 tarih ve 21-47 numaralı Tevhidi İçtihat kararı

Ecrimisillerin müruru zamanı

Fuzulî işgal neticesi talep olunan «Ecri misil» tazminat Borçlar Kanununun birinci babının ikinci faslında gösterilen borçlar mahiyetinde olmadığı cihetle bu kabil tazminata ait davalarda mezkûr kanunun 60 ıncı maddesinde gösterilen müruru zaman müddeti kabili tatbik olmadığı ekseriyetle tekarrür etmiştir.

Temyiz Mahkemesi Hey'eti Umumiyesinin 9-12-1931 tarih ve 23-44 numaralı Tevhidi İçtihat kararı

* * *

Vazife kararlarının mercii halli

Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununa nazaran mahkemelerden davayı hitama erdirmek üzere verilen hükümler kabili temyiz olup hükmü nihaiye tekaddüm eden kararların ayrıca temyizen tetkiki davanın bir an evvel intacına mâni ve duruşmanın bilâ inkıta icrası esasına münafi olmakla ancak hükümle beraber temyizi tecviz olunmasına ve vazifesizlik kararlarından mezkûr kanunun 263 üncü maddesinin matufu olan 203 üncü maddenin dairei şumulüne dahil kararlar için yalnız itiraz yolu kabul edilmesine göre mahkemeler ve karar hâkimleri ve müstantiklerin esas itibarile muhakeme mercileri mahkûmiyet olan suçlardan dolayı verdikleri selbi vazife kararları kabili temyiz olmadığı ve hasıl olacak ihtilâfın, tayini merci suretile halli iktıza edeceği ekseriyetle tekarrür etmiştir.

Temyiz Mahkemesi Heyeti Umumiyesinin 9-12-1931 ve 12-48 numaralı Tevhidi İçtihat Kararı

* * *

Tütün ticareti akitleri

Tütün mahsulünün ihracat için alım ve satımını kanun, bir şekli mahsusa tâbi tutmayup yalnız inhisar idaresinin kontrol ve teftişini ve tütünler üzerindeki hukukunu temin maksadile akit neticesi olan devrin tekemmülü için bazı muamelelerin yapılmasını şart ittihaz etmiş olmasına göre Tütün İnhisarı Kanununun 37, 38 inci maddeleri hükmüne riayet olunmaması tütün sahibinin inhisar idaresine karşı kanunî mes'uliyetinin devamını mucip olup taraflar arasındaki akdin sıhhatine mani olmayacağı ekseriyetle tekarrür etmiştir.

Temyiz Mahkemesi Hey'eti mumiyesinin 9-12-1931 tarih ve 25-46 numaralı Tevhidi İçtihat Karar

340

ŞÛRAYI DEVLET KARARLARI

Tanzimat Dairesi Mazbatası

Numara: 30 - 28

İstanbulda Kandilli Kız Orta Mektebi arsasının 1341 senesi Evkaf Bütçe Kanununun 4 üncü maddesinin dairei şümulü dahilinde olup olmadığı hususunda Maarif Vekâleti ile Evkaf Umum Müdürlüğü arasında hadis olan ihtilâfın tetkiki ile bir karara raptı hakkında Başvekâleti Celileden yazılıp dairemize havale buyrulan 22/ 11/ 1931 tarih ve 6/ 4109 numaralı tezkere melfufatı ile birlikte mütalea olundu.

Maarif Vekâletinin noktai nazarı, 1341 senesi Evkaf Bütçe Kanununun dördüncü maddesinde (maksadı te'sisleri ile mahalli sarfları tedris ve talim ve terbiye olarak kalan vakıf mebani ile arsaların idare ve nezareti meşrutünlehlerinin mahiyetine göre Maarif Vekâleti ile idarei hususiyelere tevdi olunacağı) musarrah olup Kandilli Kız Orta mektebine tahsis edilmiş olan Adile Sultan Sarayı da bu kabil vakıf mebaniden bulunmasına binaen arsası ile beraber Maarife devri kanun iktizasından olmak icabedeceği merkezindedir.

Evkaf Umum Müdürlüğü ise; zikri geçen Evkaf Bütçe Kanununun dördüncü maddesi mektep olarak inşa ve vakfedilmiş olan binalarla arsaların Maarif Vekâleti ile İdarei Hususiyelere devrini âmir olup mevzuubahis mahalle gelince haddi zatında eşhası hakikiyeye ait bir bina iken mektep ittihaz olunduğu yâni mektep olarak inşa ve vakfedilmiş mebaniden olmadığı cihetle bunun mezkûr maddei kanuniye ile alâkası olmadığından bina mukataasının Maarifçe Evkafa itası lâzımgeleceği mütaleasını serdetmektedir.

Her iki tarafın istinat ettiği 1341 senesi Evkaf Bütçe Kanununun 4 üncü maddesinde dahi aynen (maksadı te'sislerile mahalli sarfları tedris ve talim ve terbiye olarak kalan vakıf mebani ile vakıf arsaların idare ve nezareti meşrutünlehlerinin mahiyetine göre Maarif Vekâleti ile İdarei Hususiyelere tevdi ve bu kabil Evkaf hakkında 19 mayıs 1927 tarihli kanun ahkâmı Maarif ve Dahiliye Vekâletlerince de tatbik olunur.)

İcabı müzakere olundu:

Maddei kanuniyenin kasdettiği mebani ve arsalar doğrudan doğruya tedris ve talim ve terbiye için vakfedilmiş olan mahaller ile vak-

3ul

tedildiği sırada bu maksatlara hadim varidat temin etmek üzere tahsis edilmiş olan bina veya bunların arsalarından ibaret olduğu vazıhan anlaşılmakta olup Kandilli Kız Orta Mektebinin işgal ettiği bina ise Adile Sultan Sarayı namile maruf mukataaya merbut ve eşhası hakikiye uhdelerinde mütedavil bulunduğuna göre mektep veya ona mümasil bir maksatla vakıf ve tahsis edilmiş mebaniden madut olamıyacağı cihetle mukataasının ciheti Maariften Evkafa tediyesi tabiî bulunduğu teemmül kılınmıştır.

İki daire arasında mütehaddis bir itilâf mahiyetinde bulunduğu cihetle keyfiyetin bir kere de Hey'eti Umumiyece müzakere edilmek üzere Riyaseti Celileye takdimi ittifakla kararlaştırılmıştır.

28/ 11/ 1931

Hey'eti Umumiye Mazbatası

Numara: *425 - 448*

Tanzimat Dairesinin 28 teşrinisani 1931 tarih ve 30/28 numaralı işbu mazbatası Hey'eti Umumiyede okundu.

İstanbulda Kandilli Kız Orta Mektebi binasının 1341 senesi Evkaf Bütçe Kanununun 4 üncü maddesinin dairei şümulüne girip giremiyeceği hakkında Maarif Vekâleti ile Evkaf Umum Müdürlügü arasında mütehaddis ihtilâfa müteallik dairei müşarünileyhaca serdolunan mütalea üzerine cereyan eden müzakere sırasında Deavi Dairesi Reisi Saffet Bey 1341 senesi Evkaf Bütçe Kanununun 4 üncü maddesinde, maksadı te'sisleri ile mahalli sarfları tedris ve talim olarak kalan vakıf mebani ile arsalarının idare ve nezaretinin, meşrutünlehlerinin mahiyetine göre Maarif Vekâleti ile idarei hususiyelere verileceği musarrah olmasına nazaran veçhi istimali itibarile mezkûr maddede muharrer vasfı tamamile haiz olan mevzuubahis mektepten mukataa alınmaması icap edeceği dermeyan kılınmışsa da Kandilli Kız Orta Mektebinin işgal ettiği bina tedris ve talim maksadile vakıf ve tahsis edilen mebaniden madut olmadığından mukataasının verilmesi tabiî bulunduğu cihetle Deavi Dairesi Reisi Saffet, Azadan Asaf Talât. Şefik ve Halil İbrahim Beylerin muhalif reylerine karşı mazbata mündericatı 17/ 12/ 1931 tarihinde ekseriyetle tasvibe iktiran etmiştir.

VEKÂLETÇE YAPILAN TAMİMLER

Ziraat erbabından mahkûm Eşhas Hakkında

Vaziyetleri ceza muhakemeleri usulü kanununun 400 üncü maddesine uygun bulunan ve mezkûr maddede zikrolunduğu üzere ağır hapisten maada iki sene ve daha aşağı müddetle hürriyeti tahdit eden ceza ile mahkûm olan ziraat erbabından işbu madde hükmüne tevfikan Nadas, Ziraat ve hasat mevsimlerinde cezalarının muayyen müddetlerle tecili lüzumu tamimen tebliğ ve keyfiyetin kaza daireniz dahilindeki Cümhuriyet müddei umumiliklerine de tebliği temenni olunur ef.

2/4/1932

* * *

Suçluların Hakiki Fail ve mürtekiplerinin meydana çıkarılması hakkında

İşlenmiş olan her hangi bir suçtan veya müteaddit suçlardan dolayı maznun olarak yakalanıp adliyeye teslim edilen bazı kimselerin temamen veya kısmen men'i muhakemelerine veya beraetlerine karar verilmesi üzerine vak'a faillerinin meydana çıkarılması için lâzımgelen tedbirler alınmayarak ve bu bapta kanunen muktazi mütemadi takibat icra olunmayarak meselenin kapanıp gitmekte olduğu anlaşılmıştır.

Meydanda işlenmiş bir suç mevcut olduğu halde failinin her türlü takibattan vareste kalması memleketin huzur ve asayişi namına büyük bir tehlike teşkil etmekle beraber bu halin adalet hislerini de rencide edeceği tabiidir.

Ceza muhakemeleri usulü kanunu hakikî suçluyu aramak ve bulmak için Cümhuriyet müddei umumilerini, zabıta âmir ve memurlarını bir çok salâhiyetlerle mücehhez kılmaktadır, Maznun olarak tutulan her hangi bir şahsın adlî tahkikat neticesinde ma'sumiyetinin tebeyyün etmesi halinde işin bitmiş olduğunu farz etmeğe imkân müsait değildir.

Filhakika meçhul kalan bir vak'a faili meydana çıkarılır adalet muktezası yerine getirilmedikçe suç dolayisile münselip olmuş olan

B.43

huzur ve emniyetin iadesine imkân olmadığı gibi huzur ve emniyetin teessüs edemediği bir yerde bulunan memurların da vazifelerini muvaffakiyetle ifa ettiklerine vicdanen kani olmalarına imkân yoktur.

Binaenaleyh suçların tenkili ve asayişin muhafazası Devlet teşkilâtının en esaslı vazifelerinden birini teşkil ettiği daima göz önünde bulundurularak bu gibi hallerde suçun asıl fail ve mürtekibini mütemadiyen takip ve taharri ile meydana çıkarmak için azamî saay ve faaliyet göstermek lâzımdır. Bunun için men'i muhakeme veya beraetle neticelenen adlî evrak ve karar suretlerinin zabıtaya tevdi ve bu bapta kanunun gerek zabıta âmir ve memurlarına ve gerek memuriyetinize tanıdığı geniş salâhiyet ve vazifelerini tamamen kullanılması ve bu hususta ihmal ve kayıtsızlıkları veya sui istimalleri görülenler hakkında kanunî tevessülâtta bulunulması hususuna itina olunması lüzumu ehemmiyetle ve tamimen tebliğ ve keyfiyetin kaza daireniz dahilindeki Cümhuriyet müddei umumiliklerine de tebliği temenni olunur efendim.

* * *

Kaçakcılık fiillerini de ilâveten rüy'ete salâhiyettar Mahkeme hakimlerinin Vekâlet maaşları hakkında

Kaçakcılık mahkemeleri teşekkül etmeyen yerlerde kaçakcılık davalarını rüyet etmek üzere salâhiyet verilen hâkimlere bu hususdan dolayı ayrıca vekâlet maaşı itasına kanunî mesağ bulunamadığı tamimen tebliğ olunur efendim. 2-5-1932

* * *

Kaçakçılık fiilinnde yakalanan eşhasın tâbi olacakları muameleye dair

Kaçakcılığın men'i ve takibi hakkındaki 1918 numaralı kanunun dairei şumulüne dahil bulunan suçlarla tahkik ve karara raptı 1918 numaralı kanunun 55 inci maddesi mucibince 1701 numaralı kanunun 69 uncu maddesinde yazılı heyetlere mevdu fiillerden dolayı yakalanan suçluların yakalandıkları mahal Cümhuriyet müddei umumisi tavsit edilmeksizin doğrudan doğruya ihtisas mahkemelerine gönderilmekte oldukları cari muhabereden anlaşılmıştır.

344

Mezkûr kanunun 57 inci maddesinde ait olduğu idarelerin memurları tarafından tanzim edilecek zabıt varakalarile tahkikat evrakının muktazi takibat icra edilmek üzere Cümhuriyet müddei umumisine verileceği yazılı olmasına göre bu suçluların İhtisas mahkemeleri nezdindeki müddei umumiliklere sevkleri icap etmekte ise de bu hal tatbikatta şahsî hürriyetin tahdidi gibi telâfisi gayri kabil zararlara sebebiyet vermekte olduğundan kanunun ruh ve ma'nasına uymayan bu gibi neticeler husulüne mahal kalmaması için Kaçakcılıktan dolayı yakalanan şahısların evvel emirde mahallî Cümhuriyet müddei umumiliklerine teslimleri ve mezkûr müddei umumilikler tarafından yapılacak tetkikat neticesine göre hadisenin tetkiki 1918 numaralı kanunun 55 inci maddesi mucibince 1701 numaralı kanunda yazılı olan heyetlere ait ise evrakın bu hey'ete tevdii ve İhtisas mahkemelerinin dairei salâhiyetine dair mevattan ise evrakın maznunlarla birlikte salâhiyetli İhtisas mahkemesi nezdindeki Cümhuriyet müddei umumilerine gönderilmesi ve İhtisas mahkemesi bulunan yerlerde ise kaçakcılıktan yakalanan maznunların İhtisas mahkemesi Cümhuriyet müddei umumiliklerine teslimi muvafık görülmüş ve keyfiyet Gümrük ve İnhisarlar Vekâletine de bildirilmiş olmakla bu yolda muamele ifası tamimen tebliğ olunur ef.

345

ADLÎ ŞÛUN

Başvekâleti Celilenin (Muamelât Müdürlüğü 4377-6) No.lu teskeresiyle B. M. M. Yüksek Reisliğine takdim olunan

kaçakçılık kanunu lâyihası

esbabı mucibesi

Kaçakcılığın men ve zecri için alınması lâzım gelen tedbirleri derpiş etmek üzere Adliye vekâleti dairesinde Dahiliye ve Maliye vekâleti celilelerile Rüsumat umum müdürlüğünden memur edilen zevatın ve ikinci defa yüksek Millî Müdafaa vekâleti erkânının inzimamile teşekkül eden komisyon tarafından tanzim olunan kaçakcılık kanunu lâyihası leffen arz ve takdim olundu.

Bu lâyihanın tanzimine esas olmak üzere derpiş olunan mülâhazalar şunlardır.

Kaçakçılığın bu günkü vaziyeti bir memleket meselesi halinde telâkkisini icap ettiren bir mahiyet almıştır.

Bu nazar noktasından bakılınca iş, biri kaçakçılığa saik olan hal ve sebeplere karşı ittihazı lâzım gelen manialar ve diğeri de kaçakçılık yapmakta olanların bir kere daha yapmamalarını temine kifayet edecek tedbirler olmak üzere iki taraflı bir tetkika ihtiyaç gösterdiğinden birinci kısmın istilzam ettiği çare ve tedbirlerin aranıp ittihaz olunacağı bir sırada men ve zecir noktasından dahi icap eden teminat ve teyidatı düşünmek zaruretidir. Bu itibarla kaçakçılığın men ve takibine dair olan 1510 numaralı kanun ile bu kanunun şümulüne giren hususlarda ait oldukları hususî kanun ve nizamlarda yapılan tetkiklerde; kaçakçılığın şu veya bu dairenin haklarını ihlâl eden bir keyfiyet olmaktan ziyade Devletin bütün kuvvet ve vasıtalarını harekete getirecek bir mesele halinde telâkkisine mebde olan 1126 numaralı kaçakçılığın men ve takibi kanunundan itibaren bu sadette yapılan şeylerin bu gayeyi temine kâfi olamadığı ve binaenaleyh beş senelik tatbikî tecrübelerden mülhem olan ihtiyaçlara müstenit olarak 1510 numaralı kaçakçılığın men ve takibi kanunile gümrük kanununun kaçakçılık faslı yerine kaim olmak üzere yeni baştan bir kaçakçılık kanunu vücude getirmek ve buna bütün inhisar idarelerine şamil olacak usulî bazı ahkâm daha ilâve etmek lâzımgeldiği neticesine varılmıştır.

Bu neticeyi verdiren sebepler içinde adlî safhada derpiş olunabilecek en başlıcası: kaçakçılık kanununda tecrim olunan hareketler dahil ve haricinde bazı hallerin bizatihi haiz oldukları ehemmiyet

3ub

derecesile mütenasip bir men ve teyide tâbi olmamaları yüzünden bir kısım cezaların matlup tesiri hasıl edememesi ve bir kısım fiillerin ceza mevzuundan hariç kalması ve bir kısım suçluların meslek ve sıfat icaplarından doğan hususiyet ve istisnaiyetler sayesinde suç işlemeğe cür'et bulabilmesi keyfiyetleridir. Bu noktalar üzerinde hassaten tevakkuf eden komisyon bu bapta lüzumlu gördüğü her şeyi yapmış ve lâyihanın cezaî hükümler faslı bu itibar ve ihtimam ile vücude getirilmiştir.

Mevcut hükümlerin matlubu temin edememesi neticesini verdiren saikler içinde adlî sahada derpiş olunabilen ikinci mühim sebep te: Kaçakçılık mevzuunu teşkil eden işler ve maddeler üzerinde evveldenberi muhtas ve münhasır surette hak ve vazife sahibi olanların bu hak ve vazifelerini istihsal ve icrada kendi mevzuatları icaplarile sonradan konulan kaçakçılık kanunlarının umumî hüküm ve icapları arasında usul ve merci noktasından tam bir ahenk temin olunamaması yüzünden hangi işin hangi usule tâbi olacağı ve hangi cezanın hangi merci tarafından tatbik olunacağı noktalarında senelerce hallolunamıyan bir teşevvüşün uzanıp gitmesidir. Bunun da zatı maslahat üzerinde yapacağı tesirin ehemmiyeti büyüktür.

İşte takdim olunan lâyihanın üzerinde durup çare bulmağa çalıştığı ikinci mühim mesele bu olmuştur.

Bunda istihdaf olunan esasa göre - kaçakçılık mevzuundan hariç ufak tefek şeyler müstesna olmak üzere - gümrük ve inhisar dairelerini alâkalandıran her kaçakçılıkta esas itibarile müddei umumiliğin harekete gelmesini icap ettiren bir âmme hakları vardır. Yalnız takibatın intizam ve ittıradını temin için bu işler müddei umumiliklere alâkalı daireler tarafından tevdi olunmak lâzımdır. O dairelerin kaçakçılığa ait evrakı mücerret müddei umumiliğe bir müzekkere ile tevdi etmiş olmaları mahkeme nezdinde kendilerine müdahil davacı sıfatını vermeğe kâfidir.

Gümrük idarelerinin kaçakçılık işlerinde musadere mazbatası tanzim ve tebliğ etmeleri husulü ancak münhasıran musadereyi istilzam eden ve ondan başka bir muameleye tâbi bulunmıyan işlere maksur olacak ve bu işler hakkında tanzim edecekleri musadere mazbatalarına karşı kaçak mal sahipleri sulh hâkimine itiraz edebileceklerdir.

İnhisar idarelerine gelince:

Bu günkü vaziyette tütün idaresi 1701 numaralı kanun ile konulan usule göre münhasıran hafif para cezasını istilzam eden işleri o kanunda gösterilen muhtelit bir heyete gördürmekte olduğu halde diğer inhisar dairelerinin böyle bir usule tâbi olmamaları onlara ait en ufak para cezalarile de asliye mahkemelerinin meşgul olmasını intaç etmektedir. Halbuki bu işlerin kemiyet ve keyfiyetleri asliye mha-

347

kemelerinin usulüne tâbi olmalarına mütehammil değildir. Binaenaleyh bunların da tütün ve sigara kâğıdı işlerinde kabul olunan usule tâbi tutulmaları asliye mahkemelerinin, asıl meşgul olmaları lâzımgelen işlerle gereği gibi meşguliyetlerine vakit ve zaman bırakacağı gibi inhisar idarelerini de bunlara müterettip para cezalarının bir an evvel tahsil ve istifasını temin edeceğinden lâyihada mahdut ve muayyen maddeler hakkında bütün inhisarların ayni usul ve mercie tâbi tutulmaları istihdaf olunmuştur.

Lâyihada adlî cihetten teminine çalışılan üçüncü nokta dahi bu lâyiha şümulüne giren işleri ceza muhakemeleri usulü kanunu ile mer'i bulunan kayıt ve şartların bir kısmından vareste bırakacak bir usulü mahsusa tâbi tutmaktır. Bunların en başlıcası halen her işi ihtiyaç olsun olmasın ilk tahkikat safhasına ve karar hâkimliği kararına tâbi tutan usuldür ki bu, binnetice adlî zabıta memurları tarafından tanzim olunmuş olan tahkikat ve evrakın da kanunî hiç bir kıymet ve mahiyet görmemeği istilzam etmektedir. Bunun ise tatbikat safhasında vücude getirdiği tesir ve neticeler âdeta kaçakçılığa medarı cür'et olacak kadar büyüktür. Binaenaleyh bu lâyihada kaçakçılık suçlarının ait olduğu memurlar tarafından tanzim olunacak tahkikat evrakı üzerine doğrudan doğruya mahkemeye verilmesi esas tutulmuş, yalnız mahiyetçe mühim görülen muayyen ve mahdut işlerde müddei umumiler lüzum ve ihtiyaç görürlerse bunları ilk tahkikata sevkedebilmeleri ile kabul olunmuştur.

Yine bu nazar noktasından zarurî bir icabı olmak üzere ait olduğu memurlar tarafından tanzim olunacak zabıt varakalarının yine mahdut ve muayyen işler haricinde sahteliği sabit oluncıya kadar mer'i olması esası da lâyihada kabul olunmuş ve bunlara karşı sahtelik iddiası halinde mahkemelerin ne yapacakları izah olunmak suretile bir taraftan resmî evrakın hâiz olması lâbüt olan nüfuz ve müessiriyeti ve diğer taraftan müdafaa hakkının emniyet ve masuniyeti arasında muvazenet teminine çalışılmıştır.

Kaçakçılık faillerinin muhakemeleri mevkuflu olarak yapılması da lâyihada kabul ve iltizam olunan bir esastır. Filhakika kaçakçılık gibi Devletin iktisadî müvazenesini bozacak neticeler husule getirebilen suçları bu mahiyet ve tesirlerinden dolayı bir taraftan bir vatan meselesi telâkki ederken diğer taraftan vatanı sarsacak suçları yapanların usulî kayit ve şartlardan mürekkep bir siper arkasında emin ve mahfuz işlerine devam etmelerine müncer olacak bir suret iltizamı mantık ve maslahat noktasından istinat ve müdafaası kabil olmıyan bir tezat ve tenakuz olurdu. Bu işlere ait muhakemelerin en seri bir surette bitirilmesine yarıyacak vesaitin temini de yine bu suçların mahiyet ve ehemmiyetlerinden doğan zarurî ve lâzım bir netice olduğundan gerek muhake-

348

melerinde ve gerek temyiz tetkikatında müdafaa haklarına tesir etmemek şartile icap eden teyidat konulmuştur.

Nihayet bu işleri muhakeme edecek merciler meselesi de komisyonu başlıca işgal eden bir mesele olmuştur.

Kaçakçılığın en ziyade revaç bulduğu cenup hudutlarında bunların cereyan tarzları ve sebep ve saikleri hakkında komisyonu tenvir eden izahat, icap eden yerlerde münhasıran kaçakçılık işlerile meşgul olacak mahsus ve muayyen teşkilât vücude getirilmesini istilzam etmiştir.

İşte lâyihanın esas hakları bu arzolunan noktalardan müteşekkil olmakla bu esaslar dairesinde lâyihanın kanuniyeti bu günkü vaziyeti sür'atle tadil ve tebdile mühim bir âmil olacağı kanaətile arz ve takdim olunur.

MÜTALEALAR

CEZAÎ MÜTALÂALAR

Yozgat C. müddei umumiliğine Tebliğ edilmiştir.

16/5/932 tarih ve 231 No. lu tahrirata C.

Ceza muhakemeleri usulü kanununun muvakkat «A» maddesinin (2) inci bendinde (.... müstantiklikce Cümhuriyet müddei umumiliğinin tevkif talebine karşı maznunun mevkuf olmayarak tahkikatın icrasına ....) diye yazılı bulunan fıkrasındaki (tahkikat) kelimesinin mutlak olarak zikredilmiş bulunmasına göre, müddei umuminin iddianamesine muhalif olarak müstantiklikce son tahkikatın açılması kararile birlikte suçlunun gayri mevkuf olarak muhakemeye sevkine dair ittihaz olunacak kararın da Reis veya hâkimin tasdikına arzı icap eder.

Keyfiyetin istilâmda bulunan ikinci müstantikliğe tebliği temenni olunur efendim.

11/5/932

* * *

Akşehir C. müddei umumiliğine Tğ. E.

30/3/932 tarih ve 236/173 No. lu tahrirata C.

Muhakemenin iadesine dair vukubulan taleplerin tetkikine salâhiyetli mahkemenin, o hükmü veren mahkeme olduğu ceza muhakemeleri usulü kanununun bu hususa müteallik faslında gösterilmiş olmasına ve bilâhara bu mahkemenin kaza salâhiyeti ref edilerek vazifesinin diğer mahkemeye tevdi edilmiş olması halinde de ayni işler için salâhiyetli mahkeme bu ikinci mahkeme olacağı tabii bulunmasına göre iadei muhakeme talebile hükmüne itiraz olunan ve fakat kaza salâhiyeti ref edilerek işleri diğer mahkemeye tevdi edilmiş bulunan mahkeme kararları aleyhine vaki işbu iadei muhakeme taleplerinin tetkikine mezkûr ikinci mahkemenin salâhiyeti bulunduğu mütaleaten beyan olunur efendim.

10-4-932

350

GAYRİ RESMÎ KISIM

ADLÎ ISLAHAT

Yazan:

Adliye müfettişi Şinasi Zihni Bf.

Paris darülfünuun lisansiye ve hukuk doktoru

Umumî harbin, devletlerin içtimaî ve iktisadî bünyesi üzerindeki tesirleri, adlî sahada içtihatların yeni şeraite göre değişmesi suretile tecelli etmiş, bazı memleketlerde kanunlar ve hatta teşkilât iktisadî ve içtimaî şartların yeni icaplarına tevfikan tanzim edilmiştir. Umumî harbin memleketimizin adlî sistemi üzerindeki tesirlerini müşahede ve tâkip eylemek mümkün olamamıştır. Çünkü vatanımızda umumî harbi bundan daha çok mühim vekayi takip eylemiş ve nihayet siyasî ve iktisadî mevcudiyetimize olduğu kadar içtimaî bünyemize de şamil olan büyük inkılâp yep yeni bir devre açmıştır. Bu devrenin başlangıcından beri adlî sistemimizde yapılan değişiklikler hakkında mütalea dermeyanına kendimizi selâhiyettar addetmediğimiz gibi nefsimizde böyle mühim bir mevzu üzerinde umumî bir hüküm verebilecek ehliyet ve kudreti de görememekteyiz Diğer taraftan efkârı ammenin gösterdiği alâka karşısında yüksek meclise arzedilmesi tasavvur edilen projeler hakkında da bir gûna malûmata sahip bulunmuyoruz. Adlî ıslahat mevzuunu sırf ilmî bir noktai nazardan tetkik edeceğimiz bu izahattan kolaylıkla anlaşılır.

Bu tetkikte, bu adlî sahada şimdiye kadar yapılmış olan değişikliklerde olduğu kadar, bundan böyle yapılması tasavvur edilenler ile de hiçbir veçhile meşgul olmıyacağız. Maksadımız, bu sahada yapılan ve yapılacak olan ıslahat ne olursa olsun bunun cihanda mevcut hukukî sistemlerden hangisine yaklaşıp hangisinden uzaklaşacağını tamamen ilmî bir cepheden tetkikten ibarettir.

Filhakika bütün beşeriyet tarihinde yalnız iki büyük hukukî sistemin mevcudiyetini görüyoruz. Bu itibarladır ki adlî sahada yapılan ıslahat bir sisteme yaklaştığı derecede diğerinden uzaklaşmış olur. Bu iki sistemi lisanımızda birer kelime ile ifade eylemek imkânını bulamadık. Her ikisinin de hakikî mahiyet ve bünyesi bütün teferruatile teşrih ve izah edileceği cihetle kelime üzerinde durmak pek lü-

351

zumlu görülmeyebilir. Şimdilik bu iki sisteme : « Roma hukuku sistemi » ve İngiltere (Common Law) sistemi demekle iktifa edelim. Bu iki sistemin teşekkülü anından şimdiye kadar geçen zaman zarfında muhtelif isimler alan ve bazıları da hâlen yaşayan bir çok sistemlerin mevcudiyeti hukuk ile uğraşan her kesçe malûm bir keyfiyet olmakla beraber bu sistemlerin yukarıda zikreylediğimiz iki büyük sisteme irca edilebileceğini ileri sürmek cür'etkârane bir iddia olmaz.

Türkiye cümhuriyetinin, İngiltere hariç bütün Avrupa devletlerinin, Lâtin Amerika cümhuriyetlerinin, Japonya ve İskoçyanın şimdiki mevzuatı Roma hukuku sistemi çerçevesine girer; İngiltere Dominyonları, İrlânda, Amerika müttahit devletleri (Common Law) sistemini tâkip eylemişlerdir. Tanzimat devrine tekaddüm eden asırlarda Türkiyenin mevzuatı mektup esaslara müstenit olmak itibarile Roma sistemi dahilindedir. Ancak tatbikat ve teşkilât noktasından diğer sisteme şayanı dikkat bir şekilde yaklaşır. Roma sistemi zaman itibarile islâm sistemine tekaddüm etmiştir.

Bu iki büyük sistem (Common Law), (Romain) biribirinden tamamen ayrı mahiyet arzederler. Esasların ve teferruatın tetkiki bunu vuzuhla gösterecektir.

Roma hukuku mizaç itibarile amelî olan fakat nizam ve tenazura ve ıttırada fevkalâde ehemmiyet veren bir kavm tarafından nümalandırılmıştır. Bunun içindir ki bu sistem her şeyden evvel büyük bir intizam dahilinde, her kısmı diğerile mütenazıran inkişafa mazhar olmuştur. Halbuki tamamen amelî bir zihniyet altında hareket eden İngilizler tab'an sistem ve ahenğe pek mütemayil değildirler. Böylece her iki sistem inkişaf ettikleri muhitin ve o muhitte yaşayan nesillerin farik karakterlerini taşırlar.

Kommon Law hakkında Esaslı tetkikler yapan bir Amerikalı profösör şu misali zikretmektedir. [*] Rama hukuku Roma mimarî tarzına çok benzer: Onun azameti yığının ahenginden, eseri teşkil eden cüzü'lerin tenazur ve tenasübünden çıkar, ve nasıl ki «Common Law» da gotik tarzı mimarisi gibidir. Bu sonuncunun güzelliği teferruatın mükemmeliyetinde ve cüzü'lerin inceliğinde mündemiçtir. Bu mukayesenin hakikate ne dereceye kadar uygun olduğunu tayin pek güç olsa gerektir. Çünkü hukuk ilmini ve aynı zamanda mimarlığı bütün inceliklerine varıncaya kadar bilmek kolay bir şey değildir.

Maahaza Common Law daki teferruatın tenevvü ve inceliği anglo sakson hukukunu tetkik edenlerce meçhul olmayan bir hakikattır.

[*] Sir Frederick pollack. "EXpansion of the Common Law,, adlî eserinden Amerikalı Profesörün ismini zikretmemişler.

352

ve sistemin kuvvet ve tefavvuku da bundan tevellüt etmektedir. Kürrei arzın hemen yarı sathında tatbik edilmekte olan Common Law bilhassa harbi takip eden senelerde her yerde büyük bir alâka ile tetkik edilmiştir.

«Blackstone» [*] tarafından beşeriyetin en asil kazancı diye tavsif edilen ingiliz (Common Law) ını anlayabilmek için evvel emirde ingiliz hukuk tarihine umumî bir nazar atfetmek icap eder. İngilterenin normanlar tarafından fethinden (1066) daha çok evvel bütün k allığa müşterek (Common) olan ve hukukî münasebetlerde tatbik edilen örf ve âdetler tesis etmişti. Bu örf ve âdetlere krallığın büyük bir kısmında riayet edildiğine dair tarihî vesikalar mevcuttur. Fakat, gayri mektup olan bu örf ve âdat mıktar itibarile az olduğu gibi her yerde de aynı vuzuhu haiz bulunmuyordu. Bu itibarladır ki, zaman zaman bu örf ve âdetlerin iradei kıralî ile tesbit veya tavzih edildiği görülmüştür. Normanların fethile kesbi kuvvet eden kırallık nüfuzu millî veya müşterek denilen bu örf ve âdetlerin az bir zaman zarfında fevkalâde çoğalmasına büyük bir amil olmuştur. Hâkimler, kırallık mahkemelerine arzedilen hadiselere tatbik edilecek müşterek örf ve âdati tayin ve müşabih hadiselerde o örf ve âdete göre hüküm ederlerdi.

Bir hâkimin bu veçhile tesbit eylediği örf ve âdetler diğer hâkimlerce de nazara alınır ve bu bir imtisal mahiyetinde olurdu. İşte böylece, tatbiki hiç bir kıral tarafından mecburî tutulmayan ve teşriî kuvvet tarafından da vazedilmemiş olan fakat örf ve âdetlerin tebellür etmiş bir muhassalası bulunan bir kaideler mecmuası teşekkül etti. Bu kaideler kıral hâkimleri tarafından her gittikleri yerde bir kanun gibi tatbik ediliyordu.

Kurunu vustada bu örf ve âdetler yeni bir veçhe arzederler. O zamanın kırallık hâkim ve şansulyeleri roma hukukundan da malûmattar idiler. Mesailerinde bu hukukun tesiri altında kalmış olmaları tabiidir. Bu tesirdir ki onları, «Common Law» ı sistamatik bir hale ifrağa ve ona mümkün olduğu kadar intizam vermeğe sevketmiştir. Bu devrede Common Law daha insicamlı bir inkişaf seyrini takip eylemiş, kaide ve istisnaları vuzuh kesbetmiş, anlaşılması daha kolay bir hale gelmiştir. Fakat daima esas mahiyetini gaip etmemiş, gayri mektup kalmıştır. Örf ve âdetler «hafızada hilâfının ademi mevcudiyetinden» bir kaide halinde kalıyordu.

Bu devreyi başka bir devre takip eder. Hukuk âlimleri ve şarihler sür'atle inkişaf eden ve bazen de muhayyel olan bu kaidelerin hey'eti mecmuasını ele aldılar; bunları mantıkî bir tarzda tanzim ederek izah eylediler, ve şahsî fikirlerini de ilâveyi unutmadılar. Bu suretle

[*] The noblest inheritance of the mankind

353

Common Law ın müstakbel inkişafı için yeni ve daha iyi esaslar konulmuş oldu. Ranulf Glanıre Common Law i bu şekilde şerhedenlerin birincisidir.

On ikinci asrın ortalarında «Tractatus de Legi bes et consuetudines Anglorum» atlı meşhur eseri tamamlanmış bulunuyordu. Çok mütenevvi olan örf ve âdetleri toplamak için muharririn karşılaştığı güçlükler nazara alınırsa eserin kıymeti bir kat daha artar. Genoil ın açtığı yol diğer şarihler tarafından da takip edildi. On üçüncü asrın ortalarına doğru Bracton kırallık mahkemelerinin bir çok kararlarını ihtiva eden büyük bir şerh yazdı. Geçen asırlarda intişar eden Fitzher bert, Littleton, boke «Hale» in eserleri zikre şayandır.

«Sir William Blackstone» ın Commentaries on the Common Law of England» atlı eseri bu nevi asarın en çok okunanıdır.

Eserlerini saydığımız bu muharrirleri kanun vazıı olarak değil, şarih olarak bilmeliyiz. Onlar, umumileşmiş örf ve âdetleri izah ile iktifa eylemişlerdir.

Common Law zaman geçtikçe mahkemelerden sadır olan yeni kararlarla genişledi. Mahkeme kararları Common Law i ihtiyaç ve şeraite göre değiştirdi. Bunun için asla kanun yapmak ihtiyacı hissedilmedi. Fakat Common Law lügavî manada gayri mektup olmaktan çıktı. Örf ve âdetler, isimlerini saydığımız hukuk âlimleri tarafından muntazaman tesbit ediliyordu. Teşriî kuvvet tarafından vazedilmiş mecburî ve umumî kaideleri ihtiva etmemek itibarile Common Law ilmî ma'nada gayri mektup vasfını gaip etmemiştir. Esası âdetlere dayanan örfî hukuk İngilizlerin dedikleri gibi Judge made Law hâkimlerin yaptığı kanundur.

İngilizler bu mahiyetteki kanunlarile iftihar ederler ve bunları hükümdarın tazyikına karşı bir siper olarak telâkki ederler. Çünkü onlar, zamanın, müesseselere ve kanuna «kuvvet» izafe eylediği kanaatıdır.

On yedinci asırda Amerikaya hicret eden İngilizler oraya lisanlarile beraber Common Law lerini de götürdüler.

İngilizler onu şahsî hürriyetler mahallesi, parlemento veya kıral tarafından değiştirilmesi mümkün olmayan esas kanunların hey'eti mecmuası olarak telâkki ediyorlardı. Amerikada İngiliz mahkemeleri onu büyük bir kıskançlıkla tatbika başladılar. Bu suretle deniz aşırı yerlere kök salan Common Law Amerikanın istiklâlini müteakip yaşamış ve hâlâ ittihadın 47 devletinde tatbik edilen ahkâmı teşkil eylemiştir. Tamamen yeni bir muhitte bu ahkâmın gösterdiği hayatiyet hayrete şayandır. Bu kaidelere riayet hiç bir kuvvet tarafından mecburî tutulmamış olduğu halde uzun asırlarca tatbik kabiliyetini gayıp eylememiştir. Asrı hazır medeniyetinin en yüksek merhalesine erişmiş olan Amerika müttehit devletlerinin bu gün

tatbik ettikleri ahkâmın esaslarını Sakson kabilelerinin iptidaî örflerinde aramak lâzımdır.

Geçen sekiz, dokuz yüz yıl esnasında Common Law yanında değişik bir mahiyet arzeden ve tedricî surette inkişaf eyleyen kanunlar belirdi. Bunlar, teşriî kuvvet tarafından vazedilen mektup kanunlardır. Filhakika Norman kıralları evvelâ kendi büyük meclisleri ve bilâhara parlemento marifetile yapılan bir çok kanunlar neşrettiler. Zamanla kırallık için kanun vazetmek selâhiyeti münhasıran parlementoya geçti. Halen parlemento Common Law in her hangi bir kaidesini istediği gibi değiştirebilir, ve heman her içtima devresinde bu gibi değişiklikler eksik olmaz. Parlementodan Common Law in bazı hükümlerini tavzih veya tedvin maksadile veyahut onun sahası haricinde kalan ahkâma şamil olmak üzere bir çok kanunlar çıkmıştır. Bu kanunlar bazen Common Law ın muhtelif hükümlerini sistematik bir halde toplar bazan onları genişletir, veya onları nakzeden hükümler koyar. Common Law kanunla taaruz ettiği halde daima kanun hükmü tatbik edilir.

Bununla beraber halen İngiliz mahkemelerinde tatbik edilen ahkâmın büyük ekseriyeti Common Law esaslarına dayanır. Meselâ, hakları istimal ve vecibeleri ifada hüsnü niyet kaidelerine riayet mecburiyeti; hüsnü niyet ve beraetin asıl olması; mukavele hükümlerinin taraflar için mecburî addedilmesi; müddeayı ispat mükellefiyeti hakkın mahkeme vasıtasile aranması gibi esaslı kaideler hiç bir kanunda yazılı değildir. Şimdiki mevzuatın en mühim esaslarını teşkil eden daha yüzlerce kaide zikredebiliriz ki bunların hiç bir kanunda yeri yoktur. İşte birinci büyük sistemi ikinci sistemden ayıran mühim noktalardan biri de budur.

Kanunun gayesi adaleti temindir. Bu hedefe bir nizam ve sistem dahilinde vusul içindir ki riayeti mecburî tutulan kaideler mecmuası vardır. Adliye teşkilâtının daimî ve sabit olan hedefi ise herkese hakkını vermektir.

İngilizcede eski bir söz vardır: Common Law fıtrî iz'andır. [*] Filvaki Common Law müteaddit ve mütenevvi örf ve âdetlerden, biribirini tâkip eden nesillerce tecrübe edilmiş olanlarının en uygunlarını ihtiva eder. Zamanın tecrübesine tahammül etmiş olan ve asrı hazır medeniyetinin dahi ihtiyaçlarını tatmin eden bu Common Law kaidelerinin aklı selim kaideleri olacağını kabul etmek icap etmez mi?

Bu kaideler asırlardan beri tasavvuru mümkün her türlü şerait içinde tecrübe edilmiş ve tatbik edilen yerlerde cemiyete büyük faideler temin eylemiştir. Fakat İngilterede ve bilhassa Amerikada halk yeniliklere çok meyyaldir. Her şeyde olduğu gibi kanunda da değişiklik istiyor. Artık Common Law ın bazı kaidelerini köhneleş-

[*] Common Law is Common Sense

355

miş ve modası geçmiş buluyor. Parlemento ve kongre ve müttahit devletler vazıı kanunu, eski hükümler yerine yenilerinin ikamesi için âdeta izaç ediliyorlar. Meselâ Common Law serbestii ticareti daraltacak mahiyette olan gayrı tabiî teşekküllere cevaz vermemektedir. Fakat efkârı ammenin bir kısmı daha ileri gitmek istedi. Serbestii ticareti daraltacak mahiyette olan teşekküller, tabiî ve meşru dahi olsa kanunun bunları tanımamasını talep etti. Bu arzuyu tatmin edecek kanun çıktı, Fakat çok geçmeden bunun daima tatbik kabiliyetini haiz olmadığı görüldü. Zamanın tecrübesinden geçen kaideler bir an için terkedilirse yerine alınacakların tatbikattaki tecelliyatını evvelden keşfetmek güçtür.

İngiltere mahkemelerinde Common Law ve Statutery Law denilen mektup kanunlar ile mütenazıran tatbik edilen bir nevi ahkâm mevcuttur ki bunlara nısfet ve hakkaniyet kaideleri Rules of equity veya Rules of chancery saray divanı kaideleri ismi verilir. Fakat kelimeye bakarak bu kaidelerin diğerlerine nazaran adlî ve nısfete daha uygun olduğunu düşünmemelidir.

Hakkaniyet kaideleri denilen ahkâm da kanun gibi adaletini temine matuftur. Fakat sahası ve tatbik şekli kanun kaidelerinin kine «Statutery Law» a benzemez. Bu kaidelerin mahiyetini anlıyabilmek için ta Normanların zamanına dayanan menşeleri tetkik etmek icap eder. Saray divanı kazası eski bir akidenin tabiî neticesi olarak teessüs etmiş idi. «Kralın her yaptığı haklıdır. Çünkü o kanunun fevkindedir; kanunun ve adaletin menbaıdır. Common Law ahkâmının mahkemeye arzettiği hadiseye aynen tatbikını haksız gören ve bunu adaletin yerini bulmasına mani addeden davacı kralın müdahalesini talep edebilirdi. Bu suretle mahkemelerden istihsal edemediği adaleti kral marifetile temin etmek çaresine tevessül ederdi. Başlangıçta (Common Law) ın ihtiva etmediği hadiseler için talep edilen bu müdahale, örf ve âdetlerin nısfet ve ma'delete uygun olmadığı ileri sürülerek te istenilmişti. Nihayet kanunun yanlış tatbikından dolayı mahkeme hükmünden zarar gören tarafın zararını tazmin için de bu tarika müracaat edilmişti.

Kralın bu yoldaki müdahalesi etrafa yayılınca bunu temin için vaki olan muhik veya gayrı muhik talepler çoğaldı. Kral buna rağmen her talebi ayrı ayrı tetkik eylemeğe ve bunları müşavere meclisinde mevzuubahis etmeğe devam etti. Fakat taleplerin yüksek adedi karşısında nihayet istidaları saray divanına tevdie mecbur kaldı.

O tarihlerde [*] saray divanını bir Bishop veya yüksek rütbeli bir ruhanî temsil ederdi. Zamam geldi ki, Cbancellor da bu işleri yalnız başına görememek vaziyetine düştü. Bu ihtiyaç üzerine müteaddit eşhastan mürekkep bir saray divanı teşkil edildi.

[*] Umumiyetle kabul edilen tarih, 1260 tarihidir.

[Mabaadi var]

356

İTALYA

Teşkili mehakim ve hâkimler kanunu

Türkçeye çeviren :
Adliye müfettişlerinden:
Atıf ve Fuat Bf. ler

- Mabaat -

Madde 47 — Bir dairede meşru mazeret sebebile hüküm vermek için icap eden miktarın hâkim bulunmadığı takdirde reisi evvel bizzat iştiraki muvafık görmezse diğer daire azalarile noksanını ikmâl eder.

Onların da bulunmaması halinde bidayet reisi veya en kıdemli bidayet mahkemesi daire reisi noksanı ikmale davet eyler. Her bir dairede istinaf mahkemesine mensup olmayan birden ziyade vekil hâkim bulunması memnudur.

Madde 48 — İstinaf mahkemesinin merkez haricindeki daireleri aynen istinaf mahkemesinin vazifesini haizdirler. Ve müstakil bir istinaf mahkemesi gibi addolunurlar. İdarî mahiyette olan işler hakkında da böyledir. İnzibatî işleri müstesna olmak üzere merkez haricindeki makûs daire reisi ve daire müddei umumisi bu hususta aynen istinaf reisi evvellerinin ve istinaf müddei umumilerinin vazife ve selâhiyetlerini haizdirler.

Ancak merkez haricindeki istinaf dairesi ile onun dairei kazaiyesi dahilindeki devair ve memurini adliye üzerinde istinaf reisi evvellerile müddei umumilerin hakkı nezaretleri mahfuzdur. Mezhep ve ahvali şahsiye işlerinde, istinaf reisi evvellerine ve müddei umumilerine verilmiş olan idarî mahiyetindeki vazifeler hariçtir.

Dördüncü fasıl

Cinayet mahkemeleri

Madde 49 — Cinayet mahkemeleri cetvelde gösterilen nahiyelerde bulunur.

Her bir istinaf dairesi bir veya daha ziyade cinayet mahkemesi dairei kazaiyesini ihtiva eder.

357

Kararnamei kralî ile aynı cinayet dairei kazaiyesinde iki ve daha ziyade cinayet mahkemesi teşkil olunabileceği gibi ihtiyaç halinde de merkez olmayan nahiyelerde de teşkil olunabilir.

Madde: 50 — Cinayet mahkemeleri, ceza muhakemeleri usulü, kanunile tayin olunan hudut ve şekiller dahilinde mezkûr kanunla kendi vazifeleri meyanına ithal olunan suçlar hakkında juri azalarının iştirakile hüküm verirler.

Madde: 51 — Her sene bidayetinde kararnamei kıralî ile cinayet mahkemelerinin reisleri tayin olunurlar. İstinaf mahkemesi reisi evveli, cinayet mahkemesine riyaset etmek salâhiyetini daima haizdir.

Madde: 52 — Cinayet mahkemesi, bir reisle o dava jurisini teşkil eden 10 azadan mürekkeptir.

Madde: 53 — Cetvelde tahsisen gösterilen istinaf mahkemelerinde daire reislerinden biri cinayet mahkemesi riyasetini ifaya memur edilir. Cinayet mahkemesinin diğer reisleri istinaf azaları meyanından intihap edilirler.

Bu suretle cinayet reisi tayin olunan istinaf daire reisi ve azaları istinaf mahkemesinin ceza ve hukuk dairelerinde kendi derecelerine ait vazifeleri de ifa edebilirler.

Madde: 54 — İşlerin kesreti dolayısile muhakemelerin 15 günden fazla devam etmesine lüzum hasıl olan cinayet dairelerinde iki reis tayin olunabilir. Bu reislerden her biri istinaf müddei umumisile mutabık olarak istinaf reisi evveli tarafından her üç aylık bir devrede rüyet edilecek davalar için tanzim edilecek sıraya göre münavebe suretile muhakemeleri idare ederler. İstinaf mahkemesi merkezinin haricinde cinayet mahkemesi reisliği vazifesi mahallî bidayet mahkemesi reisine veya bir daire reisine verilebilir. Uzun sürmesi muhtemel olan mürafaalarda istinaf mahkemesi reisi evveli, cinayet mahkemesi reisinin meşru bir mazereti zuhur eylediği takdirde, mürafaada bulunmak üzere asıl reisten daha az kıdemli bir ihtiyat reisi tayin edebilir.

Madde: 55 — Gıyabî davaları rüyet etmek ve ceza muhakemeleri usulü kanununda tadat olunan diğer tedabiri ittihaz etmek üzere cinayet mahkemesi reisile bidayet mahkemesi reisi tarafından tayin olunan diğer azadan terekküp eder.

Madde: 56 — Davanın ilk tahkikatını yapan veya lüzumu muhakeme kararına iştirak eden hâkim cinayet mahkemesinde bulunamaz.

Madde: 57 — Cinayet mahkemelerinin reisi veya reislerinin gaybubet veya mazeretleri halinde kendilerine istinaf müddei umumisinin mütalea-

358

sını aldıktan sonra istinaf mahkemesinin birinci reisi tarafından tayin olunan azalar vekâlet ederler.

Reis veya reislerin gaybubeti vefattan veya tekaüde sevk olunmalarından veya intizar vaziyetinde bulunmalarından ileri geliyorsa yerlerine ikame edilecek hâkimler, kıralın emirnamesile tayin olunur.

Kıralın emirnamesile tayin edilinciye kadar bu maddenin birinci fıkrasında gösterildiği tarzda muvakkaten âzalar vekâlet ederler.

Madde: 58 — Cinayet mahkemelerinde müddei umumilik makamı ya bizzat istinaf müddei umumisi veya muavinlerinden biri veya umumî avukat tarafından temsil olunur.

İstinaf müddei umumisi mezkûr vazifelerini dairei kazaiyelerinde cinayet mahkemelerinin bulunduğu bidayet mahkemesi nezdindeki müddei umumiliklerde de ifa edebilir. Hatta bidayet mahkemesi müddei umumisini ve muavinlerinden birini de tevkil edebilir.

Madde: 59 — Cinayet mahkemelerinde zabıt kitabeti vazifesi istinaf mahkemelerinin bulunduğu yerlerde bu mahkemenin zabıt kâtipleri diğer mahallerde bidayet mahkemeleri zabıt kâtipleri tarafından ifa olunur.

Madde: 60 — Cinayet mahkemeleri dairei kazaiyeleri merkezlerinde üç ayda bir vazife görürler. Maamafih istinaf reisinin kararnamesile her zaman gerek merkezde ve gerek dairei kazaiyesi dahilinde bulunan diğer her hangi bir nahiyede fevkalâde olarak davet olunabilir.

Fasıl: 5

Temyiz mahkemesi

Madde: 61 — Temyiz mahkemesi kanunların doğru olarak tatbikını temin için teşkil olunmuştur. Bir tane olup merkezi Romadır.

Madde: 62 — a) Temyiz mahkemesi: temyiz mahkemesi adlî makamlarla, idarî makamlar arasındaki vazife ve selâhiyet meselelerini tanzim ve adî mahkemelerle diğer hususî mahkemeler arasındaki selbî veya icabî hakkı kaza ihtilâflarını hal ve bu hususî mahkemelerin verdikleri hükümleri vazife veya tecavüzü selâhiyet noktasından nakzeder.

b) Hukukî veya ticarî mevatta istinaf derecesinde verilen kararların nakzı hakkında vaki olan müracaatları.

c) Ceza davalarında, cinayet mahkemeleri, bidayet mahkemeleri ve sulh mahkemeleri tarafından verilen gayri kabili istinaf veya istinaf derecesinde olan hükümleri ve ceza muhakemeleri usulü kanununa tevfikan

359

aleyhlerine temyiz tarikına müracaat caiz olan sair kararların bozulması için vaki olan müracaatları, tetkik ve bir karara rapteder.

Kanunun tayin ettiği sair ahvalde de hüküm verir.

Madde: 63 — Temyiz mahkemesinin vazifesi veya sair selâhiyetleri hakkındaki ahkâmı mahsusa, usul kanunları, hususî kanunlar ve temyiz nizamnamesile tayin edilmiştir.

Madde: 64 — Temyiz mahkemesi bir birinci reisten daire reislerinden, azalardan terekküp eder.

Bu mahkeme hukukî mevat için iki ve ceza mevaddı için iki daireden mürekkeptir. Devlete ilhak olunan arazilere ait 4 teşrinişani 1919 tarihinde neşrolunan 2079 numaralı muvakkat kanunun birinci maddesile tevdi edilmiş olan kazaî selâhiyetin icrası için ayrıca muvakkat bir hususî daire de vardır.

Birinci reis, birinci daireye, ve muvafık gördüğü takdirde diğer dairelere, merasimli içtimalara, ve hey'eti umumiye içtimalarına riyaset eder. Her sene dairelerin, ne suretle terekküp edeceği adlî senenin başında tasdiki âliye iktiran eden kararname ile tayin olunur.

Hukuk dairelerinin her birine bir veya daha ziyade daire reisleri verilebilir. Bunlar birinci reis tarafından her ay tayin edilen şekil dairesinde münavebeten celselere riyaset edeceklerdir.

Madde: 65 — Temyiz mahkemesi her dairede adedi değişmeyen yedi âza ile hüküm verir.

Bir dairede âzaların adedi eksik olduğu takdirde diğer dairelerin âzaları ile ikmal olunur.

Hey'eti umumiye içtimalarında, adedi değişmeyen 15 âza ile karar verilir.

Hey'eti umumiye içtimaları, hukukî mevat mevzuubahs ise, iki hukuk dairesinin içtimaile, ceza mevaddı mevzuubahs ise, iki ceza dairesinin içtimaile yapılır. 4 teşrinisani 1919 tarih ve 20791 numaralı kanunu muvakkatin 2 inci maddesinde derpiş olunan muhakemeler için muvakkat dairenin hâkimleri ile birinci hukuk dairesinin âzaları içtima ederler.

[Mabaadi var]

360

Türk Temyiz Mahkemesi Kararları

.....

Kommünistlik – Tatbikatı kanuniye

Memlekette kommünistlik teşkilâtı vücude getirmek suretile devlet kuvvetleri aleyhinde harekette bulunmaktan suçlu Yusuf, Rüstem, İdris, Durmuş, Sait ve Emin efendilerin bilmuhakeme kommünistlik teşkilâtına dahil olduklarının subutuna binaen ceza kanununun 313, 56, 55 inci maddelerine tevfikan ve mahiyeti fiillerine nazaran derecatı muhtelifede mahkûmiyetlerine dair (Ankara) ağır ceza mahkemesinden verilen hükmün temyizen tetkiki Cümhuriyet müddei umumiliği ve suçlular tarafından istida edilmekle temyiz mahkemesi birinci ceza dairei aliyesince tetkik edilerek: Cümhuriyet müddei umumiliği ile suçlular tarafından temyizen dermeyan olunan itirazlar zabıtname münderecatına ve dava evrakı muhteviyatına ve hükmün müstenit olduğu esbabı mucibeye nazaran varit görülememiş olduğundan reddini mutazammın 23-2-932 tarihli temyiz ilâmı aleyhine Cümhuriyet baş müddei umumiliği memuriyeti aliyesince: Kommünistlik fiili ceza kanununun 146, 147 inci maddeleri hükmünü müstelzim ceraimden olup bu gayeyi istihdafen teşekkül eden gizli ittifaklar mezkûr kanunun 171 inci maddesi hükmünü istilzam ettiği halde bu cihet nazara alınmayarak 313 üncü maddenin tatbik edilmesi gerek kanuna ve gerek dairei hususiye ve ceza hey'eti umumiyesinin öteden beri müstekar içtihadatına uygun görülemediğinden kararın ref'i ve mahallî hükmünün bozulması hususunda ve kanunî müddeti içinde itiraz edilerek dava evrakı 28-2-932 tarihli itirazname ile birinci riyaset dairesine tevdi edilmekle umum ceza hey'etinde okunup iş anlaşıldıktan sonra icabı görüşülüp düşünüldü:

Temyiz kararı

Muhakeme zabıtnamesi ve evrakı mevcude müeddasına ve ehaliye neşri tevzi eyledikleri beyanname ve ilânat meallerine nazaran maznun-

361

ların sabit görülen fiili hareketleri devletin teşkilâtı esasını tebdile ve kuvvetleri aleyhine matuf olan ve Türk ceza kanununun 146 ıncı maddesinde gösterilen suçları işlemek üzere aralarında gizlice ittifak etmekten ibaret olmakla mezkûr kanunun 171 inci maddesine temas edip tatbik olunan 313 üncü maddenin dairei şumulünden hariç bulunmasına binaen itirazname münderecatı varit görülmüş olduğundan kararı muterizünbihin ref'ine ve hükmü mezkûrun bu sebepten dolayı ceza muhakemeleri usulü kanununun 326 ıncı maddesi mucibince (bozulmasına) ve (8) lira ilâm harcının ilerde haksız çıkacak taraftan alınmasına 7-3-932 tarihinde (ekseriyetle) karar verildi.

Türk Temyiz Mahkemesi Esas No: 48
Ceza Heyeti Umumiyesi Karar No: 40

* * *

Miras — Nefyi milk

Mahkemesi: Siirt asliye hukuk hâkimliği.
Tarihi: 4/10/930 No. 164.
Müddei: Fethullah Efendi.
Müddeaaleyh: Suphi Efendi.
Üçüncü şahıs: Adile Hanım.

Temyiz edilen hükmün hulâsası: Fethullah Ef. ile Suphi Ef. ve üçüncü şahıs Adile Hanın tarafından biribirleri aleyhine açılan verasei ve emvali menkule ve gayrı menkulenın tenkis ve taksimi ve vasiyetnamenin iptali ve mütekabil nefyi milk ve deyin ıkrarı davalarının tevhiden icra kılınan muhakemeleri neticesinde: Murisi müteveffa Yusuf Hayati Efendi tarafından karısı mezbure Adile Hanıma ikrar olunan 1100 lirayı muhtevi 1/9/926 tarihli senet ve otuz madenî mecidiyeyi havi 30/10/335 tarihli kâtibi adil senedi ve 143 lira evrakı nakdiyeyi natık senet 334 tarihli olup 335 de kâtibi adilden tasdik edilmiş ve murisin vefatı da 1/7/929 da vukubulmuş ve kanunu medeninin neşrinden evvel ıkrar edilmiş olması itibarile Mülga mecelle ahkâmınca mezkûr üç senet muhteviyatının terekeden alınarak mezbure Adile Hanıma verilmesine ve 29/6/929 tarihinde Adile Hanıma 300 ve Mahmut kızı Emineye sekiz altın ve İsmail oğlu Hüsnüye 150 madenî mecidiye ile müteveffanın oğlu Sudi ve kızı Sacide için evlenme masrafı olarak beherine yedişer yüz Türk lirası verilmesine müteallik olan vasiyetname ve 3/5/928 tarihli nefyi milk senedinin kanunu medeninin neşrinden sonra olmasına ve müddeinin mirastan mahrumiyetini mucip başka esbap gösterilmediği gibi şekle ait noksanı bulunan tasarrufların kanunu medeninin 500 ve 202

362

inci maddeleri ahkâmından bulunmasına ve esasen vereseden miras hakkına nail olanlara aile efradından olmak itibarile vasiyetname ve teberruat ve deyin ikrarı sahih olmayacağına binaen iptalile iddianın reddine ve vereseden hariç kalan ve bir dava sepketmeyen Emine ile Hüsnü hakkında karar ittihazına mahal olmadığına ve tapuya raptolunmayan Kuban arazisinin gayrı menkul olması dolayısile dava yalnız menkul mallara ait olarak ikame edilmiş ve gayrı menkul için ahiren verilen istida tashihi dava ve davayı mütekabile mahiyetinde bulunmuş olduğundan bu husus hakkında müddeinin dava ikamesinde muhtariyetine ve mütebaki müteveffa Hayali Ef. namına mukayyet emlâk ile eşya ve hayvanat ve kitaplar ve zehairin müteveffanın malı olduğu şehadetle sabit olmasına mebni hissedarlar arasında tenkisen taksimine karar verildiği beyanından ibarettir.

Temyiz ve izahatı şifahiye isteyen: Fethullah Efendi.

Adiyen temyiz talep eden: Üçüncü şahıs Adile Hanım vekili Hıdır Efendi ve Suphi Efendi Vekili Yusuf Niyazi Bey.

Murafaa için tâyin olunan günde mümeyyizlerden Fethullah Ef. namına mübrez vekâletnameye istinaden Eskişehir avukatlarından İsmail Hakkı Bey gelmiş ise de diğer mümeyyizlerden Suphi Ef. vekili Yusuf Niyazi Bey ile üçüncü şahıs Adile Hanım vekili Hıdır Efendinin gelmedikleri anlaşılmakla olbaptaki davetiye varakaları bittetkik bunlardan üçüncü şahıs Adile H. vekili Hıdır Efendiye tebligatı kanuniye icra edilmiş ve diğer mümeyyiz Suphi Efendi vekili Yusuf Niyazi Beye tebligat yapılmamış olduğu görülmesi üzerine tekrar tebliğ edilip te gelmeyen vekil Hıdır Efendinin gıyabında murafaa icrasına ve Suphi Efendi vekili Yusuf Niyazi Beye de yeniden tebliğat icra edilmek üzere murafaanın da vakti ahara talikı hakkında ittihaz olunan karar bittefhim son murafa gününde imzası alınmış olan mümeyyizlerden Fethullah Efendi vekili İsmail Hakkı Bey gelmiş ise de tebliğat icra edilmiş olduğu anlaşılan diğer mümeyyizlerden Suphi Efendi bizzat gelmediği gibi vekili mumaileyh Niyazi Beyin dahi gelmemiş olduğundan gıyabında murafaaya başlanılarak mümeyyiz Fethullah Efendi vekili İsmail Hakkı Beyin izahatı şifahiyesi alınıp başka diyeceği olmadığını söylemekle temyiz istidanamelerinin müddeti içinde ita ve kaydedilmiş olduğu görülüp kabulü ittifakla kararlaştırıldıktan ve murafaanın hitam bulduğu ve vaktin ademi müsaadesine mebni ittihaz olunacak kararın vakti ahara talikı bildirildikten sonra hey'et bersabık teşekkül ederek ve dosyadaki evrakın hepsi tetkik edilmek suretile iş anlaşılarak esas hakkında icabı görüşülüp düşünüldü ve aşağıda yazılı karar tesbit edildi.

363

Temyiz kararı

Temyiz müsted'ilerinden Fethullah Efendinin ikame etmiş olduğu emvali menkulenin taksimi davasının rü'yeti esnasında ahiren kesbi ittilâ ettiğinden bahsile emvali gayri menkuleden on üç kıt'a tarla hakkında dahi müddeaaleyhlerin ibraz etmiş oldukları vesaikın iptalini ve hissei irsiyesinin itasını talep ve dava ettiği ve yekdiğerine merbut olan davayı mezkûrenin emvali menkule davasile birlikte tevhiden rüyeti zarurî bulunduğu halde emvali gayrı menkule hakkında mumaileyhin ayrıca ikamei davada muhtariyetine karar verilmesi ve kanunu medeninin mevkii mer'iyete vaz'ından sonra tanzim edilmiş olan deyin senedinin kendisini mirastan mahrum etmek maksadile yapıldığı hakkındaki mumaileyhin iddiasının usulen tahkik edilmemesi ve kanunu mezkûrdan mukaddem tarihli deyin senedatından dolayı da müddeaaleyhlere icabeden yeminin verilmemesi nefyi milk ve vasiyetnamenin iptaline karar verildiği halde hükümde tenkise tâbi tutulması, ve sureti tenkisin fıkrai hükmiyede gösterilmemesi muhalifi kanundur.

Temyiz müsted'ilerinden Adile Hanımın temyizine gelince: Vasiyetnamenin tarifatı kanuniye dairesinde tanzim edilmemiş olmasından ve nefyi milk tarihinde uhdei tasarrufunda olup tarihi mezkûrdan bir hayli zaman sonra hibe suretile temlik edilmiş olan araziden mütahassıl zehair ve emvali sairenin mezkûr temlik tarihinden mukaddem tarihle nefyi milk edilmesi kanunen muteber olmamasından dolayı mezkûr vasiyetname ve nefyi milkin iptaline dair verilen karar usul ve kanuna muvafık olmakla temyiz lâyihasında bu cihete matuf itirazat varit değil ise de 29 haziran 929 tarihli 300 altın deyni havi senedin kanunu medeninin mer'iyetinden sonra veresedan birine deyin ikrarı sahih olmayacağından bahsile mezkûr senedin iptaline karar verilmesi mugayiri kanundur. Binaenaleyh temyiz müsted'ilerinin temyiz lâyihalarında serdedilen itirazları bu itibarla varit bulunmuş olduğundan mümeyyezünbih hükmün balâda zikir ve tadat edilen sebepten dolayı Hukuk usulü muhakemeleri kanununun 428 inci maddesine tevfikan nakzına ve aşağıda yazılı temyiz masraflarının ilerde haksız çıkacak taraftan alınmasına nakızda ittifak ve sebebinde ekseriyetle 6/3/932 tarihinde karar verildi.

Türk Temyiz Mahkemesi İkinci Hukuk Dairesi — Esas No: 285, Karar No: 520

İsviçre Federal Mahkemesi Kararları

Haksız fiil dolayısile Mes'uliyet

Doktorun mes'uliyeti - illiyeti tamme - delil-bir sindikin doktoru - Difteriye yakalanmış bir çocuk - karakteristik alâmetleri - ârazda hata - Mikrobî bir tetkikin ihmali - serum telkihinin ihmali - çocukların ölümü - doktor aleyhine ikame olunan davanın kabulü.

(K. M. 59. B. K. 41, 61)

Hulâsa:

1 — Doktor, gayri sahih bir teşhis koymakla kusurlu addolunmaz fakat onun bizzarure bilmeğe mecbur olduğu şeylerin ihmal edildiği veya cehaletle yapılmadığı ispat olunursa o zaman kusurludur.

Meselâ (a) Difteri hastalığının karakteristik ârazının mevcudiyetine rağmen doktorun bu hastalığın teşhisini koymamış veya nazarıdikkate almamış olması. (b) halin icap ettirdiği muayene usullerini tatbik etmemesi. (c) bir tedbiri vakî de olsa difteriye karşı serum şırınga etmemesi gibi [esbabı mucibe 3]

2 — Bir ihmal ile zarar verici bir hâdise arasındaki illiyet münasebeti, ancak eşyanın cereyanı tabiîsine ve hayatî tecrübelere göre, ihmal edilen fiil, zararın hudusuna mani olacak derecede bulunduğu müddetçe mevcüttur. [Esbabı mucibe 4]

3 — Tıbbî bir keşfe memur olan ehlivukuf tatbik olunan tedavi tarzının şifabahş olup olmadığının leh ve aleyhinde bir şey söy-

365

lemiyor. Ehlivukufun kendi tecrübesine ve ciddi istatistiklere istinaden hâkime hakikati büyük mikyasta ifade edecek bir şey göstermesi kâfidir.

6 Mayıs 1931

* * *

Hadise:

A — 1916 Tarihinde mütevellit müddeaaleyhin küçük kızı (Maria Thoma) 1927 senesi Tammuzunun nısfı evvelinde hasta düşüyor. Ailesi, (Zernez) mahalline de şumulü olan (Sür Tasna) dairesi hastalıklara karşı mecburî sigorta sindiği doktoru (H) yi davet ediyorlar. ilk muayeneye müsadif 15 temmuz 927 tarihinde doktor derhal Anjin ile karışık bogaz iltihabı, (Angine strep tococcique) teşhisini koyuyor ve bilâhare bunu mütaaddit defalar tekrar ediyor. Ondan sonra müddei aleyhin dört çocuğu da birbiri arkası hastalaniyorlar. (Maria). nın henüz tedavi olunduğu sıralarda 17 Ağustos tarihinde doktor 1917 senesinde mütevellit küçük (Elisabeth) e ait hasta fişi üzerine de kezalik Anjin yazıyor. Ayni günde ozaman sekiz yaşında bulunan (Meinard) ismindeki çocuğun hastalığına davet olunuyor, Bu çocuk kuvvetli bir soğuk alma neticesinde evde bulunuyordu. Doktor bu hastalığın fişi üzerine de (Nikotin) tesiriyle kalbin tevessüü (Ailatation cordiaque par nicotine) ilâvesiyle yeniden Anjin yaziyor. Ve bu fiş hastalığın tarihcesi makamına kaim olacak basit bir varakadan başka bir şey değil. 26, 27 Ağustos 927 tarihinde çocukların en yaşlısı olan (Domenika) da yatağa girmeğe mecbur oluyor. Doktor 28 Ağustosunda bu hastanın fişi üzerine (Tonsillite Pharyngite - meri iltihabı) yazıyor. Nihayet 29 Ağustosunda o zaman 13 yaşında bulunan genç (Gion) nun hastalığına çağırılıyor. Hastanın fişi hiç bir teşhisi göstermeyor. Tatbik olunan tedavi usulü anjin tedavisi usulünün aynıdır.

1 Ağustos 927 de (Şuls) hastanesi sertabibi doktor (Berger) (D) ve (M) için bir konsültasyona çağırılıyor. Müddeiye nazaran, müddeaaleyha buna evvelâ itiraz etmiş fakat doktor Bergerin tavsiyelerinden sonra bu defa bizzat müddeaaleyh, (D) nın vahim vaziyetini nazarı dikkate alarak diğer bir doktor ile konsültasyon yapılmasını istemiş fakat (Sür Tasna) havzasının aşagı kısmına ait hasta sindiğinin doktoru olan doktor. (Ammanun) ın davetine itiraz eylemiştir. Doktor (Berger) (D) nin hastalığının difteri olduğunu derhal anlıyor. Ve (Grison) kantonu etibba cemiyeti reisine yazdığı 26 kânunusani 926 tarihli mektubunda [Thomma ailesi tarafından vaki bir konsültasyon talebi üzerine yalnız kalbinin alâimine istinaden derhal difteri teşhisini koydum. Meslekdaşım (H) nın kabinesinde mutat mülevvinler vasıtasile bir tahlil şüpheli

366

basilleri meydana çıkardı.] Diyor. Şahit sıfatile davet edilen doktor (Berger) daha 1 eylûl tarihinde müddeaaleyhin teşhisine iltihaktan imtina ettiğini tasdik ediyor. Doktor [(H) ye küçük (okları - bâtonnets) gösterdim. Bunlardan çok vardı. Ben (D) de difterinin ârızî ve tâli bir araz gösterdiğini kat'iyen söylemedim. Ve doktor H. nin teşhisine taraftar olmadım] diyor.

Doktor Berger keşfini derhal Toma ailesine ifşa etmiyor fakat (D) ve (M) nun (Şuls) hastahanesinin mücerret bir pavyonuna nakledilmesini emrediyor. Ve çocuklara 1 ve 2 eylûl tarihlerinde serum şırınga ediyor. 1 Eylûl tarihinde kezalik yeniden yapılan mikrobî bir tetkik müsbet ve gayrı kabili muaraza bir şekilde difteri basillerini meydana çıkarıyor. Bu haber Toma ailesine bildiriliyor. Ve hastaların tarihçelerine teşhisini yazıyor. 1 Eylûlde doktor Berger Zürih Darülfununu sıhhiye enstitüsüne (boğazdan aldığı parçaları des prélevements) gönderiyor. Müteakiben 23 eylûl ve 3 teşrinievvel 927 tarihlerinde yapılan mütemmim tahlillerde de aynı neticeye vasıl olunuyor.

Küçük (Meini) 27 eylûlde (Şuls) hastahanesinde ölüyor. Bilâhare 8 teşrinievvelde hemşiresi (D) de vefat ediyor. Ve hastalığın tarihçelerine ölüme sebep olarak (M) için (difteri, septisemi nephrite) ve (D) için de difteri nephrit yazılıyor. (Meini) üzerinde bir fethi meyyit ameliyesi yapılıyor.

2 Eylûl 927 de müddeaaleyh Zürih Darülfununu sıhhiye enstitüsüne üç hasta çocuğun boğazlarından alınmış birer parça gönderiyor. Enstitünün 10 haziran 929 tarihinde (Feson) da havza makamatı için tanzim ettiği raporda: [Üç hasta difteri basillerini hamildirler. Fakat bu müsbet netice, ancak ikinci gün tesbit ve tebliğ edildi.) Cümlesi mevcut. Mikrobî tahliller bilâhare 928 senesine kadar devam ediyor. Üç çocuk (D) nın ölümünden sonra müddei tarafından verilen istida üzerine müddeaaleyhin yerine ikame olunan ve sigorta sandığı tarafından irae edilen doktor (Ammon) tarafından tedavi olunuyor. 16 kânunuevvelde bu doktor hararetinin tenezzül ettiğini müşahede eylediği (Mariya) ya serum şırınga etmeğe mecbur oluyor. 15 eylûlde (Gion) da Şuls hastahanesinde ölüyor. Burada doktor Berger (Diphterie néphrite lymphâ dénite du cou) teşhisini koyuyor ve hasta ancak 15 teşrinisani 927 tarihinde taburcu ediliyor.

B - 14 Eylûl 928 tarihinde (Yoham Thoma) nın doktor H. aleyhine ikame ettiği davada mumaileyh neticei talep olarak (müddeaaleyhin manevî zararuziyan ve tazminat olarak (10) bin frank veya mahkemenin takdir edeceği bir meblâğ ile mahkûm edilmesini) istiyor.

367

C - 18 mart 930 tarihli kararile (Şuls) deki (İnn) mahkemesi Zürih te profösör (Feer) e yaptırdığı bir keşfi müteakip davayı reddediyor.

D - Müddeinin istinafı üzerine Arizon kanton mahkemesi 30 eylûl 930 tarihli kararile bidayet mahkemesi kararını tasdik ediyor.

E - Müddei Federal temyiz mahkemesine müracaat eyliyor. Bu mahkeme: Müracaatı kısmen kabul ediyor. Ve müddeaaleyhi (3000) frank vermeğe mahkûm ve üç derecedeki mahkeme masarifini uhdesine tahmil eyliyor,

Karardan bir kısım

1 — Kanton mahkemesi zabıtlarına nazaran - ki temyiz mahkemesini takyit eder.

Müddei munhasıran çocukları (D ve M) nin ölümünden dolayı talepte bulunuyor. Binaenaleyh münazaunfih olan (M) (E) (G) nın hastalıklarından dolayı zararuziyan değildir. Müddeaaleyhin bu üç çocuğun tedavisindeki vaziyeti, ancak doktor H. nın hatasını veya bu hata ile çocuğun ölümü arasında bir illiyet münasebeti mevcut olup olmadığını takdir ederken nazarı dikkate alınabilir.

2 — Müddeaaleyhin (M) i ilk ziyareti 17 ağustos 927 ve (D) yi ilk ziyareti 28 ağustos ta vaki olmuştur. Müddeinin bu iki hastaya müteallik olup itiraza maruz kalmayan iddialarına nazaran (M) de 15 ve (D) de 26 ağustos tarihinde ilk hastalık a'razı görülür görülmez doktor H. davet edilmiştir. Hasta fişlerine nazaran doktor (M) e Anjin ve (D) ye (Pharıgus - Torisillite) teşhisi koymuştur. Binaenaleyh bu teşhislerden her ikisi de yanlıştı. Daha 1 eylûlde doktor Berger (D) de bir difteri görmüştü. Ve bu teşhis aynı günde doktor H nın kabinesinde yapılan mikroskobî bir tahlili neticesinde teyit etmiş ve bilâhare (Şuls) hastahanesinde ve Zürih darülfununu sıhhiye enstitüsünde yapılan tecrübelerle tahakkuk etmişti. Bu müşahedelere göre ehlivukuf daha (Rerney) de her iki çocuğun hakikî bir difteriye musap olduklarını söylüyordu.

Bidayet ve istinaf hâkimleri ehli vukufun bu reyini şu noktada kabul ediyorlar. Binaenaleyh temyiz mahkemesi, doktorun çağrıldığı zaman iki çocuğun difteriye musap olduğu ve bu hastalık neticesi vefat ettiği hadisei maddiyesi karşısında bulunuyor ve mahkeme bu hadise ile bağlıdır. Ona muaraza edemez. Bununla beraber Federal temyiz mahkemesinin müstekar içtihadına göre yalnızca yanlış bir teşhis koymak bir kusur sayılamaz. Tıb ilmi - Diğer bü-

368

tün ilimler gibi - Bütün hataları bertaraf edecek kadar mükemmel değildir. Hattâ bir fen adamı tarafından vicdanî ve ciddî bir tetkik yapılmış olsa bile, bilmukabele bir tabip ve doktordan istenilebilecek ve istenecek şey her şeyden evvel onun dikkatli ve vicdanî bir tetkik yapmış ve orada ilim ve fennin bu günkü vaziyetile mevcut bütün kaidelerini tatbik etmiş olması ve bilâhare bu suretle mevzu bir teşhisin istilzam eylediği tedaviyi tatbik eylemesidir. Bu takdirde müddeaaleyh, teşhisi koyarken hata ettiğinden veya bilmeğe mecbur olduğu şeyleri bilmediğinden bahisle tahtie edilebilir mi?

Hata mes'elesi bir mes'elei hukukiyedir. Doktorun vazifeleri kendisi ile hasta arasında mevcut bir rabıtai hukukiyeden inbias eder. Ve mecburî kuvvetini kanundan alır. Binaenaleyh federal mahkemesi bu noktada kanton hâkimlerinin takdirlerile mukayyet değildir ve bu noktayı tekrar tetkik edebilir ve onlar gibi hükmünü takviye için ehli vukufun fennî malûmatına müracaata mecburdur.

Hâdisemizde profesör (Feer) teşhisteki hatanın bizatihi doktor için bir kusur teşkil etmediğini beyan ederken doğru bir fikir serdeylemiştir. Filhakika ehli vukuf: (Müddeaaleyhin evvelce yapmış olduğu bu kabil hatalardan dolayı kendisi ta'zir edilmemelidir. Çünkü bu her doktorun gözünden kaçabilir. Ve bundan dolayı bu doktor mes'ul edilemez) diyor. Bununla beraber ehli vukuf hâdisede doktor (H) nın kat'iyen difteriyi hatırına getirmemesini bir ihmal telekki ediyor. Binaenaleyh şu sözile ehli vukuf, doktora kabili izafe ve kusura makrun bir ihmalin mevcudiyetini kabul ediyor, Yoksa basit bir teşhis hatası değil. Çünkü o bu tahtieyi müddeaaleyhin mes'uliyeti mevzuubahs olduğu sırada derhal dermeyan etmişti, Halbuki teşhisteki şey'î hata daha evvelce sabit olmuş ve hiç bir itiraza mahal vermemişti. Doktor (H) nın mes'uliyeti mevcut olup olmadığına dair müsbet cevap vermek için ehli vukuf çocukların bu doktor tarafından muayene esnasında veya hiç olmazsa bu muayenenin müntehasına doğru difteri (Membran) ları göstermeleri lâzım geleceğini nazarı itibara alıyor. Bu tesbiti ehli vukuf doktor Bergerin tayin ettiği ahval ve şeraite ve müteaddit senelerin husule getirdiği tecrübeye istinaden dermeyan ediyor. Bu keyfiyeti zaten müddei aleyhin doktor (Lichsenhalm) a yazdığı mektubunda (D) nin boğazından alınabilen ve fakat derhal tekrar tezahür edip her türlü tedaviye mukavemet eden beyaz, jelatinli müşehhas kütleler gördüğünü beyan etmesi de teyit ediyor. Binaenaleyh doktor (H) nın kusuru; bu kütleleri görmekle beraber difteri teşhisi koymamasında veya difteri a'razı olabileceğini düşünmemesinde tecelli eder. Binaberin doktor; bilhassa (D) nin halinde difterinin (typique) a'razı görülmesine rağmen bu teşhisi yapamamakla bir kusur işlemiştir. Bir çok senelerden beri bu haleti maraziyenin mıntakada katiyen müşahede edilmemesi keyfiyeti, ehli vukufun

369

re'yi hilâfına doktoru mazur gösteremez. Bu hâdise; hattâ mecburen kendisine tevcih edilecek olan tekdirleri hissolunacak derecede tenkis bile edemez. Çünkü hastalığın karakteristik tablosu itibarile müşahhas bir halde difteri a'razı mevcutsa doktorun nisbeten mahdut bir mıntakada bulunması ve yine nisbeten mahdut bir zamandaki tesadüfî hadisata müşahit olması, mes'uliyette muayyen bir rol oynayamaz. Diğer taraftan difterinin mıntakamızda tecrübesi ve hususî bir tetkiki olmıyan her doktordan bilinmesi talep edilniyecek bir hastalık olmadığı da iddia edilmemiştir.

Fazla olarak doktor, ahval ve şeraitin istilzam eylediği tefehhus usullerini tetkik etmeden teşhis koyduğu için de kusurludur.

Müddeaaleyh bizzat kendi kabinesinde mikrobî bir tetkik icra etmediği gibi - doktor Berger 1 Eylûl tarihinde kendi kabinesinde bu muayeneyi yapmıştır. - Bunun için muktezi alât ile mücehhez bir müesseseye de müracaat etmemiştir. Bununla beraber iki çocuk ciddî surette hasta bulunuyordu. Ehli vukuf (M) in halini vahametle tavsif ediyor ve müddeaaleyh te doktor (Lichtenhalm) e yazdığı mektupta 17 Ağustosta (M) nin şiddetli bir hastalığa mübtelâ olduğunu bildiriyordu. Bundan başka bizzat kendi beyanatına nazaran (D) nın hastalığı diğer bir doktor celbini istilzam edecek derecede idi.

Ehli vukuf: (Binaenaleyh, hastanın cetveli vahim olduğu veya ailede hastalık halleri teaddüt ettiği takdirde mikrobî bir tahlil yapmak pratik bir doktora alâim taharrisinden ziyade emniyet bahşeder) diyor. (Ternez) de üç veya dört gün içinde Zurih sıhhî enstitüsünden telefonla malûmat alınabilir. Hastaların vaziyetine ve şüpheli bir marazdan dolayı bu ailenin üçüncü ve dördüncü çocuklarının da hasta düşmesine nazaran mikrobî bir tahlile müracaat etmek elzem idi. Doktor Berğerin doktor (Lichtenbalm) e yazdığı raporda ızhar ettiği rey de şudur: (ailenin bilâ inkıta ve mütemadiyen difteriden bahsetmelerine nazaran doktor (H) nın buğazdan bir parça alıp tahlil ettirmemesi gayri kabili münakaşa bir tedbirsizliktir. Uzun fasılalarla dört çocuk (anjin) e mübtelâ oldular, Doktor H. bana bizzat bunlardan birinin buğazın dahilî adalesinin felce uğradığını söyledi, Bu vakıa hiç olmazsa onu tahlil ile bir hakikata erişmeğe sevk etmeliydi.) Bundan ailenin de difteriden şüphelendikleri ve hakikî bir inat ile müddeaaleyhin bu şüpheyi bertaraf eylediği ve gösterilen tetkika tevessül etmekte zahir bir ihmal bulunduğu anlaşılıyor.

Bidayet mahkemesi, müddeialeyhin tedavisini münhasıran kendi hatalı teşhisine istinat ettirmesini hususî bir kusur addetmiyor. Fakat Kanton mahkemesinin bu noktada bidayet mahkemesine iştirak etmemesinde hakkı vardır. Çünkü ehli vukuf, (bir şüphe halinde bile difteri

380

ilâcı, difteriye karşı serum bir tedbiri vakî olmak üzere tatbik edilmelidir. Aşı, difteri ârazı göstermiyen, fakat ayni zamanda bu hastalığa da ihtimali olan ahvalde tatbik olunur) diyor. Keşif neticesinde mikrobî tetkik henüz taayyün etmeden evvel de serum zerki lâzım geldiği anlaşılmıştır. Bu tedavi mazarratsızdır. Ehli vukufun üzerinde tatbik eylediği 3000 hastadan devamlı ve müessef netayiç tevlit eden bir hastaya tesadüf edilmemiştir. Mezkûr tedavi ancak hastalığın mukaddem telkih neticesinde fevkalâde bir hassasiyet gösterdiği ahvalde mukabil bir tedbir olarak tavsiye olunur. Fakat (Thomas) ın çocuklarının vaziyetleri böyle değildi. Ve yine ehli vukufa göre, müddeaaleyhin tebriyei mes'uliyet için vaki olan iddiasına rağmen çocukların teşekkülâtı bedeniyeleri bir mania teşkil etmiyordu. Kaldı ki doktor H. serum ile tedavi usulünün katiyen aleyhtarı değildi. Öyle olsaydı çocukların ailesine kendi muhalif reyini beyan ile mükellef bulunurdu. Halbuki çocuğun ailesi doktorlarını intihap etmekte serbestîi intihaba bile malik bulunmuş değillerdi.

Hakikat halde ehli vukuf serum istimalinin doktorluk için bir vazife olduğuna kani değildir. Bununla beraber bu beyanatın ancak iki ma'nası olabilir. Ya doktor, vicdanı hilâfına muayyen bir tarzı tedaviyi tatbika mecbur tutulamaz demektir. (Fakat doktor H. bu vaziyette değildir. Eğer bu kanaatta olsa idi vazifesi derhal onu beyan etmekti.) Yahut bu nokta hakkında zabıtai sıhhiye kanunlarında müspet hiç bir hüküm yoktur demektir. Diğer taraftan şu beyanattan, hiç bir zaman, bir doktorun hastaya karşı vaki olan ihmalinden kat'iyen mes'ul olmaksızın kendi zevkine göre istediği gibi serum tatbik edip etmemekte muhtar olduğu ma'nası çıkmaz. Fazla olarak profesör (Feer) bizzat diyor ki: (Ehli vukuf, serumun faidesini şüpheye düşürecek bir müellif tanımayor. Umumiyetle bir doktor için difteriye benzeyen ve ciddî mahiyet arzeden her halde hatta sıhhat enstitüsünün neticesini beklemeden serum zerkeylemek bir vazifedir. Ve doktor H. ın (M) ve (D), serum zerkeylememesi hadisesi doktorluğun fennî kaidelerine bir riayetsizlik teşkil eder.

3 — Müddeaaleyhin tahtie olunan bu vaziyeti illiyet ile netice arasındaki münasebet itibarile iki çocuğun ölümile alâkadar mıdır? Meselenin tetkiki kalıyor. Ehli vukufun reyi hilâfına bunu delâilin idaresinin verdiği netayice istinat ederek halletmek hâkime aittir. Ve mahkemei temyiz teşkilâtı mehâkim kanununun 81 inci maddesine tevfikan hukuk sahasında olmak şartile onu serbestçe takdir eder. Yine bu mahkemenin ictihadına göre «tekevvün eden bir hadisede vücudü o hadisenin tasavvur edilebilmesi için zarurî olan her şarta bir sebep nazarile bakılamaz.» Binaenaleyh mezkûr hadise ile her hangi bir münasebeti tabiiyesi olan bir vakıa kâfi değildir. Bilâkis vakıa, ancak eşyanın cere-

371

yânı tabi'îsine ve hayatî tecrübelere göre tekevvün eden hadise nev'-inden bir netice tevellüt edebilecek mahiyette olduğu müddetçe muayyen bir neticenin illetidir. O suretle ki bu hadise umumiyetle mezkûr mürekkep vakıa tarafından yardım edilmiş görünür. Bu, bittabi hâkimin hadisenin hukukî cihetini halde ayni zamanda ehli vukufların teknik mütalâalarından istifade etmesine mâni olmaz. Fakat federal temyiz mahkemesi de bidayet hâkimlerinin, mutazarrır olan tarafa tahmil ettikleri külfeti beyyineyi lâyikile tetkik ve tevzin edip etmediklerini tahkik ile mükelleftir. Temyiz mahkemesi 23 teşrinisani 927 tarihli bir kararında bu mevzua mütedair olarak şu suretle idarei kelâm ediyordu: «Bir hadisenin mevcudiyetinin bedaheti - delil ile ihzar olunan - bedahet - diğer bütün ihtimamların bilmecburiye bertaraf olduğuna delâlet etmez. Bilâ vasıta delil bulunamadığı takdirde hâkim hakikate en yakın görünen halin iddia olunan illiyet münasebeti lehinde olduğuna kani olmalı ve bu kanaat hayatın tecrübelerine göre diğer bir illeti düşündürmeyecek derecede bütün ihtimalâtı bertaraf etmelidir (Walser) in Manhort aleyhine vaki olan davasında mahkeme neşre lâyık olan atideki mülâhazayı dermeyan etmiştir: «Eğer, hakikata yakın olan ve bedahet derecesinde aşikâr olan bir hale rağmen hastalığın müddeinin hayvanına müddea aleyhin filile naklolunduğuna dair delil, hukukî cihetî tatmin etmiyor diye reddedilirse illiyet ile netice arasındaki münasebette çok sert hareket edilmiş olur. Tecrübe gösteriyorki mes'uliyeti şahsiyenin müstenit olduğu zarar ile vak'a arasındaki illiyet rabıtası; bu vak'a olmasa bile zararın husule geleceğini zannettiren faraziyeyi mutlak bir emniyet ile bertaraf edebilecek derecede nadiren bedihidir. Ve federal temyiz mahkemesi mutazarrır olan kimsenin illet ile netice arasındaki münasebete mütedair kendisini tebrie edecek tarzda delil ikamesine mecbur tutulmasının nadiren mümkün olduğunu ve bilâkis umumî bir kaide olarak zahiri hale göre ve eşyanın cereyanı tabiisine nazaran zararın dermeyan olunan illete izafesini kabul ettirebilecek delilin kâfi olduğunu müteaddit vesilelerle beyan etmiştir.

Hadisede; yapmamak fi'linin ehemmiyeti sebebiyesi; illiyet delilinin istilzam ettiği kaidelere ve illiyet ve eser arasındaki münasebet mefhumu hukukisine göre tayin ve takdir edilmelidir. Çünkü müddeaaleyh mesleğine mütaallik vezaifi ihmal etmek ile bir kusur işlemiştir. Bu tetkikte, bir ihmal ile muayyen bir zarar arasındaki münasebetin vücudunda şu prensipten hareket etmelidir: Eşyanın cereyanı tabiisine ve hayatî tecrübelere nazaran, ihmal edilen fiil, zaif de olsa muntazaman yapıldığı takdirde zararı müntiç hadiseyi men'edecek mahiyette midir, değil midir? buna bakılacaktır.

Bu münasebetle ehlivukufun difteriye karşı yapılan serumu tavsif için kullandığı «müessir» «şayanı dikkat» fevkalâde «heman hiç bir zaman hata etmesi ihtimali yok» «ekser ahvalde şifabahş eden bir va-

372

sıta» tabirlerini buraya nakletmek muvafık olur. Bu nokta üzerinde istatistikler ile hâkimin tecrübeleri yekdiğerine mutabıktır. Ehlivukufun raporu (Deyche) nın müşahedatını naklediyor (Deyche) birinci günü serum zerkını tatbik eylediği 78,028 hasta üzerinde yalnız %4,3 nün vefat ettiğini müşahede etmiştir. (M) ise on beşinci gün serum şırınga edilmiştir ve ehlivukufa nazaran bu serumdan hiç bir şey beklememelidir. (D) ye gelince: ona çok gecikmiş olsa da altıncı gün serum tatbik edilmiştir. Fakat bununla beraber bu serumdan bir netice elde etmek ümit olunabilecek bir zamanda yapılmıştır. Beyhude yere müddei aleyhe ihmalinin katî bir ehemmiyet iktisap eden bir kusur teşkil ettiği zamanın meçhul olduğunu iddia ediyor. Filhakika ehlivukufun raporuna göre (Şuls) hastahanesine girdiği vaziyetteki hali, (difteri nesçlerinin (membranes diphteriques Zernez'de yani doktor H nın tedavisi esnasında görüldüğünü katiyetle tesbite müsaittir. doktor H. hastanın tarihcesini tanzimde ihmal etmiş ise - ki ehlivukuf müteaddit vesilelerle bunu takbih etmiştir. Bundan müddeinin vaziyeti hukukiyesinde bir zaaf olduğunu istintaç edemez.

Eğer hastalık her iki çocuk hakkında mutat olmayan bir şiddette tezahur etseydi yahut onlardan biri teşekkülâtı vücudiyesi itibariyle gayri kâfi bir mukavemet göstermiş olsaydi serumun tatbikının pek doğru görünen bir ihtimale göre şifabahş edeceği farziyesi bertaraf edilebilirdi. Fakat ehlivukuf her iki faraziyeyi de reddediyor ve « her iki hastaya serüm zamanında tatbik edildiği takdirde en büyük tesirini gösterecek yâni hafif hastalıkları olduğu gibi kalacak ve biraz vahim olanların vehametlerini artmayacak derecede bir hususiyet arzetmiyorlardı. Hastalığın uzun müddet her ikisinde temadisi uzviyet itibarile iyi bir mukavemetin alâmetidir. Ve hastalar difterinin seyrini gayrı müsait kılacak bünyevî hiçbir âraz göstermiyorlardı» diyor.

Hülâsa : Eşyanın cereyanı tabiisine ve hayatî tecrübelere göre eğer müddeaaleyh kendisine izafesi zarurî olan hatalardan tevakkî etseydi (M) ve (D) ismindeki çocukların çok doğru görünen bir ihtimale göre hayatları kurtarılabilecekti » diye hükmetmek lâzımdır. Binaenaleyh mes'uliyeti tahmil etmelidir.

Eğer ehli vukuf hâkimin takdir sahasına tecavüz edecek mülâhazat ile ayrı bir neticeye varmış ise, ve eğer birinci ve ikinci derecedeki mahkemeler, mezkûr mülâhazalara istinaden aynı mütaleayı dermeyan etmişlerse; bu; gerek ehli vukuf ve gerek mahkemelerin hukukan mevcut ve sabit olan rabıtai hukukiyeyi ve müddeiye düşen külfei beyyinenin şümulünü bilmemekten neş'et etmiştir. İlk raporunda ehli vukuf diyor ki: Yukarıdaki izahattan doktor H. nın kusuru olmasa bile (M) ve (D) nin ahvalinin ölüm derecesinde olabileceği istintaç olunuyor.] Ve mütemmim suallere cevaben şunları ilâve ediyor: Bir hastalık basit bir hesap mes'elesi değildir,

373

İstatistik noktai nazarından meselâ büyük bir adette yapılan tecrübelere müsteniden muayyen bir hastalığın muayyen bir devrede tedavi edilebildiği hallerden yüzde yirmis nin ölüm derecesinde olduğu isbat olunabilir. Bundan herhangi hususî bir halde şifa ihtimali yüzde seksendir. Neticesi istihraç olunamaz. Filiyatta, hakikata yakın olarak (M) ve (D) nin tedavinin ilk günü hayatlarının kurtarılabileceği iddia olunamaz. Bununla beraber burada farziye sahasından dışarıya çıkılmıyor. Serumun ademi tatbiki ölüme sebebiyet vermiştir demek yahut tedavinin başlangıcında serum tatbik edilmesi her iki hastayı da muhakkak surette kurtarabilirdi demek yanlıştır. İmkân, ancak yüksek adetteki halleri muhit olan bir istatistikte bir adet vasatî olarak hesap olunabilir.»

Hakikatta ehli vukuftan ne iki çocuğun şifa bulması ihtimallerinin yüzdesinin ne öldüğü hakkında ne de şifadaki kat'iyet ve ilâçtaki müessiriyet gibi iki imkândan birinin leh ve aleyhinde kat'î bir tarzda beyanı mütalea etmesi istenmemişti. Esasen ilmen böyle bir talebe tatmin edici bir cevap vermek mümkün değildir. Zaten yukarıda söylenen şeylere nazaran tedavinin tatbik edildiği farzolunduğu mürekkep bir halde illiyetteki mutlak bedahet mutazarrır olan kimseye tahmil olunan külfei beyyinenin mevzuu olamazdı. Ehli vukuf toplanan ve vak'aya tevafuk eden şerait itibariyle hadiseye müşabih bulunan ahvalde gerek kendi ve gerek diğerleri tarafından yapılan tecrübelere ve ciddî ve mufassal istatistiklerde mevcut olan rakkamlara istinaden hiç olmazsa hakikata çok yakın bir kat'iyetle beyanı mütalea etmekle vazifesini bitirmiş oluyordu. Binaenaleyh bu mes'eleyi hakikata en yakın bir surette müsbet bir cevap vermesi, ehli vukufun re'yi hilâfına müddeaaleyhin mes'uliyetini tâyine kâfidir. Aksini kabul etmek Federal mahkemenin bir çok defalar dediği gibi müddeiye düşen külfei beyyineyi ağırlaştırmayı intaç edecek ve doktorun kendi vazifesini yapmadığı ihmalile hata ettiği sabit olsa bile delâilin noksan olması hasebile mes'uliyet davası daima akim kalacaktır. Bir ihmalin vukua gelmeyen her fiil gibi bir hadise olmadığı ve bu itibarla ilim haricinde bir tagayyür husule getirmediği bilhassa nazarı itibara alınmalıdır O suretle ki zarar ile bu menfi fiil arasındaki illiyet ve eser münasebetine mütedair olarak hiç bir zaman müsbet fiillerde havassımız vasıtasile olduğu gibi kat'î bir delil getirilemez. Bilâkis bu delil daima diğer hadiselerden alınmış tecrübelerden istihraç olunacaktır. Kaldı ki hakikata en yakın görünen bir hale kâfi bir delil mahiyeti izafe etmek için doktorun kusurunu ancak bu suretle farz etmeğe mecburuz, ki hadise bu vaziyette değildir.

Tercüme eden
İsmail Hakkı

379

rın hakkı mülkiyetini temin etmeğe ve bu sınıfı içtimaiye mensup kimselerin arzu ettikleri daha bir çok şeyleri yapmağa hizmet ediyordu. 19 uncu asırda bir (Chancellor) vekilliği ve muahharan üç vekillik ihdas olundu. Bunların mukarreratları ve sicillât emininin kararları (Chancellor) huzurunda İstinaf edilebilirdi.

Fakat 1851 de iki istinaf lordu, (Lord Justices Of appeal) tayin olunarak yeniden yükü tahfif edildi. Bu istinaf Lortlarının kararları da Chancellorun kararları gibi lortlar kamarasında istinaf edilebilirdi. Bütün bu hâkimler vestiministerde toplanırlardı. Eğer şanseri mahkemesine müracaat edenler bilhassa zengin sınıflara mensup olmasalar idi bu vaziyet gayri kabili tahammül bir şey teşkil ederdi.

İlk Chancellorler, fikirleri kilise hukukile terbiye edilmiş ruhanî zatlardı. Kilise hukukunun temeli idi, Roma kanunu idi. Binaenaleyh, nısfet ve hakkaniyet icabatını tatbik için prensiplerde olduğu kadar şekillerde de eski mahkemelerin usulünden ziyade Roma hukukunun kaidelerine riayet ederlerdi.

Fakat Örf ve âdat hukukunun usulü muhakemesi ile nısfet ve hakkaniyet usulleri arasındaki tezat yalnız adlî şekillerin ve telâkkilerin birbirlerinden farklı bulunmasından ileri gelmiyordu. Davaların rüyetinde takip olunan tarzlardan da neş'et ediyordu Bu tarzların bazı şayanı dikkat netayici görülmüştür. Örf ve âdat hukukunun hükmü, hey'eti udulün muavenetini gören bir hâkim taratından ita olunurdu. Hey'eti udul, filiyat meselelerini fasleder, hukuk mes'elelerine de hâkim karar verirdi. Yahut, tereddüde düşerse mahkemenin heyeti umumiyesine havale ederdi. Dava orada görülürdü. Bu şerait dairesinde hukuk mes'elelerinin ve filiyat meselelerinin bir birlerinden kemali itina ile ayrı tutulmaları ve filiyat meselelerinin hey'eti udule mümkün olduğu kadar sade bir şekilde arzedilmeleri pek tabiî idi. Mürafaa sistemi bu neticelerin her ikisini de temine tevafuk edecek surette tertip olunmuştu. Maamafih, bazen tarafeynden biri kendi davası lehindeki bütün delâili tam bir surette arzedebilmek imkânını bulamazdı. Bir hukuk davası kaidei umumiye olarak, Chansellorluğun bir buyurultusu ile başlardı. Bunda davanın mahiyeti bildirilir ve müddea aleyh huzuru mahkemeye davet olunurdu. Sonra davanın esasını muhtasaran bildiren bir beyanname gelirdi. İki taraf müdafaanamelerini teati eder ve nihayet keyfiyet bir ademi kabul yahut ret müdafaasına müncer olurdu. Birinci halde müdafaanamelerde mezkûr bütün vak'aların sıhhati farzolunduğu takdirde müddeinin hukukan kabılı müdafaa bir dava serdedüp etmemiş olduğu meselesi ortaya çıkar, ve bu meseleyi mahkeme hallederdi. İkinci halde yalnız sarih ve tek bir mesele hadis olurdu. Bu da heyeti udule arzedilirdi. Nısfet ve hakkaniyet meselesinde hâkim heyeti udulsüz bulunurdu.

Adliye Teşkilâtı tarihçesi: 2

375

1846 da Kavanti mahkemelerinin ihdasından evvel örfü âdata müstenit sivil adalet, pek kuvvetli bir surette mütemerkiz bulunuyordu. Nısfet ve hakkaniyet ise bundan daha mütemerkiz idi. Fakat te'dip adaleti seyyar hâkimler vasıtasile olduğu kadar bir çok mahallî mahkemeler vasıtasiyle de tatbik olunurdu.

Bunlar, eski halk mahkemelerinden yahut derebeylik mahkemelerinden kalma şeyler değildi. Çünkü onlar çoktan beri bütün ehemmiyetlerini gaip etmişlerdi. Belki bu hal kanunların sulh mahkemelerine verdiği sultanın neticesi idi. Sulh hâkimlerinin tedip hususunda nufuz ve iktidarları altı asır esnasında yavaş yavaş uzun bir silsilei kavanin ile kendilerine verilmişti, Selâhiyetleri en küçük kabahatlar hakkında kısaca bir hüküm vermekle beraber en vahim cinayetler müstesna olmak üzere, bütün cinayetler hakkında üçer aylık devrei içtimaiyelerde heyeti udul ile birlikte itayı hüküm etmeğe kadar vardı. Sulh hâkimlerinin hukuk işlerinde de bazı ihtilâfat hallinde mahdut selâhiyetleri mevcut idi. Sulh hâkimlerinin üstünde vestiminister mahkemeleri bulunuyordu. Çünkü İngiliz hukuku 1797 tarihinden evvel ceza işlerinde umumî bir istinaf sistemi tanımak ile beraber bazı nevi mesail için muhtelif itiraz ve istinaf tarikleri mevcut idi. Evvelemirde, sulh hâkimlerinin nufuz ve iktidarlarına tecavüzden men için (mandamus) ve (Cerliorari) buyuruldularına müracaat edilebilirdi.

Sulh hâkimleri Kral sırası huzuruna celbolunabilirlerdi. Sonra bir ceza işinin zabıtnamelerinde (Record) müşahede edilen her hukuk hatası Kral sırası huzurunda bir itiraza (Writ of error) mahal verirdi. Akçakoer kamarasına ve Lortlar kamarasına bile müracaat kabil olurdu. Nihayet, mahkûmiyet takdirinde reis, bir hukuk meselesini makamı hükümdariye münhasır emval mahkemesinin gayri kabili istinaf olmak üzere vereceği karara havale edebilirdi. 1848 de tesis edilen bu son mahkeme vestiministerdeki üç örf ve âdat mahkemesinin hâkimleri arasından müntehap beş azadan terekküp ediyordu.

Eskiden, kilise mahkemeleri, alelâde vatandaşlar arasında hukuk davalarını rüyet ederlerdi. İzdivaçların muteberliği meselelerinde karar verirler, hukukî bir ayrılığa hükmedebilirler, mirasın idaresini kaide altına alırlardı. Fakat tekrar evlenmek hakkile birlikte mutlak talâk keyfiyeti parlementodan hususî bir kanun geçirtebilecek zenginlere mahsus bir imtiyazdı. Bu mahkemelerin bu günkü selâhiyetleri, filiyatta, resmî kiliseyi ve heyeti ruhbanı alâkadar eden mesaile inhisar etmektedir.

1857 de bu mahkemelerin vasiyetnamelerin ve idare mektuplarının itası hakkındaki selâhiyetleri vasiyetnameler mahkemesine nakledildi. İzdivaç meselelerindeki selâhiyetleri talâk ve izdivaç davaları mahke-

376

mesine intikal etti. Bu iki mahkeme, o maksatla ihdas edilmiş yeni iki hakkı kaza idi. Filiyatta her ikisinde de ayrı hâkim bulunmakta ve vasiyetnameler mahkemesinin mukarreratı ve izdivacın feshi kararları Lortlar kamarasında istinaf edilmekte idi. Bu gün bu iki mahkeme yüksek mahkemei adaletin bir şubesinde birleştirilmiştir. Şimdiki kanun yeni mahkemeye talâk kararını vermek iktidarını da bahşetmiştir. Bahriye işlerine bakan mahkeme de bir çok macera geçirmiştir: Lort Hay amiral, denizde irtikâp edilen bütün harpler ile şahsî zararlar hakkında bir hakkı kazaya maliktir. Mahkemesi kısmen sivil hukuk üzerine, kısmen bir sefinenin mes'uliyeti mâneviyeye ve borçları için füruht e lilmeğe kabiliyetli olması yolundaki bir emri itibariye istınaden icrayı adalet ederdi. 1861 de ceza işlerindeki selâhiyeti hakikatı halde alelâde ceza mahkemelerine nakledildi. Denizde irtikâp edilen cürümlerin karada irtikâp edilmiş gibi tecziye edilebilecekleri kanunen kabul olundu. Fakat arada, Bahriye mahkemesi hâkimi de garip istihaleler geçirdi. Bir müddet filiyatta (Dean of arches) ile aynı zat idi. Bu, kilise mahkemelerinin en mühim hâkimi idi. Sonra azalığın ilk inhilâli vukuunda yeni ihdas edilen vasiyetnameler mahkemesinin hâkimi de bahriye mahkemesi hâkiminin aynı zat olacağı takarrür etti. Bu yeni vazife muahharan bir müddet sonra yeniden tefrik edilmekle beraber vasiyetnameleri, müsademeleri ve talakları aynı cinsten ve aynı mahkemeye tevdii münasip işler gibi telâkki etmek temayülü, 1873 tarihinde mahkemeler yeni baştan tanzim ve tensik edilirken tekrar vücut buldu. Eskiden Bahriye işleri murahhaslar mahkemei aliyesi huzurunda sonraları şurayı has halinde makamı hükûmdaride kabili istinaf idi. Çok geç neden şurayı hassın adliye encümeninde istinaf edilmeğe başlandı. [1]

2 — Almanya:

Alman teşkilâtı adliyesi Alman teşkilâtı siyasiye ve mülkiyesine pek kavi alâka haklarile merbut bulunmasına nazaran birincinin safahatını takip edebilmek için ikincinin geçirmiş olduğu edvarı yakından ve birer birer görmek zaruridir.

Kurunu Ûlâda müteaddit Alman akvamı birbirine tabiiyet ve merbutiyet alâkalariyl emütehâssis olmayarak bir arada yaşamışlardı. Memleketin bazı nahiyeleri hürriyeti ve siaya malik oldukları gibi hakkı kazayı tammı da haiz idiler. Teakubu ezman ile bu akvam içinde Bavyera, Saksonya, Şuvap ve Franklar temeyyüz ve akvamı saireye tefevvuk etmişler ve bilhassa merkezi saltanatları Ren nehri havzasında bulunan Franklar Şimalî Galyayi yedi istilâlarına geçirmek ve Cermen akvamını dairei itaatlarına almak suretile asıllarının feridi olmuşlardı.

---

[1] (İngiltere hükûmeti) Muharriri Harvart Darülfununu Reisi A. Lavrence Lawill; Mütercimi Hüseyin Cahit sene 1927 cilt: 5 sahife 62-63-207-229 ve 275-277.

3.77

Frank Hükümdarları içinde en ziyade benam olan Şarlman (Büyük Kral 760-810 badelmilât) mülkünü Ren Nehrinden ta Baviyera'ya kadar tevsi ve (Kaptüler) kanunları namile meşhur ve maruf olan kanunları vaz ile seriri saltanatın ayaklarını vazii kanun ellerile tarsin eylemişlerdi.

Teşkil edilen Frank-Alman İmparatorluğunda kuvvei hükûmet Kralın yeddi satvetinde cem edilmiş idi. Memleket müteaddit nahiyelere bittaksim idaresi Kralın memurları bulunan Kontlara tevdi olunmuştu.

Memleketin ihtiyacatı askeriyesini tatmin etmek ve düşmanı haricînin tecavüzatına karşı koyabilmek üzere vucut bulan bu tesisatın resikârına getirilen Kontlar iptidaları sahibi emir, askeri kumandan mahiyetini haiz olmakla zaman ile idareyi mülkiye ve vazifei adliye ile iştigal etmeye başlamışlardı. Az zaman sonra Kontlar kendi dairesi dahilinde bulunan nevahiyi ziyaret ile halkın şikâyatını istimâa ve eshabı mesalihin işlerini tesviyeye mübaderet etmişlerdi.

Kontun nufuzunun bilfiil hükümran olduğu arazi vasi ve vazifei hâkimiyeti şahsen ifa ihtimali müstebat bulunduğu halde nufuzu ve nezareti âliyesi baki kalmak üzere kont arazisini müteaddit dairelere taksim ederdi. Bunların re'sikârına ikame ettiği zevat küçük davaları fasl ve rüyet eder ve Mesalihi cesime ve mühimmenin halli yine kontun mahkemesine ait bulunuyordu. Kontlar doğrudan doğruya Krala tâbi memurlardı. Kral bunları dilediği yere tayin ve isterse azil ve başka tarafa ikât ve yahut daha büyük mahalle nasbile tesrir ve terfi eylerdi.

Kont mahkemeleri evvelleri Kral mahkemeleri idi. Şarlmanın İmparatorluğunun teşkilinden sonra İmparatorluk mahkemeleri olduğu ve İmparatorluk mahkemelerinden başka hüküm vermekte olan diğer mahkemeler de ortadan kalktı:

Almanyanın bu suretle temin edilmiş olan vahdeti kazaiyesi kurunu vustada - Lehnswersen - tabir olunup Türkiyede timar ve zeâmet namile mukaddema mevcut bulunan usule yakın bir tarz ile yeniden sekteye uğramış ve kuvayi hükûmet inkisam etmişti:

Lehnswersen denilen arazi iaresi Alman tarihi ve Alman teşkili mehakimi için ehemmiyeti azimeyi haiz bir usul vücude getirmişti.

Hükûmdar esnayı harpte hidematı fevkalâdede bulunan sadık kahramanları taltif etmek ve ileride bu gibi hidematta kullanabilmek üzere hükûmetin arazisinin bir kısmını onlara tevzi ederdi. Bu arazi tevzii arzın rakabesinin temlikile olmayup belki i'are suretile vuku bulur ve arzın rakabesine yine hükûmet mutasarrıf olurdu. Bu suretle Türkiyede mevcut arazii emiriye gibi bir nevi arazi ihtas edilmiş oluyordu.

Araziyi i'areten elde eden kimsenin, yani sahibi timarın veyahut muyirin yani hükümdarın vefatile akti mukavele münfesih addolunarak arazi hükûmete avdet ederdi. Şekli aslisi iade olunan bu mukavele zaman ile ne muyir ve nede müstayirin vefatından müteessir olmamağa yani müstayirin vefatında arazi sahibine intikal etmemeğe başladı ve aynı zamanda arzın menafiini sahibi timar iktitaf eylemiş ve hükümdarın hakkı ise sade bir unvan olarak arzın rekabesine münhasır kalmıştı.

Hükümdarın bahşetmiş olduğu arazi ile lûtuf ve inayete mazhar olan zevat meyanında en büyük mevki ihraz edenler bittabi kontlardı. Kontlar memuriyetlerine nazaran araziye nail olurlardı. Kontun furu'u araziye tevarüs ettiği takdirde memuriyetinde dahi ona halef oluyordu.

Bu usulün neticesi olarak arazi ile memuriyet birleşmiş ve arazi ile birlikte memuriyet dahi tevarüs edilmeye başlamış olup gerek arazi ve memuriyet üzerinden hukuku yavaş yavaş zaval bulmağa yüz tutan imparatora ancak kuru bir nezaret kalmış ve kendisine rakip bir çok kontlar bu hakkı da tanımamağa ceht etmişlerdi.

İstiare suretiyle arzdan istifade etmekte olup büyük araziye bu şekilde idare etmekte olan sahibi timarlar irae tarikiyle kendi yetlerindeki araziyi bendegânı arasında taksim etmişler ve bu suretle kendilerinin dahi ikinci derecede tâbileri vücuda gelmişti.

Hükûmatı mevcudei hazıraya makyis bir hükûmetin o zamanda mevcudiyeti bittabi mevzuu bahis olamaz. Hükümdarın doğrudan doğruya tebeası olacak kesan mahduttu: Çünkü kendisinden arazi istihsal ederek tabiiyette bulunanlar istisna edilecek olursa diğerleri hükûmdara tâbi ve eşhası salise, metbu olan ikinci bir sınıf halka yani sahibi timar kontlara tâbi bulunuyordu.

Arazi ile alâkai vasıası bulunan memuriyetlerde beyi, icare gibi yavaş yavaş hukuku medeniyeden madut muamelât meyanına girmiş ve bunların ferağ ve icarı veyahut haczi de caiz bulunmuş idi. Diğer taraftan halk tabakaları, meselâ zürra hürriyet ve serbestisini yavaş yavaş gaybediyor ve bütün manasiyle arzın üzerinde tasarruf etmekte olan kontlara bağlanıyordu. Ahvalin bu suretle inkişafı Alman teşkili mehakim kannnu üzerinde büyük tesiratı mucip olmuştu. Hükûmetin kuvvei umumiyesinin zevaliyle İmparatorluk kuvvei adliyesi de inhilâle uğramıştı. Bu arazide hükûmran olmıya başlıyan Kont mülkte sakin bulunanlar üzerinde kuvvei adliyesini de ihsas etmiye başlamıştır.

Aralarında mevcut revabıtı tâbiiyeti kırmak ve mümkün olduğu kadar serbest kalmak üzere Kraldan Kontlar ve bunlardan kendi tâbileri ayrılmaya çalışmışlar ve bu suretle bir hercü merç husule getirmişlerdi. Bir günde muhtelif kuvvetlerin hükmeylemesi, her yerde

379

görünen hususatı adiyeden olmuş ve bazen mahal itibariyle, bazen sunufu halka nazaran ve bazen eşyanın nevine göre hükmün suduru tahalüf eylemişti. Kont kendi memleketi dahilinde hiç bir kaide ve usule tâbi olmıyarak diğer muhtelif kuvvetler ile birlikte hakkı kazaya iştirak edebilirlerdi. Bir mahalde hem ağır ve hem hafif ceraimi yalnız başına rüyet eden, ikinci bir mecliste yalnız hafif ceraimi fasledebilen ve ağır ceraimi Kralın mahkemesine göndermek mecburiyetinde bulunan ve nihayet üçüncü bir mahalde meselâ bir şehirde asla hakkı kazası bulunmıyan Kontların adedi sayılamıyacak kadar çoktu.

Hakkı kazayı dünyevî ile birlikte bir de hakkı kazayı uhrevî mevcuttu; bilhassa bu hakkı kazayı uhrevî papa üçüncü İnosan (1198 - 1216) zamanında fevkalâde nüfuz ve ehemmiyet kesbetmiş idi. Hakkı kazayı uhrevinin mevzuunu memurin ve cemaatı ruhaniye, eytam, eramil ve fukaraya müteallik hususat ile kilise, Manastır ve saire gibi ibadethaneler mesaili ve nihayet itikadat ve inzibatı ruhâniye müteallik mevat teşkil etmekte idi. Bu son kısım mevat meyanında nikâh, yemin, vasiyet adabı umumiyeye mugayir irtikâp olunan ef'al itikattan inhiraf gibi hususatta bulunuyordu.

Bazı rüesayı mezahip, kendi hakkı kazalarında doğrudan doğruya işlenmesi dînen cürüm teşkil eden mevaddı da bu mevat meyanına ithale sâî olmuşlardı. Hakkı kazayı uhrevî için bittabi ayrı bir kısım mehakim meydana çıktığı gibi bu mehakimde tatbik edilmek üzere ayrı bir usulü muhakeme de vücut bulmuştu.

İmparatorlar doğrudan doğruya kendi nüfuz ve hâkimiyetlerine bir darbe olan bu kuvvetlerin hakkı kazasını izale etmeğe bilâ muvaffakiyet çalışmışlar ve bu maksatla - 1495 tarihinde imparatorluk merkez mahkemesi namile evvelâ Frankfortta - Mayen nehri üzerindeki - Muahharen de Eşpayerde ve nihayet Nezlarda içtima eyleyen bir mahkemei âliye vücuda getirmişler ise de bu müessese dahi maksadın husulü emrinde bir hizmette bulunamamıştı.

1806 tarihinde imparatorluk ile beraber bu mahkeme de ortadan kalkmış olup zaten son zamanlarda mahkemede işlerin bulunmaması ve hâkimlerin ademi mevcudiyeti bu mahkemeyi lüzumsuz bir müessese şekline koymuş idi.

Kurunu vustada ve on beşinci asrı milâdide Almanyanın teşkilâtı dahiliyesi ve bilhassa kuvvei adliyesi gayet müşkül ve karışık bir vaziyette idi. Hükûmatı hazıranın şimdiki eşkâli hakkında efkâr kuvvet bulmağa ve memleketi tesis ve idare eden kuvanın yedi vahitte toplanması ihtiyacı zahir olmağa başladığı gün memleketin bilcümle tebaası bu kuvvei merkeziyeye tâbi olmayan ve bundan başka bir kuvvet tanımamağa başlamıştı.

380

Hükûmatı hazıra fikirleri Almanyada en ziyade doktor (Martin Luther) 1483 - 1546 tarafından vücuda getirilen islâhatı diniye ile vücut pezir olmuştu.

Alman islâhatı, iptidaları yalnız kilise umuru ile başlamış ise de muahharen milleti ı hayat ve iktisadiyatı gibi hususatı sairede cilveger olmuştu.

Luther müessesatı diniyenin, kiliselerin hususatı dünyeviyeye ait mevat ile iştigal edemiyeceğini mantıkî ve tabii bir surette ispat etmişti. Luther, kilisenin ıştigal edeceği hususatı uhreviyeyi lâyık olduğu mevkii refi' ve bülende isalin zarurî olduğu ve şu kadar ki halkın ihtiyacatı dünyeviyesinin tertip ve tensikının ve bunlar arasında ihkakı hak vazifesinin hükûmete ait hususat arasında en mühim bir vazife bulunduğunu dermeyan etmişti

Luther kilisenin mevkiini tarsine himmet ettiği gibi hükümdarların Cenabı haktan ahzü kuvvet eylediğini ve bu kuvvei âliyeye istinaden idarei umur ettiklerini beyan ederek hükûmetin mevkiini takviye ve kuvvetini tezyide çalışmıştı. Lutherin bu mesaisi sayesinde idarei ilâhiye tahtında hükm etmekte olan kralın hakkı kazası yanında artık kilisenin hakkı kazasına meydan kalmamıştı

Balâda bastü temhit olunan efkâr ve mülâhazatın hükûmetin kuvvetini takviye etmesi icabatı mantıkiyeden olmakla beraber uful etmekte olan İmparatorluk bundan lâyıkı derecede istifade edememiş yalnız Almanyayı teşkil eden hükûmatı muhtelife ve muahharen yalnız Alman İmparatorluğu bu kuvvetten ahzı feyz eylemişti.

Yukarıda beyan olunan timar ve zeamet usulü, Almanyada birçok kavi ve zayıf prenslikler vücuda getirmişti. Kavi prensler yavaş yavaş imparatoru tanımamağa ve kendinden küçüklerini de bel' ve massetmeğe başlamışlardı.

Bu prensler hükûmatı hazıra hakkında doğan nazariyelerden istifade ile mülkleri dahilindeki kuvvei umumiyeyi yeddi iktidarlarına almağa ve bu suretle elyevm mevcut hükûmatı meydana getirmeğe sâi olmuşlardı. Bu mütemadi mesai bugün Almanyada mevcut Prusya, Bavyera, Saksonya ve Vortenberg krallıklarını ve muhtelif gran dukalıklar ile dukalıkları ve prenslikleri, Reprem, Hamburg, Lobek serbest şehirlerini vücuda getirmişti.

Alman prensleri Hükûmetin kuvayı umumiyesi meyanında en mühim mevki' işgal eden kuvvei adliyenin lâyık olduğu ehemmiyetile mütenasip olmak üzere İmparatorluğun hakkı kazasına her türlü vesait ile muhalif ve kendi arazisi dahilinde olup hükûmatı

mülkiyesi olmayan sair kuvvetlerin kazasını da bel'ederek memleketleri dahilinde hakkı kazanın vahdetini temine muvaffak olmuşlardı.

Bu inkılâbat ve tekâmülât eski imparatorluğun son hükümdarı olan ikinci Jozefin 1806 tarihinde İmparatorluk tacını bıraktığı zamanda hateme pezir olmuş ve bu imparatorluğun zevali ile hükûmeti muhtelifei mahaliye de kesbi istiklâli tam etmişti.

O zamanki hükûmetin kuvvei adliyesi bulundukları asra nisbeten muntazam, derecatı mehakim ve usulü muhakemeleri tenkit edilmiyecek bir halde idi.

Muahharen teşkilâtı adliyenin zaman ile mütenasip olarak daha muntazam bir hale ifrağına çalışılmış ve asrı hazırın nısfına doğru rüesayı ruhaniyenin ancak bazı mevadda ve meselâ Miras hususatında hakkı kazaları kalabilmişti.

Alman prenslerinden bazılarının meselâ birinci Frederik Vilhelm ile (1740-1713) büyük Frederikin (1786-1746) uzun senelerde vukubulan mesai'i müşkile ve mütemadiyesi sayesinde metin ve ciddi bir tabakai hükkâm vücude getirilerek bunların vicdanı, namus ve istikameti sayesinde halkın emnü itimadı da celp edilmiş ve yine bu hükümdarların vücuda getirdikleri teşkilâtı adliye herkese hakkını temin ile beraber hükkâmın kararlarını herkes için vacibül'itaa birer düstur haline sokmuştu.

1870-1871 de Fransaya karşı vukubulan galibane muharebeyi mü - teakip Bismarkın semerei dirayet ve fetanetiyle yeniden hayat bulan İmparatorluğun teessüsünde, teşkilâtı adliye hükûmatı muhtelifede muntazam denilebilecek bir halde idi.

Yeni imparatorluk Alman hayatı siyasiyesini başka bir şekle ifrağ ettiği gibi teşkilâtı adliyeyi de bütün imparatorluk arazisi için tevhit ile bir şekli basite koymağa çalışmıştı.

Almanyayı teşkil eden hükûmatı muhtelife Alman Milliyet ve mevcudiyetini kurtarmak üzere Prusyanın riyaseti tahtında olarak munta - zam ve muazzam bir eser vücuda getirmişlerdi. Bu eser Almanya im - paratorluğu idi.

Alman kanunu esasisi, 27 /K.S./1877 tarihli teşkili mehakim kanunu teşkilâtı siyasiyeye muvafık olarak Almanya İmparatorluğuna doğrudan doğruya kuvvei adliyei âliyeyi bütün memleket dahilinde tatbik et - mek hakkını bahşetmiş olup Hükûmatı muhtelifei mahalliye ise İmpa - ratorluğun vazettiği kavaninin veyahut vaz ve neşri imparatorluğa ait olmıyan hususat için kanun vaz'ı hakkını muhafaza etmekte bulunmuşlardı.

382

Alman kanunu esasisinin mevaddı mahsusasında hususatı adliyeden ne gibi mevat hakkında kavanin vaz ve neşri imparatorluğa ait olacağı tasrih edilerek ihtilâfa meydan bırakılmamıştı.

Almanya İmparatorluğu kanunu esasisi mucibince vaz'ına memur olduğu kavanini neşrü ilân eyler ve hükûmatı muhtelife mehakimin mafevkında olarak (Lâypzig)te tecemmü etmekte bulunan İmparatorluk mahkemei âliyesi marifetiyle hem vahdeti kazayı temin ve hem de ahkâmı kanuniyenin hüsnü tatbikine muktedir bulunurdu.

Derecei ulâ ve ahirede hakkı kazalar yine doğrudan doğruya hükûmatı muhtelife mehakimine bırakılmıştı: (Kaza mahkemeleri - Bizim Sulh Hakimine muadil-, bidayet mahkemeleri, İstinaf mahkemeleri)

Teşkili mehakim kanununa nazaran bilûmum mehakim, Hükûmet mahkemeleri olup ya hukûmeti muhtelifeye veya imparatorluğa tâbidirler.

Hususatı uhreviye ile iştigal eden mehakimi uhreviye imparatorluk kavanini ile ortadan kalkmıştır. Alman Hukuku umumiyetle Alman İmparatoru tarafından vazolunan kavanin ile tanzim edilmişti, Şu kadar ki Alman Hâkimleri Prusya,Bavyera ve saire gibi hükûmatı muhtelifei mahalliye hâkımleri olup mahkemei Âliyede ise bütün hükûmatın hakimleri tâbiiyetleri nazarı dikkate alınmaksızın Alman hakimi olarak yan yana bulunurlar.

Alman teşkili mehakim kanununun otuz bu kadar sene tatbikından hasıl olan netice kanunun vaz'ı neşrinde gözetilen gayelere temamen muvafık olup Alman hukukunun terekki ve tekemmülüne hadim netayiç temin etmiş ve Alman Hukukunun bu günkü mevkiini ihrazında mühim bir âmil olmuştur. (1)

3 — Fransa :

Fransada; Barbarlık zamanında adalet prens yahut duka tarafından tevzi olunurdu. Bunlar bir meclisi mahsus toplıyarak reye iştirak etmeyip meclis tarafından verilen kararları icra ederlerdi.

Derebeylik zamanında cismanî, ruhanî iki nevi mahkeme vardı. Cismanî mehakim derebeylik, kral ve belediye mahkemelerine ayrılmıştı.

Fransada tevzii adalet hakkı irsî idi. Derebeyler mahkemeleri mehakimi, âliye, adiye diye ikiye ayrılırdı. Sonraları bir de mütavassıt mehakim yapıldı. Ağır cezalar âliye mahkemesine verilirdi. Kral mahkemenin fevkinde bir de Parlemento vardı.

Ruhanî mahkemelerde hâkim; Piskopos idi.

(1) Adliye Nezareti Müşaviri doktor Rudolf Hanze. Ceridei adliye sayı 125 sahife 225 - 230

Kral mehakimi krallıkla beraber tevsii nüfuz etti. Derebeyler mehakiminden sadır olan hükümler Kral mehakiminde istinaf edilirdi. Kral mehakiminde «Prevot» denilen hâkimler derecei ulâyı «Babyi» ve «Sénéchal» denilen hâkimler de ikinci dereceyi teşkil ederlerdi.

Paris parlementosunda «Turnel» denilen cina'î muhakeme için bir kısım vücuda getirildi. Vilâyet Parlementoları açıldı. Paris Toloz, Ruen ve Bordo Parlementoları bazı eyyamı mahsusada içtimala umuru adliyenin idaresine iştirak ederlerdi. Fevkalâde mahkeme olarak;

1 — Darphane ve umuru bahriye nezareti mahkemeleri.

2 — Mehakimi askeriye vardı.

Umum mehakimin fevkinde Kral ilâmatı nakz ve tadil eder ve davayı sureti mahsusada müvellor tayin ettiği kimseler vasıtasile rü'yet ettirmek üzere mehakimi aidesinden alır ve adalet cereyanına hususî feshname «Lettre D'abolition Speciale» ve umumî fesihname «Lettre D'abolition Generale» ile tevkif edebilirdi.

Fransada 1302 senei milâdisinde ilk defa müddei umumî teşkilâtı yapıldı. Evvelleri kralların hukuk ve menafii şahsiyesine veya menafii amme namına her iş için ayrı ayrı krallar tarafından tayin ve ikame edilen ve sonraları daimî bir memuriyet halinde tecelli eyleyen dava vekilleri vardı. Tahkikat ve keşif mahkeme kâtibi ve mubaşır, çavuş gibi küçük memurlar tarafından yapılırdı. [1]

Kral mahkemesinde Kralın muavini - Palatin - işleri hazırlar ve bir kısmına hükmeder ve bir kısmını Krala arzeder. Sonraları her kes hâkimi huzurunda muhakeme olmak ve istinafen Kral mahkemesine gelmek ve ancak Kralın emirnamesine itaatsizlik, sadakat yemininden imtina ve asayişi umumiyeyi ihlâl ve fesat tertibi cürümleri Kral mahkemesinde görülmek esası kabul edildi. Kral hükme iştirak ederdi yalnız Kralın dahil olduğu davanın rüyetinde hükme iştirak etmezdi. Saray erkânı, vassallar Kral mahkemesi azasındandılar.

Senlui zamanında kılınç yerine kanun kaim olduğu için kanun hâkimleri yetiştirilmek lâzım geldi. Mahkemeler tatil olundu. Mahkemelerde senyorların yerine kanun hâkimleri kâim oldu. Ve bu hâkimlerin nüfuzları arttı. İstinaf hakkı Kral meclisine âit olmakla bu meclise Parlemento denildi.

16 ıncı Lüi zamanında meclisi millî Etajenero halinde paris ihtilâline yardım ederek mevkiini tahkim ve teyit etmiş idi. Meclis, kanunu esasîyi, sunufu muhtelife imtiyazatının ref'ini ve idarei meşruta tesisini istiyordu. 1879 senesinde hukuku beşer beyannamesi neşredildi.

Mizanilhukuk: Hukuku cezaiye: Mustafa Faik. Sahife 311-313 ve 334

Bu müsavat, hürriyet ve hakkı temellük ve hâkimiyeti milliye esaslarını ihtiva etmekle beraber hiç kimse kanunen muayyen usul ve ahval haricinde tahtı zan ve tevkife alınmaması ve mücrimler kanunen muayyen ceza ile cezalandırılması ve kuvvei umumiyenin umumun menfaatı için tesis edilmiş olduğu zikri beyan ediliyordu. Meclisi millinin kabul etmiş olduğu kanunu esasî mucibince Fransa bir monarchie olmak üzere tesis olundu. Kral artık Fransa Kralı değil Fransız Kralı olarak bir hakkı verasetle milleti temsil ve teşhis ediyordu. Teşriî, icraî, adlî kuvvetler ayrılıyordu.

Eski vilâyetlerin hudutları reffedilerek yekdiğerine müşabih müsavi ve muadil aksamda (Departement) ve bu departmanların dununda da Commun, Arandisment Distirict teşkilâtı yapıldı ve Prefet, susprefet (mair) ler ve hâkimler Vilâyet ahalisi tarafından intihap edilmeğe başlandı.

Kuvvei adliye ahaliden müntehap hükkâma tevdi olunmuştu.

Merkezi vilâyette ceza davalarına ait mehakim, kazalarda bidayet, kantonlarda sulh mahkemeleri açıldı. 1791 kanunu esasisi milleti Citoyen actif ve Citoyen Passif diye iki kısma ayırdı. Birincisi lâakal üç yevmiye miktarı vergi verenlerdi. Buna truku muabir mükellefiyetile tekmil Fransızlar dahildi. İkincisi bu miktar vergi vermeyen kısımdı. Birinci Hey'et bütün kuvvetleri intihap ediyordu. Departeman dahilinde de hâkim tayin edildi. Ceza işlerinde hâkimin yanında tetkikat yapmak üzere İngilizlerin - Jury - usulü de kabul edildi. Muhakematın alenen ve şifahen cereyanı ve masrafsız muhakeme icrası kubul edildi.

Napoliyon zamanında bir takım memurlarla vilâyatın idaresi merkeze raptedildi. Ve bir hey'eti nüzzar teşkil olundu. Vilâyetlere valiler gönderildi ve meclisi idare azaları mansup oldu. Müntehap hâkimler kaldırıldı. Bunun yerine lâyenazil ve hükûmetçe mansup hâkimler ikame olundu. Umuru cezaiyede Jury bulunduruldu. Kanunu medeni, ceza, ticaret, usulü muhakemei hukukiye ve cezaiye Roma kavaninine ve Fransa an'aniyatına müsteniden vücude getirildi. Mahkemei temyiz 1790 tarihinde teşkil edilmişti. 19 uncu asırda artık kilise ve devlet yekdiğerinden ayrılıyordu.

VI

İslâm ve Türk Hükûmetlerinde

Arap ve İslâm Hükûmetinde:

Dört memba'dan yani - Kitap, Sünnet, içtima ve kıyası fukahâdan çıkan şeriat gayet vasi bir sahaya yayılmırtı. İcabı hale göre şeriat

385

prensiplerine mugayir olmamak üzere fetvaya müstenit nizamlar, idareler vazedilmekte idi. Asrı hicrîde şeriat ahkâmının ekmeliyet derecesine vasıl olduğuna kanaat edilerek artık yeni hükümler konulmamakta idi. Şeriatta itikada, ibadata, ahlâka, Hükûmet idaresine, ahali beynindeki münasebetlere, hususî hayata müteallik kanunî hükümler mevcuttu.

Şeriat; mezhebi, medenî, siyasî kanunlar mecellesi idi. İslâm devleti dinî ve avamî tek bir devletti. İslâm devletinin başında müntehap yani ümmet vekillerinin tabiri diğerle ehli halüakdin bi'atiyle imam veya halife unvanını haiz bir reis bulunurdu. Ve binaenaleyh islâm devletlerinin teşkilâtı - Monarchi yani hükümdarı bir olan hükûmet şekli idi.

İmamın vazifeleri meyanında şer'î hükümleri infaz ve şer'î cezaları icra, hırsızları, kuttaı tariki kahrü tedip, beynelibat vaki olan münazaaları kat, sabi ve sabiyeleri tezviç etmek te vardı. İcraî vazifeler gibi adlî vazifeleri de İmam ya bizzat veyahut bilvasıta ifa ederdi. İmam en büyük kadı idi. Fakat adalet menbaı değildi. Bidayette imam şârî yani vazıı kanun değildi. Evamiri şer'iyeden inhiraf edemezdi. Kaza'î vazifeleri kadılara gördürebilirdi.

İslâm devletinde vicdan hürriyeti tanınmış olduğundan gayri müslimler yani zimmiler âdetlerini, kanunlarını hatta hususî kazalarını bile muhafaza etmişlerdi

İmamın vazifesi ihkakı hak ve iptali bâtıl iken hulefayı raşidinden sonra halifeler bir sultanı kahir oldular.

Devleti islâmiye emevilerden itibaren hükümdarlar silsilesi eline geçmişti. Abbasiye halifeleri müstebidane hareket ediyorlardı. Halifeler kendi keyflerine şahsî emellerine hadim fermanlar isdar eyleyorlardı. Abbasilerden sonra hal daha feci bir şekil aldı. Halifenin yanında farisilerden takliden alınan vezir, Emirülümera Baş kumandanlık «Hacip» baş mabeyinci, Posta müdürü umumisi Zaptiye Nazırı vardı. Hükûmet makarrında divanlar yani baş nezaret bulunuyordu Bunlar Vilâyet memurlarının işlerini tetkik etmekle beraber biri askerî işlere diğeri vergi işlerine ve mirî emlâkin idare işlerine, üçüncüsü memur intihap ve tayinine, dördüncüsü hazine varidatını tetkik ve masarifatına, beşinci halk fermanlarını tahrire memurdu.

İslâm memleketleri 28 Vilâyete ayrılmıştı. Her Vilâyette âmir yani umumî vali ve vilâyetin ve valinin hali hakkında rapor tanzim etmekle mükellef posta müdürü ve kadı ve sokak ve pazarlara nezaret intizam ve asayişi muhafaza ahzü itada hile ve hud'aları men ve ihtilâfları fasleden zaptiye müdürü demek olan muhtesip mevcuttu, [1]

Bazı kütubu fıkhiyede Hazreti Davut ve Hazretili Muhammet (fâhküm) hitabı izzetile kazaya memur edilmiş olduğu mahki olduğu gibi kaza bazı kitaplarda Niyabeti hulefayı raşidin ve ikameti hududu rabbülâlemin-

[1] Bılgi mecmuası: Yıl - 1. cilt - 1. sayı 2, sene 329, sahife 117 - 134 Osmanlı Saltanat müessesesi tarihine dair bir tecrübe: Methal Akçura oğlu Yusuf.
Hilâfetin mahiyeti şer'iyesi: Seyit Bey. sene 1340

386

dir, suretinde tarif edilmiştir. Ve keza semavat ve arz kıyamı bilkaza ile kaim bulunduğu yazılmıştır. Muinülhükkâma göre hikmeti kaza, ref'i teharüç, reddi nevaip, kati husumet, emri bilmaruf ve nehyi anilmünkerden ibaretti. Kadı bu hususta tarafı sariden nâipti. Şeriatta kadı da adil, takva, akıl, mehanet, ınetanet, emanet, ilim ve nasın âdatını bilecek kariha şarttır. Kadılık vazifesi Hazreti Muhammet ve hülefayı raşidin zamanlarında ibadet kabilinden deruhte edilirdi. Maahaza emri kazada hatarı azim bulunmakla bazı ve İmamı azam kazayı kabul etmemişlerdi.

Hazreti Muhammet, Hazreti Aliyi ve maazı yemene kadı tayin etmişlerdi Maaz Yemene kadı tayin edildiği zaman Hazreti Muhammedin (ne ile hüküm edeceksin) suali müteselsiline maaz cevaben (kitap ile onda bulamazsam sünnet ile, onda bulamazsam içtihadımla hüküm edeceğim) demiştir.

Hazreti Ömer de İbni Musel Eş'ariye yazdığı mektupta: (esbap ve emsalini bil ve umuru ona göre kıyas et) demişti. Hâkimin tarafı hilâfetten vekil olması Halifenin davasında lehe veya aleyhe hüküm itasına mani değildi. Netekim Halife Harunurreşit ile bir nasrani arasındaki davada kadı İmamı Ebu Yusuf; Harun aleyhine, ve Hazreti Ali ile bir yahudi arasındaki davada kadı şerih; Hazreti Ali aleyhine hüküm etmişti. Müftüye gelince müftü müçtehit bir kimse idi. Müftünün salih, müteyakkız, müteverri, Emin, fakih olması şarttı. [1]

Türkiyede:

Eski Türk ve islâm hukukunda adalet münferit ve kat'î bir vasıtai tevzi bulmuştu. Küçük asyada Türk irfan ve faziletini neşreden Selçukiler devrinde her yerde kadı ve müftüler bulundurularak milletin adlî işleri büyük bir ihtimamla ifa ve te'min edilmekte idi. Yedinci asrın sonlarında Konya hakanı (Gıyasettin Keyhüsrev ibni Kılınç Arslan) ilmi fazlı kadar adaletle de muttasıf olmakla her gün selâmlık sofasında oturup kadı ve müftü huzurunda dava istima ve muhasematı faslederdi. Gerek bunun zamanında ve gerek (Sultan Alâettin) devrinin nihayetine kadar hükümdarların perşembe ve cuma günlerinde ordugâhta ikindiye kadar icrayı adalet etmeleri bir an'ane halini almıştı.

Bu devirlerde cezaî hususat sahibi divan ve küttap tarafından ve kazayayı şer'iye, kadı tarafından görülürdü. Hükümlerin icrası su başılara, Şahnalara ve Boy Beylerine mevdu idi. hatta Hükümdar senede bir defa mahkemeye gelir ve kendisinden davacı varsa onunla beraber kadı huzurunda yanyana durur ve kadı hükümdara, her kese yaptığı gibi müsavi muamele yaparak mürafaayı icra ve hükmünü ita ederek hükmü vaki derhal infaz edilirdi. [2]

---

[1] Dürerülhükkâm şerhi mecellei ahkâm cilt 4, kitabülkaza şerhi. Ali Haydar.

[2] Millî tetebbu'lar mecmuası sene 1331 cilt 2 sayı 5 Selçukiler zamanında Anadoluda Türk medeniyeti: Köprülü zade Fuat sahife 195 - 200,

387

Selçukiler devrinde örf ve âdete müpteni ve Oğuz hanın vazetmiş olduğu Oğuz türesi muteberdir. Herkes ve Korultay bu türeye riayet ederlerdi. Cengiz devrinde Moğollara daha şiddetli ahkâm tatbikı lâzım geldiğinden, Cengiz ölkesinde Cengiz yasası ile ve diğer Türk diyarında Oğuz türesiyle icrayı kaza edilirdi. [1]

1931 tarihli Türk tarihinin ana hatları eserinin 40 ve 41 inci sahifelerinde eski Türklerin hukukuna umumî bir nazar serlevhası altındaki kıymetli yazılar da (Türe, sarih veyahut zımnî surette millet tarafından kabul olunmuş hayat kaidelerinden ibarettir. Türeler üç yolla vücuda gelmiş kaidelerdir : Örf şeklinde tedricen teessüs etmiş kaideler, hanların millet tarafından kabul olunmuş buyrukları, halk içtimalarında ittihaz olunmuş kararlar) dır. Denilmektedir.

Cengiz yasası, Timür Tözükleri (Nizamları) İslâm devrindeki hakaniye, Akkoyunlu, Ramazan oğulları ve İrandaki Afşar ve Kaçar devletlerinin kanunnameleri umumiyetle Türk ve Oğuz türesinden alınmıştı. [2]

Moğol tarihi müellifi Moraja Dohson Moğol tarihi kitabında diyor ki :

"Cengizhan kavanin ve nizamatını ve hattâ hareket düsturlarını Moğol dilinden Uygur harfleriyle yazdırırdı. Milletin çocuklarına ve gençlerine Uygur harflerini öğretmişti. Bu kanunları havi evrak (Uluyasa) namile haleflerinin hazinei evrakında kemali itina ile hıfzedilirdi. Halefleri mühim işler için toplanup bir meclis kurdukları zaman Uluyasayı kemali hörmetle açıp istişare ederlerdi. Müverrih Raşidin zikrine göre Cengiz han yasasını İrandan avdetinden sonra ordularında ikametinde yâni bin iki yüz yirmi beş senei milâdisinde meydana koymuştu. Cengiz yasasının ahkâmını tatbika şedidüttabı olan oğlu Çagtayı memur etmişti. Cengiz, haleflerine: (Benim kudret ve şevketimi tezyit ve takviye eden yasayı takip etmezseniz bilhassa mafevka en sıkı bir itaat siyasetini tutmazsanız İmparatorluk derhal sallanır. Ve çok geçmez tepesi aşağı gider o vakıt Cengiz hanı ararsınız) der imiş. Camiüttevarihin rüyetine güre de; Tatar kavmı arasında hüküm ferma olan kötülük ve intizamsızlıkları Cengiz han şedit kanunlarla nehyetmiş olup hatta Cengiz han (Benim zamanı saltanatımdan evvel her yerde sırkat ve hetki ırz pek çoktu. Çocuklar ebeveynine, küçükler büyüklerine itaat etmiyordu. Zevcin zevcesine itimadı yoktu. Zenginler fukaraya yardım, aşağı tabaka vasat tabakaya hürmet etmiyordu. Şakiler cezalandırılmıyordu. Fakat ben Tatar kavmini ziri saltanatımda topladığım zaman ilk yaptığım şey intizam ve adaleti tesis eylemek oldu) demiş. (3)

Yasa Cengiz han zamanında Kurultay Reisi olan Ulu Cücinin himmetile yapılmıştı. Yasa Türklerin ruhundan doğan ve yaşayan âdetlerin, göreneklerin hülâsası idi. Yasaya göre hükümdar mes'uldü. Kendisinden her şey sorulabilirdi. Kurultay haftada bir defa toplanır ve hükûmetin yasaya uygun hareket edip etmediğini göz önünde bulundururdu.

[1] - Osmanlı tarihi, cilt 1 sene 1335, Necip Asım, Mehmet Arif S: 250 - 248.
[2] - Türk medeniyeti tarihi, 1926 tab'ı: Ziya Gök Alp. Sahife 248 - 250
[3] - Moğol tarihi: Mustafa Rahmi. Sahife 176 ve 179 - 180

388

Kurultay hükümdarı ledelhace tahtından indirmeğe ve Cengiz oğullarından bir başkasını geçirmeğe muktedirdi. Cengiz yasasında düşman teslim olmadıkça sulh aktolunmaması ve harbe gitmeyenlerin han hizmetinde bulunmaları ve yalnız Cengiz han ahfadına munhasır olmak üzere bunlardan birinin ledelhace hanlığa Kurultay kararına müsteniden geçirilebileceği ve ordu ve memleketin ihtiyacı nazara alınarak av mevsimleri ve halkın ne zaman silâh kullanacağı hakkında ve serbestii edyan ve askerler ve izdivaç hakkında hükümler bulunduğu gibi ikinci derecede kalan sırkatlerde sarika 7-700 deynek vurulması ve mali mesrukun dokuz kat kıymetini verenlerin bu cezadan muaf tutulması ve ehemmiyetli sirkatlerde hırsızların casusların, yalancı şahitlerin, sih rbazların zani ve lutilerin ve hetki ırz edenlerin ve muhtelis kethudaların yani mal memurlarının ve bulunan köleyi mevlâsına getirmeyen ve vermeyenlerin idamları hakkında da sarih maddeler vardı.

Timur (saltanatlar fatihleri bahtlı çocuklarına cihanın ulvî hükümdarları ensaline) armağan ettiği kendi düsturlarını tüzükâtında islâm dininin faziletini ve bu dini dünyaya yaymayı esas ittihaz ettiğini ve fuzelâ ile istişaarenin makbuliyetini ve icraatının bu suretle muvaffakiyetle tetevvüç eylediğini beyanla beraber krallıklar fethine ve idarei memlekete ve ordu ve memleket ahvalini anlamağa ve memaliki mefttuha ahalisine yapılacak muameleye ve bazı ferdî ve siyasî ahlâk düsturlarına ve ümera ve rüesa ve zabitan ve memurinin ve ensalinin terfi ve tecziyelerine ve tahsisatlarına ve tüccar ve kervan reislerine ve evliya merkatlerine vergi ve âşara ve bayrağı altına iltica edecek Türk, Arap, Acem ve yabancı kabilelere ve kudret ve şevketinin taalisine, ordu ve ümerâ ve rüesâ teşkilâtına ve harp usullerine ve vilâyat varidatının sureti taksimine ve halkı in'am ve teşcia tâbi ve alem tevziine ordunun eslâha ve levazımına ve teşrifata ve vezirlerin vazifelerine ve düşmanlara yapılacak muamelelere dair nizamat ve kavait münderiçtir. Adalet ve emniyet teşkilâtı hakkında Timur, tüzükâtında şunlardan bahsetmekte idi: (Kendim biri ordu diğeri halk için iki kadı nasbettim. Her eyalete birer fakih gönderdim. Bu müslümanları memnu olan şeylerden nehyeder ve onların talim ve terbiyesile uğraşırdı. Kavanini diniyeyi tesis ettikten sonra hükûmetimi tarsin eden imparatorluğumu kavanini medeniyesi ve nizamat ve iradelerile oğraştım.) Ve (kabahatı tahakkuk etmiş adamın ya dayağa veya cezayı nakdiye mahkûm edilmesini tavsiye ederim. Fakat ikisine birden mahkûm edimesin. Hırsız, Cengiz han yasasına göre cezalandırılsın, diş kırmak, göz çıkarmak, kulak ve burun kesmek, sarhoşluk ve hetki ırza gelince bunların failleri, şer'iye ve nizamiye hakimleri huzurunda divanda bakılsın. Hükkâmı şeriye, şeriata göre hüküm versin, hükkâmı nizamiye - Bana arz etmek için - dairei selâhiyetleri dahilindeki deavi hakkında tahkikatı evveliye icra ederler. Ve (Şeyhülislâm, ahfadı rasule ve diğer

ülemaya verilecek muhassasat ile, vasiyetleri veya evkafa muhassas diğer emvali taksim ile meşgul idi. Hakimi şer'î bana dine dair işleri; nizamiye hâkimi de nizamî işleri bildirirdi.) Ve (Eşkiya ve hırsızların Cengiz han yasasına göre cezalandırılmasını emrettim. Alçakların hükûmetimden tart ve nefyedilmesini emrettim, şehirlerde su başılar tesis ettim. Daireleri dahilinde vukua gelen her sirkati bu su başılara ödettim. Emniyeti temin için yollara bekçiler diktim. Seyyahlar ve tacirler para ve mallarını bunların refakatile nakle mezun edilirler. Yollarda kaybolan şeyleri bunlar bulacaklar. Şüpheli ve sui niyet sahibi kimselerin sözü üzerine bir vatandaşı cezalandırmak Valiye katiyen memnu idi. Fakat dört şahit varsa müttehim cürümle mütenasip cezayı nakdiye çarpılırdı.)

(Şehirde veya kenarında ne ahalinin aşağı sınıftan alınan vergii şahsî ne de başka tekâlifi şahsiye alınamazdı. Hiç bir askerin bir vatandaşın evine girüp cebren yerleşmeğe yahut bir vatandaşın sürüsüne veya mobilyasına tasallut etmek hakkı yoktu. Her hangi bir eyaletin ahali işlerinde valiler, adalet hududundan kat'iyen çıkmamağa emir almışlardı. Dilenciliği men için saillere müesseseler tesis ettim.) ve (Her şehirde bir cami, bir medrese, bir vaziye fukaralara imaret, bir hastane yaptırdım. Hastahanede bir hekim vardı Bir hükûmet ve mahkeme daireleri inşasını da istedim. Mezru tarlaları ve emniyet ve asayişi muhafaza için korucular tesis ettim. Her eyalete üç vezir nasbettim. Birincisi halk için olup verilen vergilerin bana hesabını verir, ve vergilerin ne hak ve ne unvan ile talep edildiğini bildirirdi.

İkinci vezir askerler için idi. Onların hesabina bakardı. Üçüncüsü gaiplerin ve seyyahların mallarını ve bedava gelen malları, emvali mahlûleyi gözetirdi. Müfti ve kadının rızasile bu vezir delilerin, mahkûm olanların mallarını idare ederdi. Vefat edenlerin malını, mülkünü varislere geçirir, varisi yoksa müessesatı diniyeye tahsis edilir veya Mekkeye gönderilirdi.) [1]

Timur kurultayın yaptığı güzel hükümleri muhtevi yasayı ortadan kaldırmış ve medenî münasebatta yerine fıkıhı koymuştu.

Kendini islâm kahramanları arasına koyan Temürlenk bu suretle millî kanunları terk etmesi ve ettirmesi ve Türk dili yerine Acem dili kullanması ile bağışlanmaz en büyük suçu işlemiş oluyordu.

Avrupa teşkilât ve hukukiyatında Roma hukuku ne tesir ve yardım yapmış ise Türk teşkilât ve hukukiyatında da yasa ve Türe o tesir ve yardımı yapacaktı. O ahkâm bu işi yapmağa ve temel taşı olmağa pek müsaitti. [2]

---

[1] — Temur tuzukâtı, Cengiz Yasası sene 1339 Mustafa Rahmi, sahife 43, 48, 65, 80, 92-93, 98, 99, 105,107.

[2] — Türk büyükleri veya Türk adları: Atalay; Sahife: 29-30-52-53-65.

390